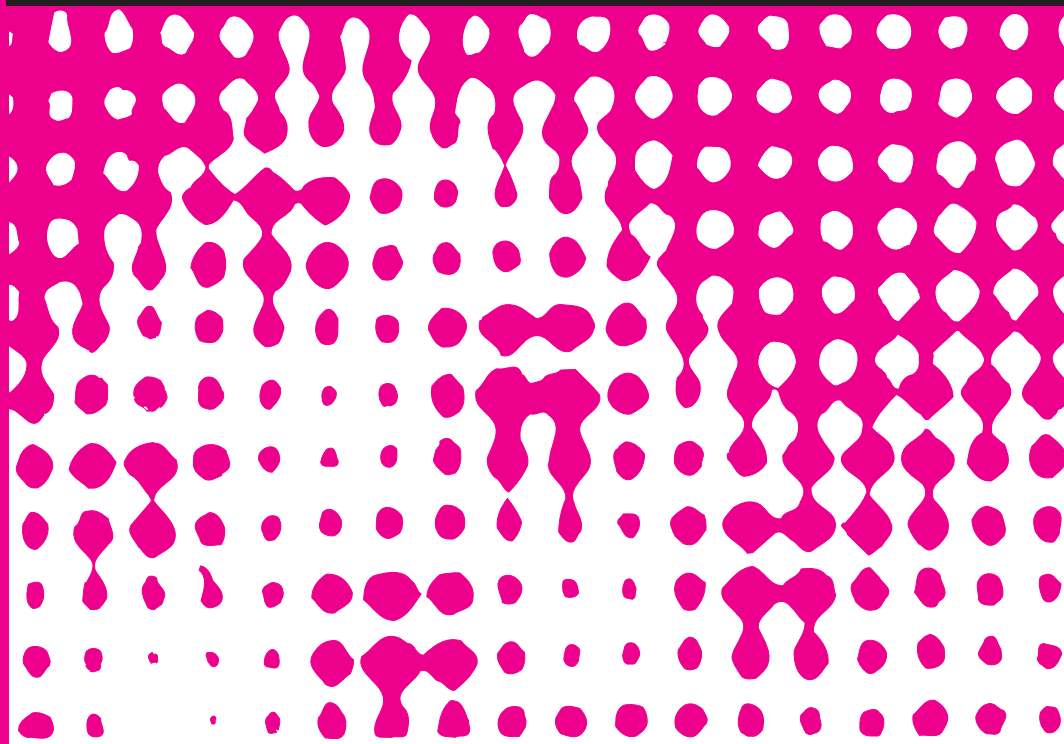

* DEMO 2004 GRAFIE 3

revue pro výzkum populačního vývoje

ČLÁNKY – Terezie Kretschmerová: Vývoj obyvatelstva České republiky v roce 2003 • Miroslav Hiršl: Příspěvky českého státu rodinám na náklady spojené s výchovou dětí • Michaela Potančoková: Zmena prokreatívneho správania slovenských žien po roku 1990 v transverzálnom a longitudinálnom pohľade • Eva Kačerová: Mezinárodní srovnání sezónnosti sňatečnosti •

SCÍTÁNÍ LIDU • RECENZE • ZPRÁVY • PŘEHLEDY • BIBLIOGRAFIE

obsah

ČLÁNKY

<i>Terezie Kretschmerová: Vývoj obyvatelstva České republiky v roce 2003</i>	153
<i>Miroslav Hiršl: Příspěvky českého státu rodinám na náklady spojené s výchovou dětí</i>	166
<i>Michaela Potančoková: Zmena prokreatívneho správania slovenských žien po roku 1990 v transverzálnom a longitudinálnom pohľade</i>	177
<i>Eva Kačerová: Mezinárodní srovnání sezónnosti sňatečnosti</i>	186

SČÍTÁNÍ LIDU

<i>Eva Čáková: Vzdělání a zaměstnanost v České republice podle výsledků SLDB 2001 z pohledu gender</i>	199
--	-----

RECENZE

1000 let obyvatelstva českých zemí (<i>Milan Kučera</i>)	205
Křesťané a židé jižní Moravy v letech 1784–1850 (<i>Petra Brabcová</i>)	205
Celosvětový pokles fertility 1990–2000 (<i>Vladimír Srb</i>)	207
Co jsme zač, my Evropané (<i>Felix Koschin</i>)	208

ZPRÁVY

Z České demografické společnosti – K založení Československé demografické společnosti v roce 1964 – Pátá česko-německo-rakouská konference o rodinné politice v Senátu PČR – Ruská federace: 143,1 mil. obyvatel v roce 2002 – Evropský soud: lidský plod nemá stejná práva jako narozený člověk – Hispánci největší etnickou menšinou v USA – Celosvětová komise pro migrace	210
---	-----

PŘEHLEDY

Migrační potenciál obyvatelstva ČR v procesu evropské integrace – Pohyb obyvatelstva v České republice v roce 2003 podle krajů a okresů – Pohyb obyvatelstva v České republice ve městech nad 20 tisíc obyvatel v roce 2003	215
---	-----

BIBLIOGRAFIE	216
--------------------	-----

Názory autorů se nemusí vždy shodovat se stanovisky redakční rady.

contents

ARTICLES

- Terezie Kretschmerová*: Population Development of the Czech Republic in 2003 153
Miroslav Hiršl: Contributions Provided by the Czech State to Families Raising Children 166
Michaela Potančoková: Change in the Pro-creative Behaviour of Slovak Women after 1990
from the Transversal and Longitudinal Points of View 177
Eva Kačerová: International Comparison of Seasonal Nuptiality 186

POPULATION CENSUS

- Eva Čákiová*: Education and Employment in the Czech Republic as Measured
by the Population and Housing Census 2001 from the Gender Point of View 199

BOOKS AND PUBLICATIONS

- Millennium of the population of the Czech Lands (*Milan Kučera*) 205
Christians and Jews in southern Moravia, 1784–1850 (*Petra Brabcová*) 205
Worldwide decrease in fertility 1990–2000 (Vladimír Srb) 207
The Seven Daughters of Eve (*Felix Koschin*) 208

REPORT – SURVEYS – BIBLIOGRAPHY

---

*DEMOGRAFIE

© Český statistický úřad 2004

Vydává ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD ve Studiu GSW, Čs. armády 31, 160 00 Praha 6.

Řídí redakční rada: Ing. Jiřina Růžková, CSc. (předsedkyně redakční rady), Mgr. Věra Hrušková, CSc. (výkonná redaktorka), PhDr. Milan Aleš, RNDr. Ludmila Fialová, CSc., Doc. Ing. Zuzana Finková, CSc., Prof. MUDr. Jan Holčík, DrSc., Doc. RNDr. Felix Koschin, CSc., Ing. Milan Kučera, PhDr. Věra Kuchařová, CSc., Ing. Jitka Langhamrová, CSc., Prof. Ing. Zdeněk Pavlík, DrSc., Prof. Ing. Vladimír Roubíček, CSc., Doc. RNDr. Jitka Rychtaříková, CSc., Doc. Ing. Eduard Souček, CSc., JUDr. Vladimír Srb, Ing. Miroslav Šimek.

Vychází čtyřikrát ročně. Informace o předplatném podává a objednávky přijímá redakce.

Adresa redakce: Praha 10 – Strašnice, Na padesátém 81, PSČ 100 82, telefon: 274 052 834, e-mail: hruskova@gw.czso.cz

Informace o předplatném a objednávky vyřizuje firma MYRIS TRADE s. r. o., P. O. Box 2, 142 00 Praha 4.

Podávání novinových zásilek povolila Česká pošta, s. p., Odštěpný závod Praha č. j. nov 6364/98 ze dne 9. 2. 1998

Sazba, grafické zpracování a tisk – Studio GSW, Čs. armády 31, Praha 6, tel./fax: 233 326 945, e-mail: gsw@gsw.cz

Cena jednoho výtisku 33 Kč, roční předplatné 132 Kč + poštovné.
Indexové číslo 46 465 • ISSN 0011-8265 • Reg. zn. MK ČR E 4781.
Nevyžádané rukopisy se nevracejí.

Číslo 3/2004, ročník 46. Rukopis předán tiskárně 30. 7. 2004. Toto číslo vyšlo v říjnu 2004.

VÝVOJ OBYVATELSTVA ČESKÉ REPUBLIKY V ROCE 2003¹⁾

TEREZIE KRETSCHMEROVÁ

Population Development of the Czech Republic in 2003

The contribution analyses demographic population development of the Czech Republic in 2003, setting it in long-term population trends. The important changes in demographic behaviour of the Czech population have been less dramatic for several years; nevertheless they were sometimes even more distinct in 2003. Nuptiality was at the lowest level ever recorded, the contrary holds for the divorce rate. Putting off marriage and raising family till later in life, rising share of extramarital births, increasing intensity of marriage break-ups, (particularly after a longstanding duration), and decreasing induced abortion rates remain the main tendencies of population development in the Czech Republic. The analysis is based on data produced by the Czech Statistical Office.

Demografie, 2004, 46: 153–165

Rok 2003 přinesl zvýšení počtu obyvatel České republiky. Příčinou bylo vysoké saldo zahraniční migrace, které v sobě již třetím rokem zahrnuje i pohyb cizinců s tzv. dlouhodobým pobytem. Výrazným rysem populačního vývoje loňského roku byl rovněž pokles počtu uzavřených sňatků, a tím sňatečnosti a pokračování opačného trendu u rozvodovosti. Absolutní i relativní ukazatele, vyjadřující intenzitu obou těchto procesů, dosáhly v roce 2003 rekordních hodnot. Mírné zvýšení počtu narozených dětí ovlivnilo hodnotu úhrnné plodnosti pouze o jednu setinu, mladí lidé tak posouvají založení rodiny do stále pozdějšího věku a častěji nahrazují manželství nesezdanými soužitími, minimálně v počátcích partnerského života. Zvýšený počet zemřelých v prvním čtvrtletí znamenal, že naděje dožití při narození zůstala na úrovni roku 2002, resp. se nepatrně zkrátila. Historicky nejnižší byla ale kojenecká úmrtnost.

---

¹⁾ Každoroční podrobnou zprávu o demografickém vývoji publikuje ČSÚ pod názvem *Vývoj obyvatelstva České republiky v roce...*

Počet obyvatel, věkové složení

Rok 2003 byl po devíti letech populačního úbytku prvním rokem, kdy byl zaznamenán celkový přírůstek obyvatelstva. Tempo poklesu počtu obyvatel se snížilo již během předchozího roku, nicméně v obou letech bylo příčinou pouze kladné saldo zahraniční migrace. To navíc v sobě od roku 2001 zahrnuje rovněž stěhování cizinců přes hranice našeho území s povolením k přechodnému pobytu na základě víza nad 90 dnů (spolu s osobami, jimž byl přiznán azyl; těchto cizinců je však pouze zanedbatelná část). Úbytek obyvatel přirozenou měnou dosáhl v loňském roce výše 17,6 tis., tedy o 2,1 tis. více než v roce 2002. I tak byl významně nižší než v letech 1995–1997, kdy dosahoval hodnot kolem 22 tis. O něco větší rozdíl živě narozených a zemřelých v roce 2003 oproti roku 2002 byl způsoben navýšením počtu zemřelých zejména v důsledku chřipkové epidemie z února a března. Při uvažování přibližně stejného počtu zemřelých v těchto měsících jako v roce 2002 by byla ztráta zhruba o tři tisíce nižší, a tím by se stala po roce 1994 druhou nejmenší. Nicméně, úbytek obyvatel přirozenou měnou byl v loňském roce kompenzován, resp. o téměř 8,2 tis. převýšen přírůstkem mezinárodního stěhování.

Tab. 1 Pohyb obyvatelstva, 1991–2003 (Population development, 1991–2003)

Ukazatel	1991	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
	Absolutní počet								
Živě narození	129354	90446	90657	90535	89471	90910	90715	92786	93685
Zemřelí	124290	112782	112744	109527	109768	109001	107755	108243	111288
Sňatky	71973	53896	57804	55027	53523	55321	52374	52732	48943
Rozvody	29366	33113	32465	32363	23657	29704	31586	31758	32824
Potraty celkem	120050	59962	56973	55654	52103	47370	45057	43743	42304
z toho interrupce	106042	48086	45022	42959	39382	34623	32528	31142	29298
Přistěhovaní	14096	10857	12880	10729	9910	7802	12918	44679	60015
Vystěhovaní	11220	728	805	1241	1136	1263	21469	32389	34226
Přirozený přírůstek	5064	-22336	-22087	-18992	-20297	-18091	-17040	-15457	-17603
Přírůstek stěhováním	2876	10129	12075	9488	8774	6539	-8551	12290	25789
Celkový přírůstek	7940	-12207	-10012	-9504	-11523	-11552	-25591	-3167	8186
Počet obyvatel (1.7.)	10308682	10315353	10303642	10294943	10282784	10272503	10287482	10189423	10201651
	Na 1000 obyvatel								
Živě narození	12,5	8,8	8,8	8,8	8,7	8,8	8,8	9,1	9,2
Zemřelí	12,1	10,9	10,9	10,6	10,7	10,6	10,5	10,6	10,9
Sňatky	7,0	5,2	5,6	5,3	5,2	5,4	5,1	5,2	4,8
Rozvody	2,8	3,2	3,2	3,1	2,3	2,9	3,1	3,1	3,2
Potraty celkem	11,6	5,8	5,5	5,4	5,1	4,6	4,4	4,3	4,1
z toho interrupce	10,3	4,7	4,4	4,2	3,8	3,4	3,2	3,1	2,9
Přistěhovaní	1,4	1,1	1,3	1,0	1,0	0,8	1,3	4,4	5,9
Vystěhovaní	1,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	2,1	3,2	3,4
Přirozený přírůstek	0,5	-2,2	-2,1	-1,8	-2,0	-1,8	-1,7	-1,5	-1,7
Přírůstek stěhováním	0,3	1,0	1,2	0,9	0,9	0,6	-0,8	1,2	2,5
Celkový přírůstek	0,8	-1,2	-1,0	-0,9	-1,1	-1,1	-2,5	-0,3	0,8

V posledním desetiletí bylo věkové složení nejméně ovlivněno poklesem a následnou stagnací počtu narozených. Tím se snížil podíl dětské složky v populaci až na 15,2 % v roce 2003. Na opačném konci věkové pyramidy docházelo ke změnám jen velmi pozvolna. Počty osob ve věku nad 65 let se zvyšovaly jen pomalu a jejich zastoupení zůstalo i v loňském roce pod čtrnácti procenty. Tuto věkovou hranici totiž ještě stále překračovaly osoby ze slabých popu-

lačních ročníků. Osob v produktivním věku rovněž mírně přibývalo, a to přibližně stejným tempem jako osob starších 65 let. Spolu s poklesem počtu dětí to znamenalo snižování zatíženosti ekonomicky aktivního obyvatelstva, ale již v relativně blízké budoucnosti se tato situace bude měnit. Zároveň se bude měnit struktura závislých osob – mnohem vyšší podíl budou představovat osoby v poproduktivním věku.

Tab. 2 Charakteristiky věkového složení, 1991–2003 (k 31. 12.) (Age distribution characteristics, 1991–2003 (on 31 December))

	1991	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
	Absolutní počet (v tis.)								
Celkem	10313	10309	10299	10290	10278	10267	10206	10203	10211
0–14	2121	1843	1795	1751	1707	1664	1622	1590	1554
15–64	6877	7078	7102	7127	7153	7179	7170	7196	7234
65+	1315	1388	1402	1411	1418	1423	1415	1418	1423
80+	264	263	248	234	237	250	260	277	293
	Složení v %								
0–14	20,6	17,9	17,4	17,0	16,6	16,2	15,9	15,6	15,2
15–64	66,7	68,6	69,0	69,3	69,6	69,9	70,2	70,5	70,9
65+	12,7	13,5	13,6	13,7	13,8	13,9	13,9	13,9	13,9
80+	2,6	2,6	2,4	2,3	2,3	2,4	2,6	2,7	2,9
	Syntetické ukazatele								
Index stáří ¹⁾	62,0	75,3	78,1	80,6	83,1	85,5	87,2	89,2	91,6
Index ekonomického zatížení ²⁾	50,0	45,6	45,0	44,4	43,7	43,0	42,3	41,8	41,2
Průměrný věk	36,5	37,6	37,9	38,2	38,5	38,8	39,0	39,3	39,5
Věkový medián	35,6	36,6	36,8	37,1	37,3	37,6	37,9	38,2	38,5

¹⁾ Počet osob ve věku 65 a více let na 100 dětí ve věku 0–14 let.

²⁾ Počet dětí ve věku 0–14 let a osob starších 65 let na 100 osob ve věku 15–64 let.

Pozn.: Data od roku 2001 vycházejí z výsledků sčítání lidu, domů a bytů k 1. 3. 2001.

Významných změn doznala v posledních letech struktura obyvatelstva podle rodinného stavu. Tyto změny se v roce 2003 ještě více prohloubily. V důsledku výrazného poklesu sňatečnosti opět přibýlo svobodných, narostl i počet a podíl rozvedených. Jenom například za poslední dva roky se zvýšil počet svobodných mužů starších 15 let o 55 tis., svobodných žen o 51 tis. Osob s rodinným stavem rozvedený/á přibýlo ve stejném období celkem 57 tis. (26 tis. mužů a 31 tis. žen). Ještě výrazněji jsou trendy spočívající ve změně poměru svobodných osob a osob žijících v manželství patrné v mladších věkových skupinách. Od počátku 90. let se u obou pohlaví největší měrou zvýšil podíl svobodných ve věkovém rozpětí 20–34 let, úplně nejvíce pak u 25–29letých. Zastoupení svobodných mužů v tomto věku se mezi roky 1991 a 2003 zvýšilo již 2,3krát (z 28 na 65 %; 61 % v roce 2002), u žen byl vzestup ještě výraznější – z 11 na 43 % (39 % v roce 2002). V souvislosti s vývojem plodnosti byl významný úbytek vdáných žen v reprodukčním období. Podíl žen ve věku 15–49 let žijících v manželství se mezi lety 1991 a 2003 snížil o více než dvacet procent.

Sňatečnost

Vedle zvýšení počtu obyvatel České republiky byl další významnou charakteristikou demografického vývoje loňského roku meziroční pokles počtu uzavřených manželství a tím celkové intenzity sňatečnosti. Podle údajů tabulek sňatečnosti svobodných uzavřelo v roce 2003 do padesáti let sňatek pouze 62, 5 % mužů a 68,7 % žen. Pokles byl tedy zaznamenán u obou pohlaví, a to i přibližně stejnou měrou – mezi dvěma posledními roky o pět procentních bodů. Pravděpodobnost uzavření sňatku se až na pár výjimek snížila v celém intervalu 15–49letých, nejvíce u těch nejmladších. Pokles intenzity vstupu do manželství mladých mužů a žen doku-

Tab. 3 Struktura obyvatelstva staršího 15 let podle rodinného stavu, 1991–2003 (k 31. 12.) (Structure of population aged 15 and more by marital status, 1991–2003 (on 31 December))

Rodinný stav	1991	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
	Muži								
	absolutní počet (tis.)								
Svobodní	997	1156	1180	1205	1229	1251	1277	1299	1331
Ženatí	2549	2487	2473	2457	2447	2432	2374	2355	2335
Rozvedení	248	309	321	334	339	350	364	377	391
Ovdovělí	126	116	114	112	110	109	121	120	120
složení v %									
Svobodní	25,5	28,4	28,9	29,3	29,8	30,2	30,9	31,3	31,9
Ženatí	65,0	61,1	60,5	59,8	59,3	58,7	57,4	56,7	55,9
Rozvedení	6,3	7,6	7,8	8,2	8,2	8,5	8,8	9,1	9,3
Ovdovělí	3,2	2,9	2,8	2,7	2,7	2,6	2,9	2,9	2,9
Rodinný stav	Ženy								
	absolutní počet (tis.)								
	složení v %								
Svobodné	689	833	856	878	901	923	939	961	989
Vdané	2551	2487	2472	2455	2445	2430	2380	2362	2340
Rozvedené	338	407	421	436	442	455	471	485	501
Ovdovělé	694	672	666	661	656	652	659	654	650
složení v %									
Svobodné	16,1	18,9	19,4	19,8	20,3	20,7	21,1	21,5	22,1
Vdané	59,7	56,6	56,0	55,4	55,0	54,5	53,5	52,9	52,2
Rozvedené	7,9	9,2	9,5	9,8	9,9	10,2	10,6	10,9	11,2
Ovdovělé	16,3	15,3	15,1	15,0	14,8	14,6	14,8	14,7	14,5

Pozn.: Data od roku 2001 vycházejí z výsledků sčítání lidu, domů a bytů k 1. 3. 2001.

mentují následující údaje z tabulek sňatečnosti: podíl svobodných mužů ve věku 30 let činil v loňském roce 63 %, o rok dříve 58 %, ale ještě počátkem devadesátých let neuzavřela manželství do tohoto věku „jen“ jedna čtvrtina mužů. Tricetiletých svobodných žen bylo v uplynulém roce 47 %, 43 % v roce 2002 a před více než deseti lety méně než patnáct procent. Pokračoval tak trend posunu uzavírání manželství do pozdějšího věku – průměrný věk svobodných ženichů a nevěst se mezi roky 2002 a 2003 zvýšil o půl roku, když byl pro loňský rok vypočten na 30,2, resp. 27,7 roku. Tím se stal již zhruba o 5,5 roku vyšším než na počátku devadesátých let.

Pokles úrovně sňatečnosti mezi roky 2002 a 2003 byl zaznamenán i v případě sňatečnosti rozvedených. Po snížení v první polovině 90. let se intenzita tohoto procesu u mužů i žen v zásadě stabilizovala (s nepatrným navýšením v roce 2000), a to na hladině 0,41–0,44. V loňském roce je přece jen ale patrné její mírné snížení (u obou pohlaví). Podle doby uplynulé od rozvodu pokračoval i v roce 2003 zejména trend poklesu úrovně uzavírání manželství v prvních dvou dokončených letech od rozpadu manželství. Ten byl rovněž hlavní příčinou celkového snížení této intenzity v první polovině devadesátých let. Průměrný interval mezi rozvodem a dalším sňatkem tak postupně narůstal a pro rok 2003 činil 6 roků u mužů a 6,1 roku u žen. Počátkem 90. let byl rozdíl mezi oběma pohlavími sice o něco málo výraznější, celkově však zhruba o necelé dva roky nižší než v současnosti. To, že se úroveň sňatečnosti rozvedených snížila i přes zvyšující se podíl těchto osob v populaci neznamena, že tito lidé nežijí v partnerských soužitích. Nesezdaná soužití jsou právě v této kategorii nejčastější a výsledky obou posledních sčítání ukázaly v mezidobí jejich nárůst.

Tab. 4 Vybrané ukazatele sňatečnosti, 1991-2003 (Selected nuptiality indicators, 1991-2003)

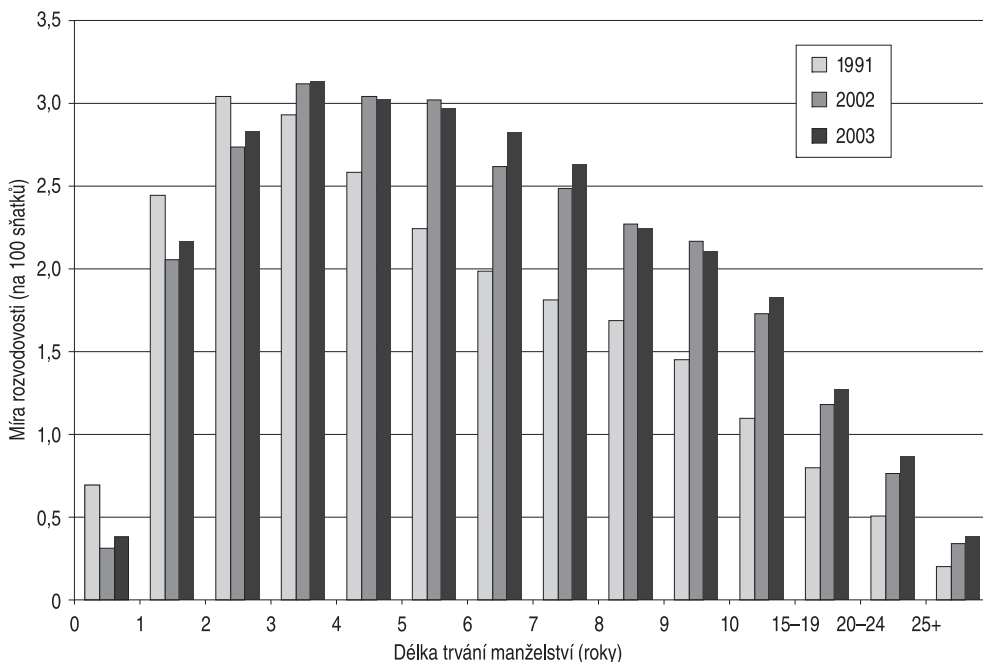
Ukazatel	1991	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Tabulková prvosňatečnost mužů (v %)	84,9	71,4	73,1	70,8	68,8	69,5	66,0	66,2	62,5
Tabulková prvosňatečnost žen (v %)	91,4	77,1	78,7	75,7	74,1	74,4	72,5	72,4	68,7
Průměrný věk mužů při 1. sňatku	24,7	27,1	27,6	28,1	28,5	28,8	29,2	29,7	30,2
Průměrný věk žen při 1. sňatku	22,2	24,9	25,4	25,7	26,2	26,4	26,9	27,2	27,7
Úhrnná sňatečnost rozvedených mužů	0,51	0,42	0,47	0,43	0,42	0,44	0,43	0,43	0,40
Úhrnná sňatečnost rozvedených žen	0,51	0,41	0,47	0,42	0,42	0,44	0,41	0,42	0,39

Rozvodovost

V loňském roce, čtyři roky po novelizaci zákona o rodině, dosáhl počet rozvodů svého historického maxima. Celkem bylo rozvedeno 32,8 tis. manželství, což bylo o 1,1 tis. více než v roce 2002 a o 359 více než v roce 1997 (předchozí maximum). Tím logicky došlo i k vzestupu intenzitních charakteristik rozvodovosti. Vyšší počet rozvodů a nižší počty uzavřených sňatků v uplynulých letech znamenaly ve výsledku úhrnnou rozvodovost na úrovni 0,48. Z hlediska délky trvání manželství se v roce 2003 ve srovnání s předchozím rokem zvýšila intenzita rozvodovosti v 0–2, 6–7 a 10 a více letech uplynulých od sňatku. Nicméně, i přes patrné rozšiřování vrcholu maximální intenzity rozvodovosti zůstala i v loňském roce zachována její nejvyšší míra ve třetím a čtvrtém roce délky trvání manželství. Průměrná délka manželství, která skončila rozvodem v roce 2003, byla 12 roků (11,7 roku v roce 2002).

V uplynulých letech se zvyšoval i podíl řízení ukončených rozvodem. V roce 2003 dosáhl již bezmála 87 %; pro srovnání, začátkem devadesátých let představovaly povolené rozvody pod osmdesát procent všech ukončených řízení. Přibližně ze dvou třetin jsou navrho-

Graf 1 Míry rozvodovosti podle délky trvání manželství, vybrané roky (Divorce rates by duration of marriage, chosen years)

vatelkami rozvodu ženy (66,4 % v roce 2003), a ani podíl prvních rozvodů se v loňském roce nikterak výrazně nelišil od let předchozích – u obou pohlaví to bylo 81 %. Mezi příčinami rozvratu manželství stále dominuje na straně muže i ženy, a to zhruba v polovině případů, „rozdílnost povah, názorů a zájmů“. V posledních letech jsou však stále častěji uváděny „ostatní příčiny“ (již více než jedna čtvrtina). I v roce 2003 pokračoval trend zvyšování podílu rozvodů bezdětných párů, který je důsledkem zpřísnění podmínek rozvodu s nezletilými dětmi, poklesu plodnosti v předchozích letech a prodlužování průměrné délky trvání manželství. Z hlediska intenzity docházelo ale i v období platnosti novelizace zákona o rodině k vzestupu rozvodovosti jak v případě manželských párů bez nezletilých dětí, tak i s nimi.

Tab. 5 Vybrané ukazatele rozvodovosti, 1991–2003 (Selected divorce rate indicators, 1991–2003)

Ukazatel	1991	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Úhrnná rozvodovost	0,35	0,42	0,42	0,43	0,32	0,41	0,45	0,46	0,48
Průměrná délka trvání manželství	10,3	10,9	10,9	11,0	11,0	11,3	11,5	11,7	12,0
Míra rozvodovosti manželství	11,4	13,3	13,1	13,1	9,7	12,2	13,1	13,4	14,0
Podíl rozvodů bezdětných párů	28,3	29,2	30,4	33,1	40,1	35,8	34,9	35,7	36,9
Podíl rozvodů párů s 1 dítětem	39,6	41,4	40,9	39,0	34,6	37,3	37,8	37,0	35,8
Podíl rozvodů párů se 2 a více dětmi	32,1	29,4	28,7	27,9	25,3	26,9	27,3	27,3	27,3

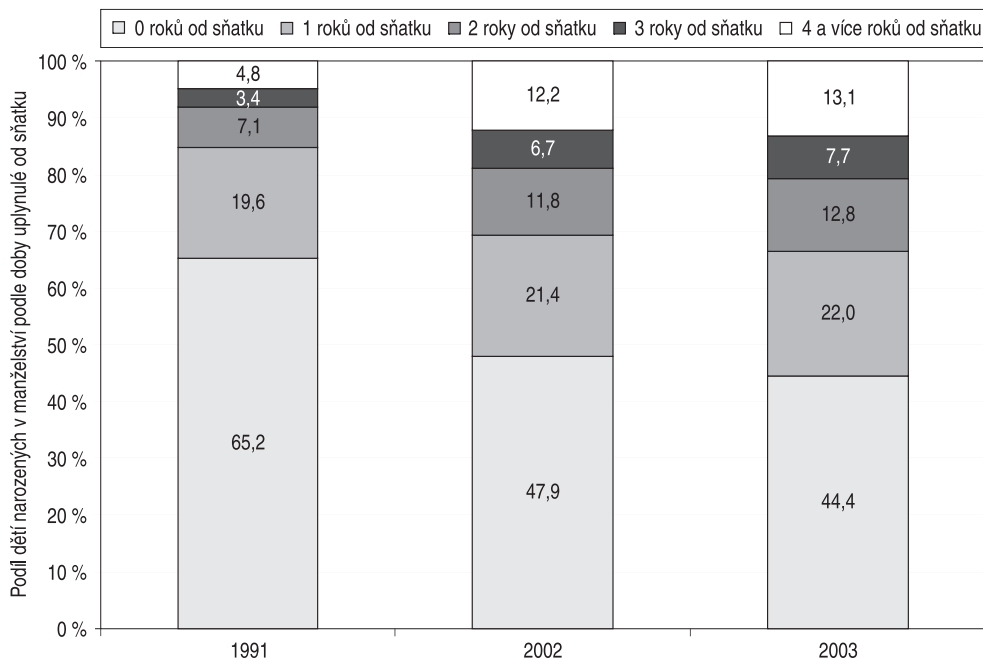
Vzhledem k již poměrně dlouhé době uplynulé od úpravy rozvodové legislativy lze pozvolný, ale trvalý vzestup intenzity rozvodovosti obyvatelstva České republiky označit za jednu ze základních charakteristik demografického vývoje posledních let. Při hodnocení úrovně rozpadu soužití párů je třeba uvažovat i úroveň rozpadu nemanželských soužití, která bude pravděpodobně ještě o něco vyšší.

Porodnost

Počet narozených dětí v roce 2003 byl nejvyšší za posledních osm let. Celkem se živě narodilo 93,7 tis. dětí (o 899 více než v roce 2002), z toho 26,7 tisíc mimo manželství, což znamenalo, že se roční počty narozených zvyšovaly od minima z roku 1999 již čtvrtým rokem v řadě. Tento nárůst byl opět způsoben vzestupem počtu dětí narozených mimo manželství, a to zejména prvního pořadí – těchto dětí se v loňském roce narodilo o 2,3 tis. více než v roce předcházejícím. Trend zvyšování počtu prvních mimomanželsky narozených dětí je výrazný a nepřetržitý již od roku 1997. Nárůst ale pokračoval i v případě dětí dalších pořadí. Celkový podíl živě narozených dětí mimo manželství se tak v roce 2003 vyšplhal až na 28,5 %, přičemž ze 77 % se jednalo o děti narozené svobodným ženám. Při uvažování pouze dětí prvního pořadí překročil podíl dětí narozených nevdaným ženám již 35 % (31 % v roce 2002). Děti narozených ženám žijícím v manželství ubývalo absolutně i relativně i nadále, také pokračoval pokles podílu tzv. předmanželských koncepcí a dětí narozených v prvních letech po uzavření manželství. Tím se postupně prodlužoval průměrný interval mezi sňatkem a narozením prvního dítěte (1,9 roku v roce 2003, 1,3 v roce 1995).

Z hlediska věku ženy probíhal v loňském roce další pokles intenzity plodnosti žen do 25 let a nárůst u žen starších. Konkrétně mezi roky 2002 a 2003 došlo k vzestupu specifických měr u 26–43letých žen, přičemž o něco výrazněji u starších třiceti let. Úroveň plodnosti svobodných žen se zvyšovala v posledních zhruba šesti sedmi letech prakticky v celém rozsahu reprodukčního období (rovněž mezi roky 2002 a 2003). U vdaných nebyl pokles plodnosti mladých žen kompenzován vzestupem ve vyšším věku, a tím docházelo k celkovému snižování intenzity jejich plodnosti, které se rozhodující měrou podílelo na poklesu úrovně plodnosti všech žen.

Pohled na plodnost žen podle ročníku narození jednoznačně ukazuje na pokračující transformaci modelu reprodukčního chování spočívající v posunu rození dětí do vyššího věku

Graf 2 Struktura živě narozených dětí 1. pořadí v nynějším manželství podle doby uplynulé od sňatku, vybrané roky (Structure of live-born children of the 1st birth order in present marriage by duration of marriage, chosen years)

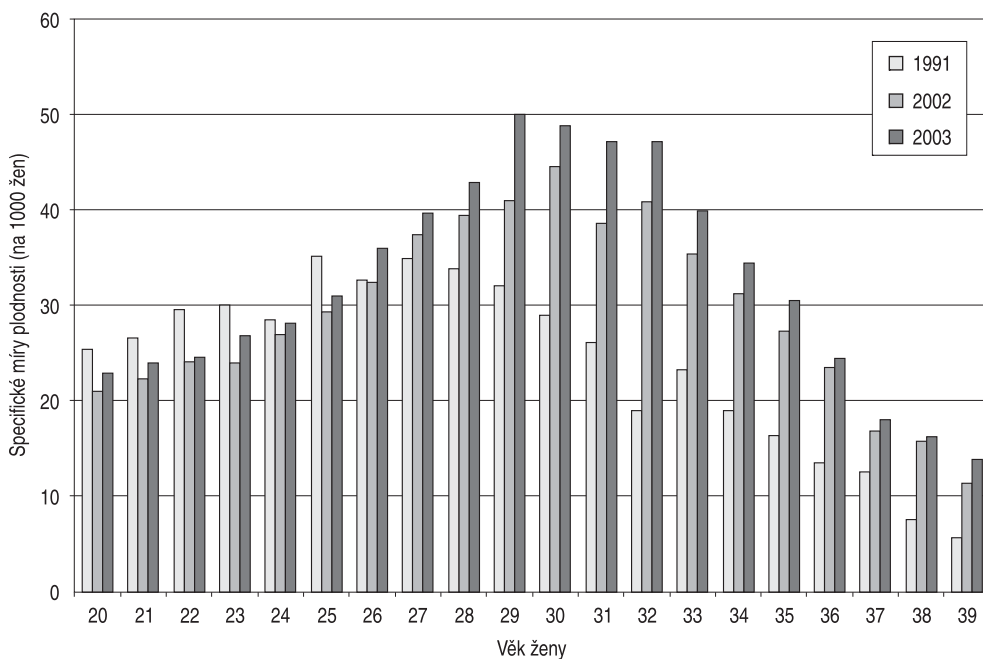
Tab. 6 Vybrané ukazatele plodnosti a reprodukce, 1991-2003 (Selected fertility and reproduction indicators, 1991-2003)

Ukazatel	1991	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Úhrnná plodnost	1,86	1,19	1,17	1,16	1,13	1,14	1,15	1,17	1,18
Úhrnná plodnost 1. pořadí	0,91	0,52	0,53	0,53	0,53	0,54	0,53	0,56	0,57
Průměrný věk matek při narození dítěte	24,7	26,1	26,4	26,6	26,9	27,2	27,5	27,8	28,1
Průměrný věk matek při narození 1. dítěte	22,4	23,7	24,0	24,4	24,6	24,9	25,3	25,6	25,9
Podíl živě narozených mimo manželství	9,8	16,9	17,8	19,0	20,6	21,8	23,5	25,3	28,5
Podíl prvních dětí narozených v nynějším manželství do 8 měsíců od sňatku	50,6	49,0	48,1	45,4	43,0	41,6	39,5	37,6	33,6
Hrubá míra reprodukce	0,90	0,58	0,57	0,56	0,55	0,55	0,56	0,57	0,57
Čistá míra reprodukce	0,89	0,57	0,56	0,56	0,55	0,55	0,55	0,56	0,57

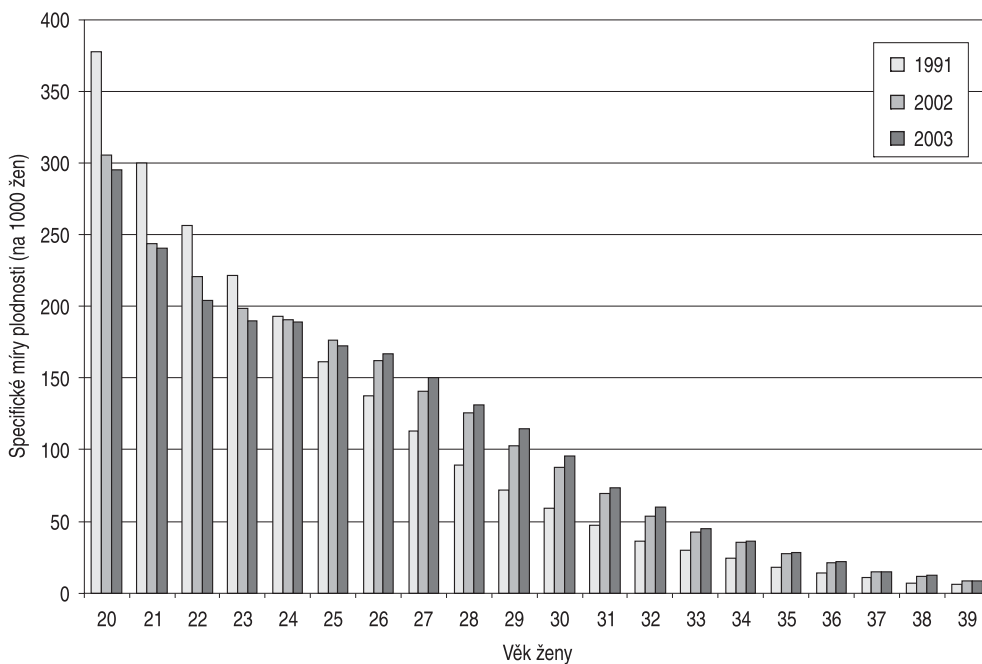
Pozn.: Průměrný věk matek při narození dítěte je počítán ze specifických měr.

a rovnoměrnějším rozložením plodnosti do celého fertilního věku (tento proces se pak v transverzálním pohledu projevuje nízkou úhrnnou plodností). Například žádná z generací žen narozených po roce 1970 neměla do věku 25 let vyšší plodnost než generace předchozí. A ženy ve věku nad 25 let narozené počátkem sedmdesátých let vykazují zase obecně mírně nižší úroveň plodnosti než ženy narozené o něco později. Konečná plodnost 25letých žen z generace 1965 byla 1,30, z generace 1970 ještě 1,11, ale z generace 1977 již jen 0,53. Ve třiceti letech připadalo na jednu ženu narozenou v roce 1965 1,70 dítěte, na ženu narozenou v roce 1970 1,49 a na ženu s rokem narození 1972 1,38. Je tak již velmi pravděpodobné, že ženy generací 70. let úrovně konečné plodnosti předchozích generací nedosáhnou.

Graf 3 Míry plodnosti svobodných žen, vybrané roky (Fertility rates of unmarried women, chosen years)

Graf 4 Míry plodnosti vdávaných žen, vybrané roky (Fertility rates of married women, chosen years)

Tab. 7 Živě narození podle rodinného stavu a věku ženy, vybrané roky (Live births by marital status and age of women, selected years)

Věk ženy	1991				2002				2003			
	svobodná	vdaná	rozvedená	ovdovělá	svobodná	vdaná	rozvedená	ovdovělá	svobodná	vdaná	rozvedená	ovdovělá
20	1029	11664	52	1	1369	1168	11	.	1478	907	10	1
21	784	11502	96	4	1417	1812	41	.	1510	1409	20	2
22	638	10935	130	14	1549	2804	48	2	1501	2042	44	.
23	487	10185	157	4	1501	3891	98	2	1634	3051	79	3
24	366	9572	186	11	1512	5217	158	7	1639	4443	142	4
25	365	8594	192	12	1408	6419	208	4	1600	5449	228	10
26	292	7876	220	18	1298	7349	302	14	1576	6709	307	13
27	266	6606	235	20	1207	7426	370	10	1440	7245	341	11
28	202	4945	200	21	961	7062	389	22	1255	7221	427	13
29	154	3796	208	19	729	5638	430	11	1118	6590	478	17
30	121	3051	182	19	586	4632	394	17	797	5326	519	22
31	98	2421	155	26	392	3598	417	18	582	3888	463	20
32	67	1966	152	15	333	2724	390	19	453	3086	438	14
33	82	1762	162	18	238	2079	352	22	311	2268	375	20
34	67	1498	168	24	181	1704	295	30	223	1771	364	24
35	57	1165	122	24	143	1355	260	16	171	1341	311	26
36	46	915	113	24	112	1075	228	15	124	1047	273	15
37	41	701	92	20	76	809	229	19	84	742	236	13
38	24	482	84	15	67	612	139	15	72	639	203	18
39	18	404	74	10	42	429	138	9	58	455	167	13

Potratovost

I v případě počtu potratů a intenzity potratovosti byl rok 2003 rekordním rokem. Potratem bylo ukončeno celkem 42,3 tis. těhotenství, z necelých sedmdesáti procent se jednalo o umělá přerušení těhotenství (29,3 tis). Oba tyto počty byly nejnižší od roku 1958, kdy začal platit zákon legalizující interrupce na žádost ženy. Zato počet samovolných potratů registrovaných v loňském roce, byl nejvyšší od roku 1993. Podíl těchto potratů na všech ukončených těhotenstvích narůstá mírným tempem již několik let – z 5,6 % v roce 1991 na 8,6 % v roce 2003. Intenzita samovolné potratovosti je vyšší u starších matek a tak lze, vzhledem k posunu reprodukčního života do pozdějšího věku, jejich pozvolna rostoucí podíl na všech ukončených těhotenstvích dát právě do souvislosti s průměrně vyšším věkem ženy při otěhotnění.

Meziroční úbytek indukovaných potratů ve výši 1,8 tis. byl dán zejména jejich dalším poklesem u vdaných žen. Podíl umělých přerušení těhotenství (UPT) připadající na tyto ženy se poprvé dostal pod hranici padesáti procent (73,7 % v roce 1991, 50,5 % v roce 2002). I přes pokles absolutního počtu se tak zvýšil podíl interrupcí svobodných žen na 37,5 % (17 % v roce 1991, 35,5 % v roce 2002). Pokračoval i trend (nejvýraznějšího) snižování indukovaných potratů u žen s více živě narozenými dětmi, který je právě charakteristický zejména pro ženy žijící v manželství. Nicméně UPT vdaných žen, kterým se již narodily minimálně dvě děti představují stále sedmdesát procent interrupcí provedených těmto ženám a více než jednu třetinu všech interrupcí.

Značný pokles počtu potratů, resp. interrupcí mezi dvěma posledními roky se přirozeně projevil v pokračujícím snižování hodnot intenzitních ukazatelů. Úhrnná indukovaná potratovost klesla v roce 2003 na 0,39 (změna oproti roku 2002 o 6 %). Tato hodnota je tak již 3,8krát nižší, než byla v roce 1991. Tento pokles lze do značné míry vysvětlit dalším rozšířením užívání moderních antikoncepčních prostředků. Podle údajů ÚZIS užívalo v roce 2002 ženskou antikoncepci předepsanou lékařem 44,8 % žen fertilního věku, oproti 16,7 % v roce 1991. Další pokles úhrnné indukované potratovosti byl z hlediska věku ženy umožněn snížením specifickým měř v širokém inter-

valu 19–40letých; celkově ale došlo od devadesátých let k významné redukci v celém reprodukčním věku, nejvýrazněji v mladších věkových kategoriích. Tím se nejvyšší intenzita indukované potratovosti přesunula z věku 24–26 let (1991) na věk 31–32 let (2003).

Tab. 8 Vybrané ukazatele potratovosti, 1991–2003 (Selected abortion rate indicators, 1991–2003)

Ukazatel	1991	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Interrupce	106042	48086	45022	42959	39382	34623	32528	31142	29298
Samovolné potraty	13985	10296	10392	11128	11173	11300	11116	11256	11660
Podíl interrupcí na všech potratech	88,3	80,2	79,0	77,2	75,6	73,1	72,2	71,2	69,3
Podíl samovolných potratů na všech potratech	11,6	17,2	18,2	20,0	21,4	23,9	24,7	25,7	27,6
Úhrnná potratovost	1,69	0,81	0,77	0,75	0,70	0,63	0,60	0,58	0,56
Úhrnná indukovaná potratovost	1,50	0,65	0,61	0,58	0,53	0,47	0,44	0,42	0,39

Úmrtnost

Pro úroveň úmrtnosti v roce 2003 byla pravděpodobně rozhodující chřipková epidemie z počátku roku. Zejména v jejím důsledku se zvýšil celkový počet zemřelých, a to celkem o více než tři tisíce oproti roku 2002. Výsledkem byla již třiletá stagnace naděje dožití při narození obou pohlaví, resp. mezi posledními dvěma roky její nepatrné zkrácení. Od roku 2001 se tak zvýšila naděje dožití u žen o pouhou jednu desetinu roku, u mužů se naopak o necelou polovinu desetiny snížila. U žen je navíc trend zpomaleného zlepšování úmrtnostních poměrů patrný již od roku 1998. Hlavní příčinou stagnace intenzity úmrtnosti, kterou ukazuje srovnání pravděpodobností úmrtí v přesných věcích, byl jejich určitý vzestup u starších osob, zejména ve věku nad 80 let. Mezi roky 2002 a 2003 došlo navíc k určitému zhoršení úmrtnosti i v dalších věkových kategoriích. Největší vliv na „zkrácení“ mělo v případech mužů zvýšení úmrtnosti 55–59 a 75 a víceletých, u žen 55–59 a 85 a víceletých.

Tab. 9 Vybrané ukazatele úmrtnosti, 1991–2003 (Selected mortality indicators, 1991–2003)

Ukazatel	1991	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Naděje dožití ve věku 0 – muži	68,2	70,4	70,5	71,1	71,4	71,6	72,1	72,1	72,0
Naděje dožití ve věku 0 – ženy	75,7	77,3	77,5	78,1	78,1	78,3	78,4	78,5	78,5
Naděje dožití ve věku 65 let – muži	12,0	13,1	13,2	13,4	13,6	13,7	13,9	13,9	13,8
Naděje dožití ve věku 65 let – ženy	15,5	16,4	16,6	16,9	16,9	17,1	17,1	17,2	17,1
Naděje dožití ve věku 80 let – muži	5,2	5,9	6,0	6,1	6,0	6,1	6,2	6,0	5,9
Naděje dožití ve věku 80 let – ženy	6,3	6,7	7,0	7,1	7,0	7,1	7,0	6,9	6,9
Zemřelí do 1 roku	1343	547	531	472	413	373	360	385	365
Zemřelí do 28 dnů	902	347	326	289	261	231	212	251	221
Míra kojenecké úmrtnosti (‰)	10,4	6,0	5,9	5,2	4,6	4,1	4,0	4,1	3,9
Míra novorozenecké úmrtnosti (‰)	7,0	3,8	3,6	3,2	2,9	2,5	2,3	2,7	2,4
Míra perinatální úmrtnosti (‰) ¹⁾	9,2	6,0	5,0	5,2	5,3	4,5	4,3	4,5	4,5

¹⁾ Mrtvě narození a zemřelí v 0–6 dnech života na 1000 celkem narozených.

Další příznivý vývoj naopak nastal u kojenecké, resp. novorozenecké úmrtnosti (ponovorozenecká se lehce zvýšila). Na meziročním poklesu a tím dosažení její/jejich historicky nejnižší hladiny, se vzhledem k nejvyšším četnostem, podílel pokles úmrtnosti do prvních dvou dnů včetně po narození. Úmrtnost dětí do jednoho roku se již čtyři roky pohybuje okolo hladiny čtyř promile, což je úroveň jen mírně vyšší než ve skandinávských zemích – zemích s její nejnižší intenzitou v Evropě.

Vývoj celkové úmrtnosti je odrazem jejího vývoje podle příčin smrti. K zastavení (přerušení) dlouhodobějšího trendu poklesu došlo v loňském roce u obou pohlaví v případě úmrtnosti na nejčetnější třídu příčin smrti – nemoci oběhové soustavy. V rámci této kategorie však pokračoval pozitivní vývoj úmrtnosti na akutní infarkt myokardu. Úmrtnost na druhou skupinu nejčastějších příčin smrti v rámci oběhového systému – cévní onemocnění mozku (spolu s akutním infarktem myokardu představují necelou jednu polovinu úmrtí na tuto třídu) – zůstala u žen přibližně na úrovni roku 2002, u mužů se nepatrně zvýšila. Mírné zhoršení úmrtnosti ukazují standardizované míry úmrtnosti pro loňský rok i v případě nemocí dýchací

Tab. 10 Úmrtnost podle hlavních příčin smrti, vybrané roky (Mortality by causes of death, chosen years)

Příčina smrti	Muži			Ženy		
	1991	2002	2003	1991	2002	2003
	Absolutní počet					
Novotvary	15754	16058	16278	12504	12835	13086
Nemoci oběhové soustavy	32724	25652	26110	36764	31500	31955
Akutní infarkt myokardu	9908	5528	5292	6909	4279	3945
Cévní onemocnění mozku	9045	6479	6621	12454	10057	10172
Nemoci dýchací soustavy	3013	2563	2822	2207	2150	2464
Nemoci trávicí soustavy	2737	2512	2591	1937	1923	2016
Vnější příčiny	5194	4593	4848	3592	2245	2447
Dopravní nehody	973	1089	1097	352	389	362
Sebevraždy	1393	1192	1365	511	310	354
Ostatní příčiny	3920	2999	3231	3944	3213	3440
Zemřelí úhrnem	63342	54377	55880	60948	53866	55408
	Složení v %					
Novotvary	24,9	29,5	29,1	20,5	23,8	23,6
Nemoci oběhové soustavy	51,7	47,2	46,7	60,3	58,5	57,7
Akutní infarkt myokardu	15,6	10,2	9,5	11,3	7,9	7,1
Cévní onemocnění mozku	14,3	11,9	11,8	20,4	18,7	18,4
Nemoci dýchací soustavy	4,8	4,7	5,1	3,6	4,0	4,4
Nemoci trávicí soustavy	4,3	4,6	4,6	3,2	3,6	3,6
Vnější příčiny	8,2	8,4	8,7	5,9	4,2	4,4
Dopravní nehody	1,5	2,0	2,0	0,6	0,7	0,7
Sebevraždy	2,2	2,2	2,4	0,8	0,6	0,6
Ostatní příčiny	6,2	5,5	5,8	6,5	6,0	6,2
Zemřelí úhrnem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	Standardizovaná míra úmrtnosti (na 100 tis. obyvatel)					
Novotvary	356,0	323,3	321,1	191,8	175,3	177,5
Nemoci oběhové soustavy	791,4	560,6	568,5	492,1	379,5	384,4
Akutní infarkt myokardu	226,9	113,1	106,1	96,0	52,4	48,1
Cévní onemocnění mozku	221,7	144,7	148,0	163,8	119,5	120,6
Nemoci dýchací soustavy	73,2	55,6	59,7	30,8	27,2	30,9
Nemoci trávicí soustavy	61,7	50,3	50,8	28,7	26,0	27,5
Vnější příčiny	112,9	91,4	96,3	53,4	32,8	35,4
Dopravní nehody	19,5	20,5	20,7	6,1	6,9	6,4
Sebevraždy	29,3	22,8	26,2	8,9	5,1	5,8
Ostatní příčiny	92,3	65,1	68,5	63,4	45,1	48,0
Zemřelí úhrnem	1487,5	1146,3	1164,9	860,1	685,9	703,6

soustavy a vnějších příčin, kdy byla jejich hodnota nejvyšší od roku 1995, resp. 1997. Pro úroveň úmrtnosti na novotvary je již tak pět šest let charakteristická stagnace. Intenzita úmrtnosti mužů na zhoubný novotvar plic se snižovala (u žen pozvolně stoupala), naopak úmrtnost na zhoubný novotvar tlustého střeva a konečníku zůstává stále vysoká.

Zahraniční migrace

V roce 2003, kdy bylo již třetím rokem rozšířeno zpracování demografických dat o cizince s přechodným pobytem na území České republiky na základě víza nad 90 dnů, dosáhl objem i saldo zahraniční migrace nejvyšší úrovně za posledních více než padesát let. Celkový objem byl v loňském roce 1,2krát vyšší než v roce předchozím a dokonce více než 2,7krát vyšší než v roce 2001. Rozdíl přistěhovaných a vystěhovaných činil pro uplynulý rok 25,8 tis. – byl tedy zhruba dvojnásobný oproti roku předcházejícímu. Není však překvapivé, že struktura migrantů zůstala velmi podobná té z roku 2002. Naprostá většina imigrantů k nám stále přichází ze zemí bývalého východního bloku, konkrétně v pořadí Slovensko, Ukrajina, Vietnam a Rusko. Se všemi těmito zeměmi měla Česká republika v roce 2003 kladné migrační saldo (v třídění podle země i podle státního občanství), přičemž nejvyšší v případě Ukrajiny – 10,3 tis. Druhé bylo Slovensko s hodnotou 6,1 tis. Z hlediska složení podle věku se jednalo o nejvyšší přírůstek ve věkové kategorii 19–26letých – v každém věku v průměru více než jeden tisíc osob.

Tab. 11 Zahraniční stěhování podle země a státního občanství, 2003 (External migration by countries and citizenship, 2003)

Podle země příchodu/odchodu				Podle státního občanství			
Země	Přistěhovalí	Vystěhovalí	Saldo	Státní občanství	Přistěhovalí	Vystěhovalí	Saldo
Ukrajina	15692	5441	10251	Ukrajina	15490	5428	10062
Slovensko	24385	18262	6123	Slovensko	23735	18162	5573
Vietnam	3583	930	2653	Vietnam	3580	931	2649
Rusko	1834	1011	823	Česko	2577	1023	1554
Moldavsko	1194	485	709	Rusko	1841	1007	834
Polsko	1653	1040	613	Moldavsko	1198	491	707
USA	1172	741	431	Polsko	1580	1040	540
Ostatní	10502	6316	4186	Ostatní	10014	6144	3870
Celkem	60015	34226	25789	Celkem	60015	34226	25789

Na úrovni krajů získala zahraniční migrací nejvíce obyvatel Praha, celkem 6,6 tis. Bylo to nejvíce i v přepočtu na celkový počet obyvatel kraje. Středočeský kraj měl menší saldo o necelé dva tisíce osob a jediným vyšším územně samosprávným celkem se záporným rozdílem přistěhovaných a vystěhovaných mezinárodním stěhováním byl v loňském roce kraj Pardubický. Nejvíce občanů Ukrajiny získaly Praha, Středočeský a Jihočeský kraj (všichni saldo na úrovni dvou tisíc osob), osoby s vietnamským státním občanstvím mířily tradičně nejčastěji na severozápad republiky a také do Prahy. Praha spolu se Středočeským krajem byla také nejvíce atraktivní pro Slováky.

Vnitřní migrace

Objem vnitřního stěhování se v uplynulém roce na rozdíl od zahraničního nezvyšil, byl naopak o 11,6 tis. nižší než v roce předcházejícím. Mírně, absolutně i relativně, narostl však počet cizinců legislativně měnících místo svého bydliště v rámci republiky. Celkový podíl osob s cizím státním občanstvím na celkovém objemu vnitřní migrace byl v loňském roce 4,9 % procent (4,4 % v roce 2002). Úplně nejčastěji se po území ČR stěhovali Ukrajinci (více než polovina všech případů stěhování cizinců), následovali Vietnamci.

Kromě nízké, oficiálně registrované migrační mobility, platí pro Českou republiku stále jednoznačná převaha stěhování na krátké vzdálenosti. I v roce 2003 připadla více než jedna

polovina všech případů stěhování na změnu bydliště mezi obcemi v rámci jednoho okresu (včetně stěhování mezi urbanistickými obvody Prahy). Necelých 32 % pak tvořilo stěhování mezi kraji. Nicméně skutečný pohyb, nezaložený na změně trvalého bydliště českých občanů, bude výrazně větší. Celkově pozitivní bilanci vnitřní migrace mělo v loňském roce šest krajů, přičemž zdaleka nejvýraznější opět Středočeský kraj, a to zejména díky pokračujícím suburbanizačním tendencím v zázemí hlavního města. Ty jsou nejvíce patrné v okrese Praha-západ a Praha-východ. Například úplně největší absolutní přírůstek obyvatel vnitřní migrací za posledních pět let zaznamenala obec Jesenice (okres Praha západ; více než tisíc obyvatel), dále Říčany, Hostivice a Psáry (všechny okolo 650 obyvatel). Obdobné procesy probíhají i v blízkosti dalších velkých měst, zejména Brna a Plzně. Na opačném konci pomyslného žebříčku krajů podle výše přírůstku, resp. úbytku vnitřním stěhováním zůstal již tradičně Moravskoslezský kraj s více než dvoutisícovým úbytkem. Mírně zisková vnitřní migrací byla stejně jako v roce 2002 i Praha, ale opět jen díky kladnému saldu stěhování cizinců.

Závěr

Po období prudkých změn z první poloviny 90. let se populační vývoj České republiky v posledních několika letech v zásadě stabilizoval, resp. pozvolna probíhal ve směru trendů započatých před zhruba 10–12 lety. Významnou změnou uplynulého roku byl celkový početní přírůstek obyvatelstva, který byl důsledkem vysokého zisku zahraničního stěhování, i když prakticky jen díky migrační výměně se zeměmi bývalého východního bloku. Rok 2003 navíc přinesl i určité prohloubení trendu poklesu úrovně sňatečnosti a naopak vzestupu u rozvodovosti. Intenzita plodnosti i úmrtnost zůstala přibližně na úrovni roku předchozího, nadále pokračoval příznivý pokles indukované potratovosti.

TEREZIE KRETSCHMEROVÁ vystudovala demografii na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy. Od roku 1999 pracuje v Českém statistickém úřadě v odboru statistiky obyvatelstva, kde se zabývá zejména analýzou demografického vývoje obyvatelstva České republiky a populačními prognózami.

Summary

After nine years of the population decrease, 2003 was the first year when a total population increase was recorded. This was preceded by a lower rate of population decrease in 2002; nevertheless the positive external migration balance was the only cause in both years. In addition, since 2001 the balance contains, besides migration based on different country of permanent residence, also migration of foreigners across the Czech Republic's borders who have temporary residence permits on the basis of a visa over 90 days (together with those who were granted asylum). Among other distinct features of population development in 2003 was a falling number of marriages (and hence nuptiality), whereas the contrary trend of the divorce rate continued. Absolute and relative figures measuring the intensity of both these processes reached record-breaking levels in 2003. According to nuptiality tables of the unmarried, 62.5% of men and 68.7% of women got married till the age of 50 for the first time. The total divorce rate came out 0.48. A slight increase in births raised the total fertility rate by only a hundredth (to 1.18 children per woman), young people put off raising a family more and more till later in life and increasingly often use consensual unions instead of marriages, at least at the beginning of cohabitation. Life expectancy at birth of both sexes remained at the 2002 level (72 years for men and 78.5 years for women), and infant mortality reached the lowest level ever recorded (3.9 per mille).

PŘÍSPĚVKY ČESKÉHO STÁTU RODINÁM NA NÁKLADY SPOJENÉ S VÝCHOVOU DĚTÍ

MIROSLAV HIRŠL

Contributions Provided by the Czech State to Families Raising Children

The article deals with the trend of social benefits and tax relief for families with children in 1989–2002. The author points out their deep fall, which is, in his opinion, one of the factors of a steep decrease in the fertility level in the Czech Republic.

Demografie, 2004, 46: 166–176

Jedním z důležitých faktorů, kterým se vytvářejí podmínky pro rozhodování mladých lidí o tom, zda budou mít děti, resp. kolik jich budou mít, je materiální postavení rodin s dětmi. Jde o to, jakou životní úroveň mají rodiny s dětmi, a to jak ve smyslu absolutní úrovně (průměrný příjem na spotřební jednotku), tak i relativní, vyjadřované poměrem k průměrným příjmům manželů bez dětí při různém počtu dětí. Důležité je i to, jak se mění tyto relace v průběhu let. Významnou úlohu v tom hrají sociální dávky pro rodiny s dětmi, a to především z hlediska míry hrazení nákladů na děti ze strany společnosti, zvláště pak u typické české rodiny se dvěma závislými dětmi.

Kolik přispíval státní rozpočet úplné rodině s dvěma dětmi na úhradu nákladů na děti v letech 1989–2002

Přídavky na dvě děti v roce 1989 činily 650 Kč měsíčně. Nominální hodnota základních sociálních dávek, tj. včetně státního vyrovnávacího příspěvku (SVP), dosáhla vrcholu v roce 1995. Bylo to 1540 Kč, z toho připadalo na SVP 640 Kč. V reálném vyjádření to sice bylo o 14 % méně než koncem 80. let, nejednalo se však dosud o hluboký propad. V roce 1996 průměrně vydělávající úplná rodina s dvěma dětmi a oběma pracujícími rodiči nezáskala nárok na sociální příplatek. Příspěvek státu na výchovu dětí tak klesl i nominálně. Od roku 1996 do září 2002 sice přídavek na dvě děti vzrostl z 987 na 1250 Kč měsíčně, avšak v reálném vyjádření byla jeho kupní síla v porovnání s rokem 1989 již méně než poloviční. Od října 2002, kdy pro vznik nároku na přídavek na dítě se stal rozhodujícím příjem z roku 2001, celkový čistý pracovní příjem v tomto typu rodiny překročil 1,8násobek životního minima. V důsledku toho částka přídavku na dvě děti klesla z 1250 na 626 Kč měsíčně. Je to i nominálně méně než v roce 1989 a v reálném vyjádření to představuje pouze 24 % původní kupní síly této dávky.

Daňové zvýhodnění dětí se vyvíjelo velmi nerovnoměrně. Od roku 1989 do roku 1992 se zvýšilo z 429 na 695 Kč měsíčně, při poklesu kupní síly této částky o 15 %. Přechod od daně ze mzdy na daň z příjmů fyzických osob znamenal drastické omezení daňového odpočtu z důvodů péče o nezaopatřené děti. Proto ani v roce 2002 nebylo dosaženo původní nominální výše této slevy, jako činila v roce 1992. V reálném vyjádření tak v tomto roce daňová sleva tvořila pouze 38 % její původní úrovně z konce 80. let.

Pro hospodaření domácností s dětmi má význam souhrnné vyjádření státního příspěvku na výchovu dětí. Od října 2002 dostává námi sledovaná rodina na dvě děti formou přídavku na děti a daňové úlevy 1288 Kč měsíčně, což je pouze o 209 Kč více než koncem 80. let. Při více než čtyřnásobném růstu cenové hladiny to znamená ztrátu 71 % původní kupní síly státní podpory. V porovnání s průměrným pracovním výdělkem obou rodičů tyto zdroje přidávají

dnés pouze 5 %, zatímco v roce 1989 to bylo 21 %. V letech 1990–1992, kdy vývoj inflace byl bouřlivý a reálná mzda výrazně klesla, podíl státního příspěvku na děti v poměru ke mzdě vzrostl až na 25 %. Výrazné snížení tohoto podílu od roku 1993 do roku 1995 na 15 % bylo způsobeno nominálním snížením slevy na děti na dani z příjmu. Nelze v této souvislosti nepřipomenout, že právě v letech 1994–1996 klesl počet narozených dětí v České republice o 30 tis. ročně, tj. o čtvrtinu, a dosáhl mimořádně nízké úrovně, která se od té doby trvale udržuje. Po přijetí zákona o státní sociální podpoře, který znamenal pro průměrné rodiny se dvěma dětmi ztrátu sociálního příplatku, klesla relace příspěvku státu ke mzdě na 8–9 % a od října 2002 dále výrazně klesla.

Pokud použijeme standardní škálu spotřebních jednotek, určující ekvivalentní úroveň spotřeby v závislosti na věku dětí a pořadí členů domácnosti, potom v roce 1989 přídavek na dítě a sleva na dani ze mzdy hradila 18,3 % celkových příjmů v námi sledovaném typu rodiny. Jelikož podle ekvivalentní škály spotřebních jednotek byl podíl dětí v uvedeném věku na celkové spotřebě domácností 34,8 %, potom státní příspěvek v uvedené výši hradil 53 % jejich předpokládaných standardních potřeb. V letech 1990–1992 se podíl příspěvku státu na úhradě potřeb dětí zvýšil na 57–62 %. V dalším období trvale klesal, a to v letech 1993–1995 na 38–39 %, po roce 1996 do září 2002 na 21–23 %. Od října 2002 stát hradí této klasické dvoudětné rodině pouze 15 % předpokládaných nákladů na děti. Je to jen čtvrtina toho, kolik

Tab. 1 Příspěvek státního rozpočtu úplné rodině s dvěma nezaopatřenými dětmi (měsíčně v Kč) (Contribution from the state budget to two-parent family with two dependent children (CZK per month))

Rok	Průměrná hrubá mzda A	Dvojnásobek čisté mzdy B	Základní soc. dávky ¹⁾ C	Daňové zvýhodnění ²⁾ D	Úhrnem E	Relace E/B (C/B) v %	Reálné vyjádření úhrnu E ³⁾
1989	3168	5236	650	429	1079	20,6 (12,4)	100
1990	3286	5416	790 (140)	450	1240	22,9 (14,6)	104,8
1991	3792	6212	1023 (373)	540	1563	25,2 (16,5)	84,3
1992	4644	7552	1090 (440)	695	1785	23,6 (14,4)	86,7
1993	5817	9226	1132 (440)	225	1357	14,7 (12,3)	54,5
1994	6896	10838	1390 (490)	270	1660	15,3 (12,8)	60,7
1995	8172	12682	1540 (640)	400	1940	15,3 (12,1)	65
1996	9676	15078	987	377	1364	9,0 (6,5)	42
1997	10691	16686	1036	360	1396	8,4 (6,2)	39,6
1998	11693	18280	1120	450	1570	8,6 (6,1)	40,2
1999	12666	19892	1148	540	1688	8,5 (5,8)	42,4
2000	13490	21154	1172	560	1732	8,2 (5,5)	40,8
2001	14642	22930	1198	615	1813	7,9 (5,2)	41,8
2002 ^{a)}	15707	24566	1250	662	1912	7,8 (5,1)	43,3
2002 ^{b)}	15707	24566	626	662	1288	5,2 (2,5)	29,2

Pozn.: Pro výpočet průměrné čisté mzdy používáme údaje o vývoji průměrné hrubé mzdy zaměstnanců ve středních a velkých podnicích bez ozbrojených složek. Za delší časovou řadu dosud nejsou k dispozici údaje o mzdách, které zahrnují mzdu všech zaměstnanců, tj. včetně malých podniků a ozbrojených složek. Takový průměr je zhruba o 5–6 % nižší než námi zde používaný. Převod z hrubé na čistou mzdu je proveden podle míry zdanění pracovních příjmů zaměstnanců uvedené v rodinných účtech.

Jde o domácnosti, ve kterých oba rodiče pracují a pobírají dohromady dvojnásobek průměrné hrubé mzdy zaměstnanců ve středních a velkých podnicích bez započtení ozbrojených sil. Nezaopatřené děti jsou ve věku 10–15 let.

¹⁾ = součet přídavku na dítě a sociálního příplatku. Do roku 1995 šlo o státní vyrovnávací příspěvek, jehož výše je uvedena v závorce. V letech 1996–2002 domácnost nepobírá sociální příplatek.

²⁾ = daňové odpočty na děti uplatňuje muž při předpokladu, že jeho mzda je o 33 % vyšší než mzda ženy.

³⁾ = pro vyjádření reálné hodnoty příspěvku pro rodinu byl použit index spotřebitelských cen, jehož hodnota byla v roce 2002 408,9 (100 = 1989).

^{a)} = stav v lednu až září 2002.

^{b)} = stav v říjnu až prosinci 2002.

činil podíl státu koncem 80. let. Nelze to označit jinak než jako jeden z velmi významných faktorů ovlivňujících nepříznivě demografický vývoj.¹⁾

V důsledku reálného propadu úrovně státní podpory průměrným rodinám od roku 1996 zaostává index reálné výše celkových příjmů rodin s dvěma dětmi za pohybem jejich reálné mzdy. V letech 1996–2001 činilo toto zaostávání 5 procentních bodů. Kupní síla čisté mzdy překročila stav z roku 1989 již v roce 1999, zatímco celkové reálné příjmy této domácnosti překonaly tuto hranici až v roce 2001. Ztráta poloviny částky přídávků na děti od října 2002 znamenala, že tento rozdíl se zvýšil na 10 procentních bodů. Celkové reálné příjmy námi sledované domácnosti byly v roce 2002 jen o 5 % vyšší než v roce 1989, zatímco čisté reálné pracovní příjmy rodičů byly ve srovnání se stejným rokem již o 15 % vyšší.

Přídatek na dítě a daňové zvýhodnění rodin s dětmi s různým počtem dětí a různou úrovní příjmu v roce 2002

Pro rok 2002 máme k dispozici údaje o pěti typech domácností s dětmi, a to o čtyřčlenné úplné rodině s dvěma dětmi ve věku 10–15 let, o pětičlenné úplné rodině s třemi dětmi, z toho jedno do 6 let a dvě ve věku 6–10 let, o úplné tříčlenné rodině s jedním dítětem ve věku 6–10 let, o úplné sedmičlenné rodině s 5 dětmi a také o dvoučlenné neúplné rodině s jedním dítětem ve věku 6–10 let. V úplných rodinách pracují oba rodiče. V tabulce 2 jsou vypočteny částky daňového zvýhodnění a přídávku na děti pro celou domácnost na šesti hladinách pracovních příjmů obou rodičů, a to 1,1násobku životního minima (ŽM), 1,8 ŽM a 3,0 ŽM a dále dohromady za oba rodiče dvojnásobku, trojnásobku a čtyřnásobku průměrné hrubé mzdy v roce 2002.²⁾

V současné době, tj. od října 2003, pro posouzení nároku na přídatek na dítě se stal rozhodujícím čistý příjem domácnosti v roce 2002. Úplná rodina s dvěma dětmi proto ztrácí nárok na tento přídatek, jestliže překročila trojnásobek životního minima, pokud oba rodiče dohromady vydělali více než 3,16násobek hrubé průměrné mzdy v minulém roce. Jinak řečeno, jejich mzdy překročily o 58 % průměrnou mzdu v roce 2002. V úplné rodině se třemi dětmi a v neúplné rodině s jedním dítětem je touto hranicí překročení průměrného výdělku o 73–75 %.

Daleko závažnější však je to, že ztráta základní sazby přídávku na dítě a jeho snížení na polovinu, tj. na úroveň pouze 14 % osobního životního minima, se v současné době již týká těch rodin s dvěma dětmi, ve kterých na jednoho vydělávajícího připadá více než 90 % průměrné mzdy. V rodinách se třemi dětmi a v neúplné rodině s jedním dítětem je tato hranice vyjádřena průměrnou mzdou. V úplné rodině s jedním dítětem je tato hranice překročena již v případě, že na každého vydělávajícího připadá více než 70 % průměrné mzdy. V úplných rodinách s pěti dětmi je limit ztráty základní výše přídávku dán 130 % průměrné mzdy.

Na zvýšený přídatek na dítě vzniká nárok pouze v případech, když na jednoho vydělávajícího v úplné rodině s jedním dítětem připadá méně než 41 % průměrného výdělku, s dvěma dětmi 52 % a v rodinách s třemi dětmi a v neúplné rodině je tato hranice 58 % a s pěti dětmi 76 % průměru. S tím, jak hranice životního minima stále více zaostává za pohybem průměrné mzdy

¹⁾ První člen domácnosti má přiřazenu hodnotu 1,0 spotřební jednotky, další dospělý člen nebo dítě ve věku 13 let a starší představuje 0,5 spotřební jednotky a dítě mladší 13 let 0,3 spotřební jednotky. Pokud vyjdeme z předpokladu, že jedno dítě v naší rodině je starší než 13 let a druhé mladší, potom čtyřčlenná rodina má celkovou hodnotu 2,3 spotřební jednotky (1,0 + 0,5 + 0,5 + 0,3). Standardní spotřeba dětí (0,8/2,3) tedy činí 34,8 % celkové spotřeby domácnosti. V roce 1989 byl celkový příjem sledované rodiny 5886 Kč měsíčně a celkový státní příspěvek na děti 1079 Kč. Podíl státního příspěvku byl tedy 18,3 % z celkových příjmů rodiny. Jelikož standardní potřeby dětí v takové domácnosti představují 34,8 %, potom podíl státního příspěvku na nákladech na děti činil 53 % (18,3/34,8).

²⁾ Jako základ výpočtu jsme použili průměrnou hodnotu hrubé mzdy všech zaměstnanců v národním hospodářství, tj. včetně malých podniků a ozbrojených složek.

Ta činila v roce 2002 14 928 Kč měsíčně, tj. byla o 779 Kč nižší, než je dosud běžně používaný ukazatel mzdy ve středních a velkých podnicích bez ozbrojených složek. Pokud do tohoto průměru mezd ve středních a velkých podnicích zařadíme i zaměstnance ozbrojených složek, potom se rozdíl v porovnání s námi používaným ukazatelem zvýší na 929 Kč měsíčně.

v národním hospodářství, budou se nyní platné relace mzdových příjmů a hranic nároků na jednotlivé sazby přídávků na děti stále snižovat.

V listopadu 2003 dosáhl podíl přídávků na dítě vyplácených v nejnižší sazbě (tj. pouze 14 % ZM dítěte – tj. přibližně 300 Kč měsíčně) již téměř třetiny všech vyplácených přídávků a byl o 10 procentních bodů vyšší než v říjnu 1999. Ve stejném období klesl jak podíl přídávku s nejvyšší sazbou (z 36 na 32 %), tak se základní sazbou (ze 42 na 36 %). Celkem bylo v tomto měsíci vypláceno, podle evidence České národní banky, 1 939 tis. přídávků. To znamená, že přídávky nepobíralo jen 19 % všech dětí. Mezi dětmi žijícími v domácnostech s dvěma dětmi to bylo 15 %, s třemi dětmi 9 % a u početnějších rodin bylo bez přídávku pouze 2 % všech dětí.

Změna čistých peněžních příjmů rodin s průměrnou mzdou a různým počtem dětí v letech 1989–2002

V roce 2002 bylo relativní postavení rodin s dvěma a více dětmi, ve kterých oba rodiče pracovali a dohromady vydělávali dvě hrubé průměrné mzdy, výrazně horší než v roce 1989, a to jak v porovnání s domácnostmi pouze s jedním dítětem, tak zvláště s bezdětným manželským párem. Bylo to způsobeno nepříznivými změnami v daňovém zatížení domácností s dětmi a zhoršením státní podpory rodinám s dětmi.

Pokud bezdětné páry i všechny typy úplných rodin vydělávaly v těchto dvou letech dvě průměrné mzdy, znamená to, že v roce 1989 činil jejich společný čistý pracovní příjem měsíčně 6045 Kč a v roce 2002 29 856 Kč. Růst hrubé reálné mzdy byl ve všech případech stejný, o 20,7 %. Míra zdanění (včetně sociálního a zdravotního pojištění) se však vyvíjela nepříznivě pro rodiny s dětmi. V bezdětných rodinách stagnovala, v rodinách s dětmi rostla, a to tím více, čím bylo více dětí. Ukazuje to následující tab. 4.

Tato skutečnost ovlivnila pohyb čisté reálné mzdy v porovnání s pohybem hrubé reálné mzdy. Index čisté mzdy se u bezdětných o něco zlepšil a u rodin s dětmi se naopak zhoršil o 6–9 procentních bodů (tab. 5).

Největší část zhoršení ukazatele reálných čistých peněžních příjmů u rodin s dvěma dětmi v porovnání s bezdětnými nastala proto, že mimořádně klesla reálná hodnota přídávku na dítě. Tato dávka si zachovala v rodinách s dvěma dětmi jen necelou čtvrtinu (24 %) původní kupní síly a v rodinách s třemi a více dětmi necelou třetinu (31 %). V důsledku toho při růstu hrubé reálné mzdy o 21 % se čisté reálné příjmy rodin s jedním až dvěma dětmi zvýšily výrazně pomaleji než čisté reálné peněžní příjmy domácností bezdětných. V rodinách se třemi a více dětmi dokonce ani nedosáhly reálné úrovně z roku 1989 (tab. 6).

Odhad krytí standardních potřeb dětí státním příspěvkem v domácnostech s průměrnými příjmy v roce 2002 v porovnání s rokem 1989

V domácnostech existují společné náklady, které mají převážně fixní charakter nebo se zvyšují s růstem počtu členů jen v malé míře. Jedná se především o náklady na bydlení. Standardní náklady čtyřčlenné domácnosti nejsou proto čtyřikrát větší než náklady osaměle žijícího jednotlivce. Proto se při analýze životní úrovně domácností používají místo příjmu na osobu (na hlavu) ve stále větší míře příjmy v přepočtu na tzv. spotřební jednotku. Tím se bere v úvahu existence společných nákladů domácnosti i rozdíly v potřebách podle věku dětí. V současné době se pro mezinárodní srovnání nejčastěji používají dvě různé stupnice spotřebních jednotek – OECD a Eurostatu.

Stupnice OECD počítá prvního dospělého člena domácnosti jako 1,0 spotřební jednotky, další dospělé osoby a děti starší 13 let jako 0,7 spotřební jednotky a děti mladší jako 0,5 spotřební jednotky. Je používána též v publikacích ČSÚ (mikrocenzý, rodinné účty). Společné náklady domácnosti jsou v tomto případě vyjádřeny hodnotou 0,3 spotřební jednotky. Tato stupnice odpovídá spíše stavu v roce 1989, kdy náklady na bydlení byly výrazně nižší než náklady na výživu a společné náklady domácností byly poměrně malé.

Tab. 2 Srovnání daňového zvýhodnění rodin s dětmi a vyplaceného příspěvku na dítě a sociálního příplatku v roce 2002, měsíčně v Kč (Comparing tax relief for families with children and child benefit and social benefit in 2002, CZK per month)

Mzda rodičů, příspěvek státního rozpočtu	Čistý příjem rodiny v násobku ŽM (pro nárok na příspěvek na dítě)					Součet hrubých mezd rodičů v násobku k průměrné mzdě v NH		
	1,1	1,3	1,4	1,8	3	2x	3x	4x
Čtyřčlenná rodina (2 děti 10–15 let)	ŽM rodiny = 11980							
Hrubá mzda muže	8942,0	10783,0	11704,0	15385,0	26920,0	17060,0	25590,0	34121,0
Hrubá mzda ženy	6707,0	8087,0	8778,0	11539,0	20190,0	12795,0	19193,0	25591,0
Hrubá mzda celkem	15649,0	18870,0	20482,0	26924,0	47110,0	29855,0	44783,0	59712,0
Čistá mzda celkem	13178,0	15574,0	16772,0	21564,0	35939,0	23744,0	34310,0	44481,0
relace čisté mzdy/ŽM	1,1	1,3	1,4	1,8	3,0	2,0	2,9	3,7
Daňové zvýhodnění	588,0	588,0	588,0	648,0	893,0	721,0	835,0	980,0
Příspěvek na dítě	1428,0	1250,0	1250,0	1250,0	626,0	626,0	626,0	-
Sociální příplatek	1062,0	545,0	267,0	-	-	-	-	-
Celkem	3078,0	2383,0	2105,0	1898,0	1519,0	1347,0	1461,0	980,0
Zvýhodnění rodiny při péči o dvě dětí k hrubým mzdám v % ¹⁾	19,7	12,6	10,3	7,0	3,2	4,5	3,3	1,6
Pětičlenná rodina (1 dítě 6 let, 2 děti 6–10 let)	ŽM rodiny = 13340							
Hrubá mzda muže	9865,0	11772,0	12703,0	17040,0	29932,0	17060,0	25590,0	34121,0
Hrubá mzda ženy	7399,0	8829,0	9527,0	12780,0	22449,0	12795,0	19193,0	25591,0
Hrubá mzda celkem	17264,0	20601,0	22230,0	29820,0	52381,0	29855,0	44783,0	59712,0
Čistá mzda celkem	14610,0	17155,0	18367,0	24012,0	40021,0	24038,0	34702,0	44971,0
relace čisté mzdy/ŽM	1,1	1,3	1,4	1,8	3,0	1,8	2,6	3,4
Daňové zvýhodnění	819,0	882,0	882,0	1014,0	1417,0	1015,0	1227,0	1470,0
Příspěvek na dítě	1751,0	1534,0	1534,0	1534,0	767,0	1534,0	767,0	-
Sociální příplatek	1277,0	680,0	370,0	-	-	-	-	-
Celkem	3847,0	3096,0	2786,0	2548,0	2184,0	2549,0	1994,0	1470,0
Zvýhodnění rodiny při péči o tři dětí k hrubým mzdám v % ¹⁾	22,3	15,0		8,5	4,2	8,5	4,5	2,5
Dvoučlenná rodina (1 dítě 6–10 let)	ŽM rodiny = 6530							
Hrubá mzda rodiče	8625,0	10379,0	11257,0	14770,0	25870,0	29856,0	44784,0	59712,0
Čistá mzda	7184,0	8489,0	9142,0	11755,0	19590,0	22241,0	31585,0	40467,0
relace čisté mzdy/ŽM	1,1	1,3	1,4	1,8	3,0	3,4	4,8	6,2
Daňové zvýhodnění	294,0	294,0	294,0	327,0	455,0	490,0	627,0	627,0
Příspěvek na dítě	605,0	530,0	530,0	530,0	265,0	-	-	-
Sociální příplatek ²⁾	661,0	452,0	341,0	-	-	-	-	-
Celkem	1560,0	1276,0	1165,0	857,0	720,0	490,0	627,0	627,0
Zvýhodnění rodiny při péči o jedno dítě k hrubé mzdě v % ²⁾	18,1	12,3	10,4	5,8	2,8	1,6	1,4	1,1
Tříčlenná rodina (1 dítě 6–10 let)	ŽM rodiny = 9410							
Hrubá mzda muže	6996,0	8442,0	9165,0	12056,0	20947,0	17060,0	25590,0	34121,0
Hrubá mzda ženy	5247,0	6332,0	6874,0	9042,0	15710,0	12795,0	19193,0	25591,0
Hrubá mzda celkem	12243,0	14774,0	16039,0	21098,0	36657,0	29855,0	44783,0	59712,0
Čistá mzda celkem	10351,0	12233,0	13174,0	16937,0	28230,0	23415,0	33918,0	43991,0
relace čisté mzdy/ŽM	1,1	1,3	1,4	1,8	3,0	2,5	3,6	4,7
Daňové zvýhodnění	294,0	294,0	294,0	294,0	392,0	392,0	443,0	490,0

(dokončeno)

Mzda rodičů, příspěvek státního rozpočtu	Čistý příjem rodiny v násobku ŽM (pro nárok na příspěvek na dítě)					Součet hrubých mezd rodičů v násobku k průměrné mzdě v NH		
	1,1	1,3	1,4	1,8	3	2x	3x	4x
Příspěvek na dítě	605,0	530,0	530,0	530,0	265,0	265,0	-	-
Sociální příspěvek	515,0	288,0	170,0	-	-	-	-	-
Celkem	1414,0	1112,0	994,0	824,0	657,0	657,0	443,0	490,0
Zvýhodnění rodiny při péči o jedno dítě k hrubým mzdám v % ¹⁾	11,5	7,5	6,2	3,9	1,8	2,2	1,0	0,8
Sedmičlenná rodina (2 děti do 6 let, 2 děti 6-10 let, 1 dítě 10-15 let)	ŽM rodiny = 17260							
Hrubá mzda muže	12920,0	15380,0	16705,0	22095,0	39197,0	17060,0	25590,0	34121,0
Hrubá mzda ženy	9690,0	11535,0	12529,0	16571,0	29398,0	12795,0	19193,0	25591,0
Hrubá mzda celkem	22610,0	26915,0	29234,0	38666,0	68595,0	29855,0	44783,0	59712,0
Čistá mzda celkem	18987,0	22439,0	24164,0	31068,0	51780,0	24626,0	35486,0	45885,0
relace čisté mzdy/ŽM	1,1	1,3	1,4	1,8	3,0	1,4	2,1	2,7
Daňové zvýhodnění	1220,0	1529,0	1587,0	1823,0	2697,0	1603,0	2011,0	2384,0
Příspěvek na dítě	3006,0	2633,0	2633,0	2633,0	1317,0	2633,0	1317,0	1317,0
Sociální příspěvek	2337,0	1058,0	341,0	-	-	-	-	-
Celkem	6564,0	5220,0	4561,0	4456,0	4014,0	4236,0	3328,0	3701,0
Zvýhodnění rodiny při péči o tři děti k hrubým mzdám v % ¹⁾	29,0	19,4	15,6	11,5	5,9	14,2	7,4	6,2

Pozn.: Vycházíme z průměrné hrubé mzdy v roce 2002 uvádění ČSÚ za všechny zaměstnance, tj. včetně malých organizací, ve výši 14 928 Kč měsíčně. Mzda ženy se předpokládá ve výši 75 % mzdy muže.

¹⁾ Daňové zvýhodnění, příspěvek a soc. příspěvek v relaci k součtu hrubých mezd obou rodičů.

²⁾ Včetně zohlednění osamělosti rodiče koef. 1,05. Při výpočtu sociálního příspěvku se do rozhodného příjmu rodiny zahrnuje i vyplacený příspěvek na dítě.

Tab. 3 Daňové zvýhodnění rodin s dětmi a příspěvky na děti v roce 1989 (Tax relief for families with children and child benefits in 1989)

Mzda rodičů, příspěvek státního rozpočtu	Muž pobíral průměrnou hrubou mzdu v NH	Celk. hr. mzda rodičů ve výši dvojnásobku hrubé m. v NH	Čistá mzda rodičů ve výši dvojnásobku čisté m. v NH
Čtyřčlenná rodina (2 děti 10-15 let)			
Hrubá mzda muže	3168,0	3620,0	3680,0
Hrubá mzda ženy	2123,0	2425,0	2466,0
Hrubá mzda celkem	5291,0	6045,0	6146,0
Čistá mzda celkem	4548,0	5155,0	5236,0
Daňové zvýhodnění	429,0	511,0	522,0
Příspěvky na děti	650,0	650,0	650,0
Celkem	1079,0	1161,0	1172,0
Zvýhodnění rodiny při péči o 2 děti k hrubým mzdám v % ¹⁾	20,4	19,2	19,1
Pětičlenná rodina (1 dítě do 6 let, 2 děti 6-10 let)			
Hrubá mzda muže	3168,0	3620,0	3594,0
Hrubá mzda ženy	2123,0	2425,0	2408,0
Hrubá mzda celkem	5291,0	6045,0	6002,0
Čistá mzda celkem	4643,0	5269,0	5236,0
Daňové zvýhodnění	524,0	625,0	616,0

(dokončení)

Mzda rodičů, příspěvek státního rozpočtu	Muž pobíral průměrnou hrubou mzdu v NH	Celk. hr. mzda rodičů ve výši dvojnásobku hrubé m. v NH	Čistá mzda rodičů ve výši dvojnásobku čisté m. v NH
Přídavek na dítě	1210,0	1210,0	1210,0
Celkem	1734,0	1835,0	1826,0
Zvýhodnění rodiny při péči o 3 děti k hrubým mzdám v % ¹⁾	32,8	30,4	30,4
Dvoučlenná rodina (1 dítě 6–10 let)			
Hrubá mzda rodiče	3168,0	6336,0	6345,0
Čistá mzda	2692,0	5229,0	5236,0
Daňové zvýhodnění	238,0	554,0	555,0
Přídavek na dítě	200,0	200,0	200,0
Celkem	438,0	754,0	755,0
Zvýhodnění rodiny při péči o 1 dítě k hrubé mzdě v % ¹⁾	13,8	11,9	11,9
Úplná tříčlenná rodina (1 dítě 6–10 let)			
Hrubá mzda muže	3168,0	3620,0	3813,0
Hrubá mzda ženy	2123,0	2425,0	2555,0
Hrubá mzda celkem	5291,0	6045,0	6368,0
Čistá mzda celkem	4405,0	4985,0	5236,0
Daňové zvýhodnění	286,0	341,0	362,0
Přídavek na dítě	200,0	200,0	200,0
Celkem	486,0	541,0	562,0
Zvýhodnění rodiny při péči o 1 dítě k hrubým mzdám v % ¹⁾	9,2	8,9	8,8
Sedmičlenná rodina (2 děti do 6 let, 2 děti 6–10 let, 1 dítě 10–15 let)			
Hrubá mzda muže	3168,0	3620,0	3514,0
Hrubá mzda ženy	2123,0	2425,0	2354,0
Hrubá mzda celkem	5291,0	6045,0	5868,0
Čistá mzda celkem	4738,0	5383,0	5236,0
Daňové zvýhodnění	619,0	739,0	707,0
Přídavky na děti	2070,0	2070,0	2070,0
Celkem	2689,0	2809,0	2777,0
Zvýhodnění rodiny při péči o 5 dětí k hrubým mzdám v % ¹⁾	50,8	46,5	47,3

Pozn.: Vycházíme z průměrné hrubé mzdy zaměstnanců ve středních a velkých podnicích bez započtení ozbrojených sil. Mzda ženy je ve výši 67 % mzdy muže, daňové odpočty na děti uplatňuje muž.

¹⁾ tj. daňové zvýhodnění a přídavky na děti v relaci k součtu hrubých mezd obou rodičů.

Stupnice Eurostatu počítá rovněž prvního člena domácnosti jako 1,0 spotřební jednotky, avšak další dospělý a dítě starší 13 let je pouze 0,5 spotřební jednotky a mladší dítě 0,3 spotřební jednotky. Společné náklady na domácnost jsou pak vyjádřeny hodnotou 0,5 spotřební jednotky. Tato stupnice tedy více odpovídá situaci současné, kdy náklady na bydlení jsou již s náklady na výživu vyrovnány.

Podíl potřeb dětí na celkových standardních nákladech domácnosti je při použití stupnice Eurostatu nižší než podle stupnice OECD.

Z údajů uvedených pro léta 1989 a 2002 v tabulkách 2 a 3 můžeme zjistit, jaký byl podíl příspěvku státu (tj. přídavku na dítě a daňového zvýhodnění) na celkových čistých příjmech domácností s průměrnými příjmy a různým počtem dětí. Porovnání tohoto podílu se standardizovanými potřebami dětí v těchto domácnostech podle stupnice OECD a Eurostatu ukazují data tab. 7.

Tab. 4 Míra zdanění (% hrubé mzdy) (Taxation rate (% of gross earnings) in 1989 and 2002)

Rok	Bezdětní	ÚR 1 d	ÚR 2 d	ÚR 3 d	ÚR 5 d	NR 1 d
1989	23,2	17,5	14,7	12,8	11,0	15,0
2002	22,9	21,6	20,5	19,5	17,5	21,3
rozdíl	-0,3	+4,1	+5,8	+6,5	+6,5	+6,3

Pozn.: ÚR = úplná rodina, NR = neúplná rodina, d = dítě.

Do míry zdanění zahrnujeme daň z příjmů (v roce 1989 daň ze mzdy) a sociální a zdravotní pojistné placené zaměstnancem.

Tab. 5 Čistá reálná mzda v roce 2002 (1989 = 100,0) (Real earnings in 2002 (1989 = 100,0))

Bezdětní	ÚR 1 d	ÚR 2 d	ÚR 3 d	ÚR 5 d	NR 1 d
121,1	114,8	112,5	111,5	111,8	111,8

Tab. 6 Čisté reálné peněžní příjmy v roce 2002 (1989 = 100,0) (Real earnings in 2002 (1989 = 100,0))

Bezdětní	ÚR 1 d	ÚR 2 d	ÚR 3 d	ÚR 5 d	NR 1 d
121,1	111,6	102,6	96,4	89,4	108,4

Tab. 7 Podíl potřeb dětí na standardních nákladech domácnosti podle stupnic spotřebních jednotek (Share of children's needs in standard costs of the household by scales of consumer units)

Typ domácnosti	OECD počet jednotek			Eurostat počet jednotek		
	Celkem	z toho děti	%	Celkem	z toho děti	%
ÚR 1 d 6–10 let	2,2	0,5	23	1,8	0,3	17
ÚR 2 d 10–15 let	2,9	1,2	41	2,3	0,8	35
ÚR 3 d 1 d do 6 let; 2 d 6–10 let	3,2	1,5	47	2,4	0,9	38
ÚR 5 d 2 d do 6 let; 2 d 6–10 let; 1 d –15 let	4,4	2,7	61	3,2	1,7	53
NR 1 d 6–10 let	1,5	0,5	33	1,3	0,3	23

nízkými pracovními příjmy. Rozdíl v jejich prospěch činil 117 až 332 Kč měsíčně. V relativním vyjádření to bylo v úplné rodině s jedním dítětem s průměrnými příjmy dokonce o 80 % více než ve stejné domácnosti s nízkými příjmy. Nejmenší rozdíl (9 %) byl v domácnostech s pěti dětmi.

V současné době je situace zcela opačná. Výše podpory rodin s nejnižšími příjmy (se započtením sociálního příplatku a bez započtení příspěvku na bydlení) je vždy vyšší než v domácnostech s průměrnými příjmy. V domácnostech s jedním dítětem činí rozdíl v jejich prospěch 1100–1200 Kč měsíčně, s dvěma a třemi dětmi 2200–2300 Kč a v domácnostech s pěti dětmi dokonce 4000 Kč. Je to důsledek toho, že příspěvky státu na děti se vyvíjely v rodinách s velmi nízkými příjmy ve zkoumaném období méně nepříznivě než v rodinách s průměrnými příjmy. V roce 2002 byla reálná výše tohoto příspěvku v domácnostech s jedním dítětem a velmi nízkým příjmem dokonce vyšší než

Podíl krytí standardních potřeb dětí státním příspěvkem (tj. přídatkem na dítě a daňovým zvýhodněním) podle stupnice spotřebních jednotek Eurostatu je v úplných rodinách o 4–5 procentních bodů vyšší než podle stupnice OECD. Avšak trend a míra poklesu pokrytí těchto potřeb v období 1989–2002 jsou při použití těchto různých stupnic zcela shodné (tab. 8). V úplných rodinách s jedním až dvěma dětmi bylo ztraceno 73 % původní podpory státu, s třemi dětmi 65 %, s pěti dětmi 59 % a v neúplných rodinách s jedním dítětem 55 %. Potvrzuje se tak velmi hluboký propad příspěvků státu na úhradu nákladů na výchovu a výživu dětí, který byl již prokázán v předcházejícím textu.

Dosud jsme se zabývali pouze domácnostmi s průměrnými příjmy. Dále se věnujeme změnám situace rodin s dětmi s velmi nízkými pracovními výdělky, pokud pracují oba rodiče nebo situací, kdy vydělává v úplné rodině pouze jeden z nich.

Rozdíly v míře podpory rodin s dětmi v závislosti na výši jejich příjmu v letech 1989–2002

Jak ukazuje tab. 9, v roce 1989 přídatek na dítě a daňové zvýhodnění byly v rodinách s průměrnými příjmy vyjádřeny absolutní vyšší částkou než v domácnostech se stejným počtem dětí a velmi

Tab. 8 Míra krytí standardních potřeb dětí příspěvkem státu v domácnostech s průměrnými příjmy a různým počtem dětí (ČR 1989 a 2002) v % (Rate of coverage of children's standard needs by contribution of the state in households with average income and various numbers of children (CR, 1989 and 2002) in %)

Typ domácnosti	Stupnice OECD							
	1989			2002			Rozdíl 2002/1989	
	A	B	A/B v %	A	B	A/B v %	proc. body	2002 (1989 = 100,0)
ÚR 1 d	10,4	22,7	45,8	2,8	22,7	12,3	-33,5	27,0
ÚR 2 d	20,0	41,4	48,3	5,5	41,4	13,3	-35,0	28,0
ÚR 3 d	28,3	46,9	60,3	10,0	46,9	21,3	-39,0	35,0
ÚR 5 d	37,7	61,4	61,4	15,5	61,4	25,2	-36,2	41,0
NR 1 d	15,4	33,3	46,2	7,0	33,3	21,0	-25,2	45,0
	Stupnice Eurostatu							
ÚR 1 d	10,4	16,7	62,2	2,8	16,7	16,8	-45,4	27,0
ÚR 2 d	20,0	34,8	57,5	5,5	34,8	15,8	-41,7	27,0
ÚR 3 d	28,3	37,5	75,5	10,0	37,5	26,7	-48,8	35,0
ÚR 5 d	37,7	53,1	71,0	15,5	53,1	29,2	-41,8	41,0
NR 1 d	15,4	23,1	66,7	7,0	23,1	30,3	-36,4	45,0

Pozn.: Za příspěvek státu k nákladům na děti považujeme přídavek na dítě a slevu na dani v porovnání s daněmi placenými bezdětnými domácnostmi.

A = podíl příspěvku státu na celkových čistých příjmech domácnosti v %.

B = podíl potřeb dětí na standardizovaných celkových potřebách domácnosti v %.

v roce 1989, a to v úplných rodinách o 15 % a v neúplných o 23 %. Rodiny s nízkými příjmy a dvěma dětmi ztratily v tomto období 29 % kupní síly této podpory, zatímco domácnosti se stejným počtem dětí a průměrnými pracovními příjmy utrpěly ztrátu 72 % kupní síly těchto dávek. V domácnostech s třemi a více dětmi a nízkými příjmy činí ztráta na dávkách v reálném vyjádření jednu třetinu a ve stejných domácnostech s průměrnými příjmy již dvě třetiny. S výjimkou domácností s jedním dítětem ve všech rodinách s dětmi s velmi nízkým příjmem klesl podíl podpory státu na děti na čisté mzdě, a to zvláště v rodinách s pěti a více dětmi z 60 na 33 %.

Přestože zavedením systému státní sociální podpory byla velká část dávek přesunuta ve prospěch rodin s dětmi s velmi nízkými a nízkými příjmy ani v těchto domácnostech, s výjimkou rodin s jedním dítětem, nebylo v roce 2002 dosaženo reálné hodnoty těchto dávek z konce 80. let. To vedlo k výraznému poklesu podílu všech dávek ve prospěch rodin s dětmi na hrubém domácím produktu České republiky, který v roce 2003 činil již jen 1,3 % HDP a byl výrazně pod průměrem zemí Evropské unie.

Závěr

Rozebírá vývoje základních sociálních dávek pro rodiny s dětmi v letech 1989–2002 prokázal, že přes nominální vzestup výše přídávku a daňového zvýhodnění rodičů výrazné zvýšení cenové hladiny způsobilo hluboký pokles reálné hodnoty příspěvku státu zvláště pro průměrné rodiny. Tyto se tak v porovnání s bezdětnými dostaly do relativně horší situace než v roce 1989, zvláště od konce roku 2002. Tento pokles se týkal sociálních příjmů všech rodin s dětmi bez zřetele na výši jejich celkových čistých příjmů i bez ohledu na počet dětí. Reálné příjmy bezdětných manželů s průměrným výdělkem překonaly hranici roku 1989 o 21 %, zatímco reálná úroveň čistých peněžních příjmů rodin s dvěma dětmi se stejným pracovním výdělkem se zvýšila pouze v malé míře (o 3 %) a v rodinách s více dětmi byla dokonce nižší než koncem 80. let. Bylo to způsobeno vyšším růstem míry zdanění pracovních příjmů rodičů v porovnání s bezdětnými a poklesem reálné úrovně základních sociálních dávek pro děti.

Krytí standardních potřeb dětí příspěvkem státu kleslo v rodinách s dvěma dětmi a průměrným výdělkem na čtvrtinu původní úrovně. U rodin s více dětmi byl pokles poloviční. Reálná

Tab. 9 Příspěvek státu na děti (1989 a 2002) (Contribution of the state to children in 1989 and 2002)

Typ domácnosti	Výše příspěvku (měsíčně v Kč)				Reálná hodnota 2002 (1989 = 100,0)	
	výdělek				výdělek	
	průměrný		velmi nízký		průměrný	velmi nízký
	1989	2002	1989	2002		
ÚR 1 d	541	657	300	1414	29,7	115,2
ÚR 2 d	1161	1347	858	3078	28,4	87,6
ÚR 3 d	1835	2549	1503	3847	34,0	62,5
ÚR 5 d	2809	4236	2579	6564	36,9	62,2
NR 1 d	427	857	310	1560	49,0	122,9

Pozn.: ÚR = úplná rodina, NR = neúplná rodina, d = dítě.

Příspěvek státu na výchovu a výživu dětí v roce 1989 zahrnuje přídavek na děti a daňovou slevu a v roce 2002 u domácností s nízkými příjmy také sociální příplatek.

V úplné rodině pracují oba rodiče a dohromady vydělávají dvě průměrné hrubé mzdy v národním hospodářství. V neúplné rodině živitelka vydělává průměrnou mzdu.

Domácnosti s velmi nízkým výdělkem jsou takové, ve kterých příjem v roce 2002 nepřekročil 1,1násobek jejich životního minima. V porovnání s průměrnou hrubou mzdou v tomto roce, pokud pracovali oba rodiče, to znamenalo v domácnosti s jedním dítětem, že každý vydělával jen 41 % průměrné mzdy v národním hospodářství, v domácnostech s dvěma dětmi 52 %, se třemi dětmi 58 %, s pěti dětmi 76 % a v neúplné jednodětné rodině 58 % uvedené mzdy. Pokud v úplné rodině vydělával jenom jeden člen, potom k dosažení uvedené hladiny příjmu bylo třeba dvojnásobného výdělku, než je uvedeno v předcházející větě.

Do rozhodného příjmu domácnosti se započítává případná podpora v nezaměstnanosti vyplácená druhému rodiči.

Při posuzování částek čistého příjmu vyjadřujících jednotlivé hladiny životního minima pro rok 2002 je třeba si uvědomit, že pro vznik nároku a stanovení výše přídavku na dítě v období leden až září 2002 byly rozhodující čisté příjmy v roce 2000. Od října 2002 to již byly příjmy z roku 2001. Existuje tedy časové zpoždění při posuzování výše příjmu v rozmezí tři čtvrtě až jeden a půl roku. Pro sociální příplatek jsou rozhodující čisté příjmy v předcházejícím čtvrtletí, a to včetně pobíraného přídavku na dítě.

úroveň tohoto příspěvku se udržela pouze u rodin s jedním dítětem s velmi nízkými příjmy (do 1,1 životního minima).

Změny úrovně státních příspěvků rodinám s dětmi ukazují trend vývoje skutečných hmotných životních podmínek, ve kterých rodiny s dětmi žijí, a který výrazně ovlivňuje rozhodování mladých lidí o tom, zda vůbec mít děti a kolik. Uvedený rozbor prokazuje, že snížená úroveň sociálních dávek pro rodiny s dětmi patří v řadě faktorů, které vedly k prudkému zhoršení úrovně plodnosti v České republice, na přední místo a silně ovlivnila reprodukční chování mladé generace.

Literatura

Vývoj vybraných ukazatelů životní úrovně v České republice 1990–2002. Praha: MPSV, 2002.

Základní ukazatele z oblasti práce a sociálního zabezpečení v České republice ve vývojových řadách a grafech. Praha: MPSV, 2003.

Příjmy, vydání a spotřeba domácností statistiky rodinných účtů za rok 2002. II. díl – typy domácností, kód 3002–03. Práce sociální statistiky. Praha: ČSÚ, 2003.

Indexy spotřebitelských cen (životních nákladů). Podrobné členění za jednotlivá léta, řada Ceny. Praha: ČSÚ.

MIROSLAV HIRŠL se dlouhodobě věnuje ekonomickým problémům sociální politiky. Do roku 1989 se zabýval především existenčním a sociálním minimem a podílem chudých na obyvatelstvu ČSSR. Analyzoval rovněž životní úroveň rodin s dětmi a důchodců, zvláště z hlediska vlivu sociální politiky na životní podmínky těchto skupin obyvatelstva. V letech 1988–1992 pracoval jako externí spolupracovník Prognostického ústavu ČSAV, poté jako expert ČMKOS pro sociální politiku (1993–2001) a od roku 1998 je externím poradcem ministra práce a sociálních věcí a předsedy vlády. Je autorem řady studií a analýz. Členem České demografické společnosti je od roku 1970.

Summary

An analysis of the trends of basic social benefits and tax relief for families with children in 1989–2002 showed that the real value of state support provided to this section of population in the Czech Republic went extremely down, which applies particularly to households with average income. The decrease in real terms hit all families with children, irrespective of their income level and number of children, with the exception of families with one child on very low income (up to 1.1 subsistence minimum). Society reduced its share in financing the standard costs of children from 58–76% in 1989 to a mere 16–30% in 2002. This was a very heavy factor affecting an exceptional fall in fertility to 1.2 children since 1994, which ranks the Czech Republic among the worst countries.

Sociologický časopis Czech Sociological Review

ROČNÍK 40, ČÍSLO 1-2, DUBEN 2004

*Úvodem k monotematickému dvojčíslu Sociologie kultury, kulturologie
nebo cultural studies? (Milošlav Petrusek) 7*

STATI

- Milošlav Petrusek: Století extrémů a kýče. K vývoji a proměnám
sociologie umění ve 20. století 11*
- Petr Mareš: Od práce emancipující k práci mizející 37*
- Jan Balon: Sociální teorie a kulturní studia: dva typy
interdisciplinárního přístupu 49*
- Lutz Musner: Kulturwissenschaften a cultural studies: dva nepodobní
sourozenci? 67*
- Jiřina Šmejkalová: Cultural Studies, sociologie kultury a "my": úvaha
mírně metodologická 77*
- Patrick Tacussel a Jean-Bruno Renard: Imaginace a sociologie 95*

ESEJ

- Jadwiga Mizińska: Postmodernismus, kultura videoklipu 105*

STUDIE

- Matěj Stránský: Současná konkretizace fotografií z varšavského ghetta
..... 117*

OSOBNOSTI - MEDAILONY - RECENZE - ANOTACE

Vydává Sociologický ústav AV ČR, Jilská 1, 110 00 Praha 1, objednávky přijímá
Postservis, Poděbradská 39, 190 00 Praha 9, tel.: 800 104 410, e-mail:
predplatne@prstc-p.cpost.cz a redakce.
Cena: 44 Kč, roční předplatné 264 Kč

ZMENA PROKREATÍVNEHO SPRÁVANIA SLOVENSKÝCH ŽIEN PO ROKU 1990 V TRANSVERZÁLNOM A LONGITUDINÁLNO POHLADE

MICHAELA POTANČOKOVÁ

Change in the Pro-creative Behaviour of Slovak Women after 1990 from the Transversal and Longitudinal Points of View

The article focuses on the effect of deep fertility decline since 1990 on cohort fertility trends. Since 2000 total fertility rate has dropped below the level of 1.3 children per woman and postponing of childbearing to the higher ages become the main reproductive strategy of the 1970ties generations. Changing patterns of procreative behaviour are discussed with regard to the experience of other European populations and contemporary lowest-low fertility framework.

Demografie, 2004, 46: 177–185

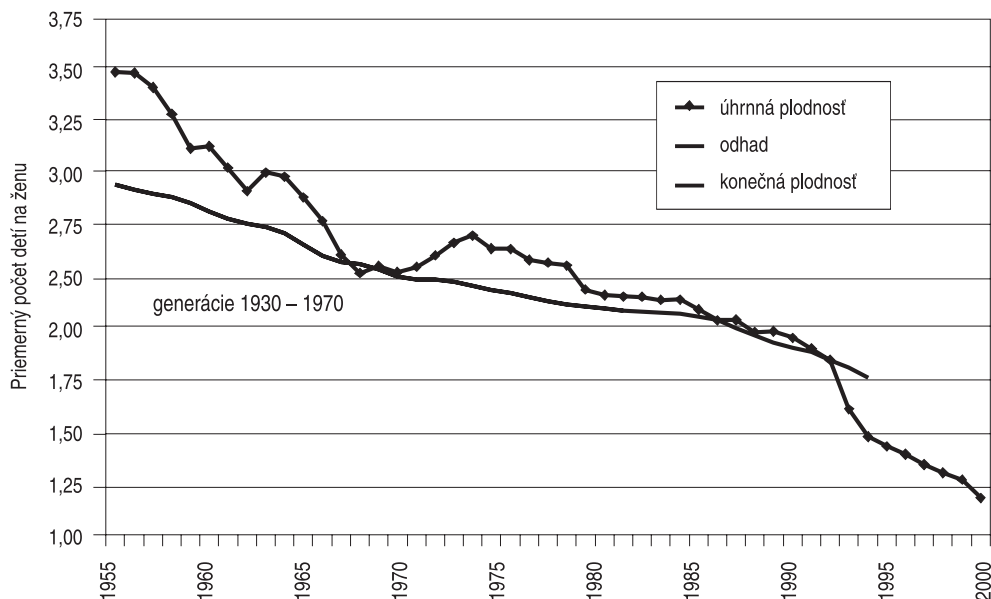
Poklesom úhrnnej plodnosti pod úroveň 1,3 dieťaťa na ženu sa Slovensko počnúc rokom 2000 zaradilo medzi krajiny s tzv. lowest-low fertility (najnižšou nízkou plodnosťou). Fenomén poklesu úhrnnej plodnosti na extrémne nízke hodnoty je typickým pre krajiny južnej Európy, ale aj pre niektoré západoeurópske štáty (Nemecko, Fínsko) a v priebehu 90-tych rokov tiež pre krajiny bývalého východného bloku. Príčinou prepadu úhrnnej plodnosti na veľmi nízku úroveň je odkladanie pôrodov do vyššieho veku sprevádzané rastom priemerného veku matky pri pôrode, najmä prvého dieťaťa (Billari-Kohler, 2002). Pokles pôrodnosti a zmena časovania pôrodov je reakciou na zmenu socio-ekonomických podmienok, je tiež prejavom celkovej zmeny životného štýlu mladších generácií (Billari-Kohler, 2002; Lesthaeghe-Moors, 2000). Medzi hlavnými faktormi fenoménu odkladania plodnosti do vyššieho veku Billari a Kohler (2002) uvádzajú investovanie do vyššieho vzdelania, potrebu presadenia sa na trhu práce, stratu životných istôt a vysoké náklady na zriadenie vlastnej domácnosti.

Pokiaľ je pokles úhrnnej plodnosti len krátkodobý, jeho efekt na konečnú plodnosť je minimálny a skutočne sa jedná len o presun pôrodov do vyššieho veku (prípád Holandska). Ak však úhrnná plodnosť dlhodobo zotrúva na nízkej úrovni, je možné, že konečná plodnosť niektorých generácií žien významne poklesne, hypoteticky až na úroveň úhrnnej plodnosti, resp. aj pod túto úroveň. Ukazovateľ úhrnnej plodnosti udáva priemerný počet detí, ktoré by sa narodili žene, ak by reprodukčné pomery daného kalendárneho roku pretrvali počas celého jej reprodukčného obdobia. Pri konštrukcii ukazovateľa totiž pracujeme s fiktívnou kohortou žien, pozostávajúcou z 35 generácií, pričom každá z nich má vlastnú neopakovateľnú reprodukčnú históriu. Ku kvantifikovaniu skutočnej zmeny intenzity plodnosti je nevyhnutné použitie generačných dát a aplikovanie metód longitudinálnej analýzy plodnosti.

Úhrnnú plodnosť žien môžeme považovať za funkciu intenzity plodnosti a časovania pôrodov (Sardon, 1990), kým konečná plodnosť je od efektu časovania očistená a jej trend je omnoho vyrovnanejší (graf 1). Transverzálny ukazovateľ v období znižovania priemerného veku matiek môže značne presiahnuť konečnú plodnosť tých generácií žien, ktorých plodnosť bola v období nárastu úhrnnej plodnosti najvyššia. Táto situácia bola typická pre obdobie povojnového „baby-boomu“, kedy úhrnná plodnosť presahovala 3 deti na ženu napriek tomu, že konečná plodnosť žien narodených počas 30-tych rokov, ktoré boli v čase povojnového

vzostupu plodnosti vo veku najvyššej plodnosti, nepresiahla 2,9 dieťaťa na ženu. Podobne zvýšenie úhrnnej plodnosti počas 70-tych rokov bolo len prejavom zmeny časovania pôrodov (ďalší pokles priemerného veku matky pri pôrode – graf 2), keďže nedošlo k zvýšeniu konečnej plodnosti žien. Naopak v prípade zvyšovania priemerného veku matiek a odkladania pôrodov do vyššieho veku úhrnná plodnosť klesá a konečná plodnosť ju prevyšuje.

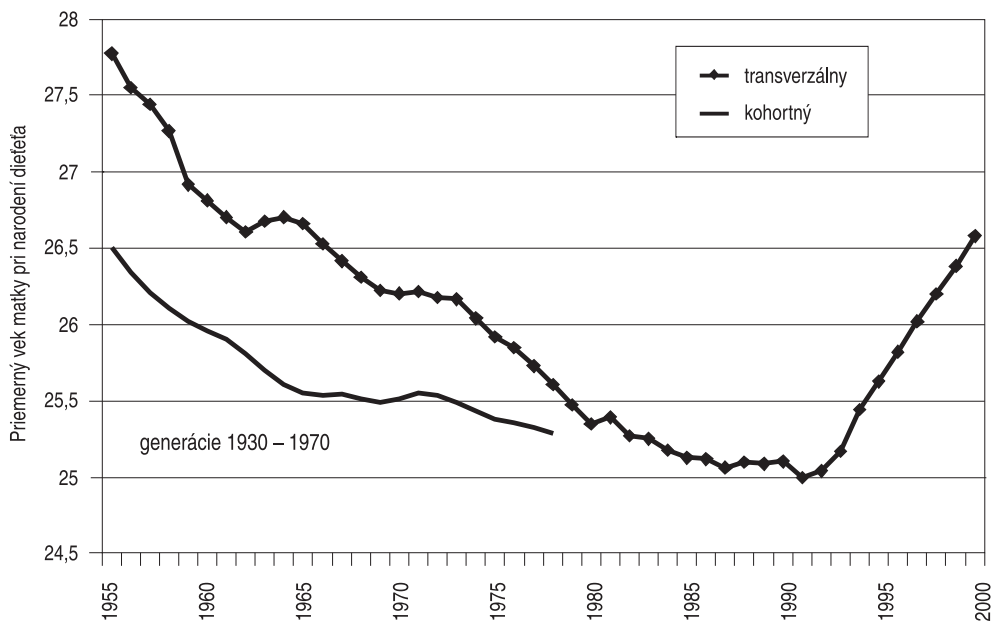
Graf 1 Porovnanie vývoja úhrnnej a konečnej plodnosti žien, SR 1955-2001 (Comparing the development of total and completed fertility rates of women, Slovak Republic, 1955-2001)

Konečná plodnosť slovenských žien neustále klesá. Kým ženy narodené v roku 1930 mali priemerne 2,87 dieťaťa, ženy narodené v roku 1955 už len 2,21 dieťaťa. U generácií narodených v priebehu 60-tych rokov intenzita plodnosti ďalej klesá, hoci jej štruktúra ostáva zachovaná (graf 3, 4). V súlade s rozložením plodnosti podľa veku typickým pre predošlý reprodukčný režim predpokladáme, že tieto ženy majú svoju reprodukciu na 95 % ukončenú, na základe čoho očakávame uvedené odhadované hodnoty konečnej plodnosti (graf 1). Generácia 1965 bude podľa všetkého poslednou, ktorej konečná plodnosť presiahne 2 deti na ženu.

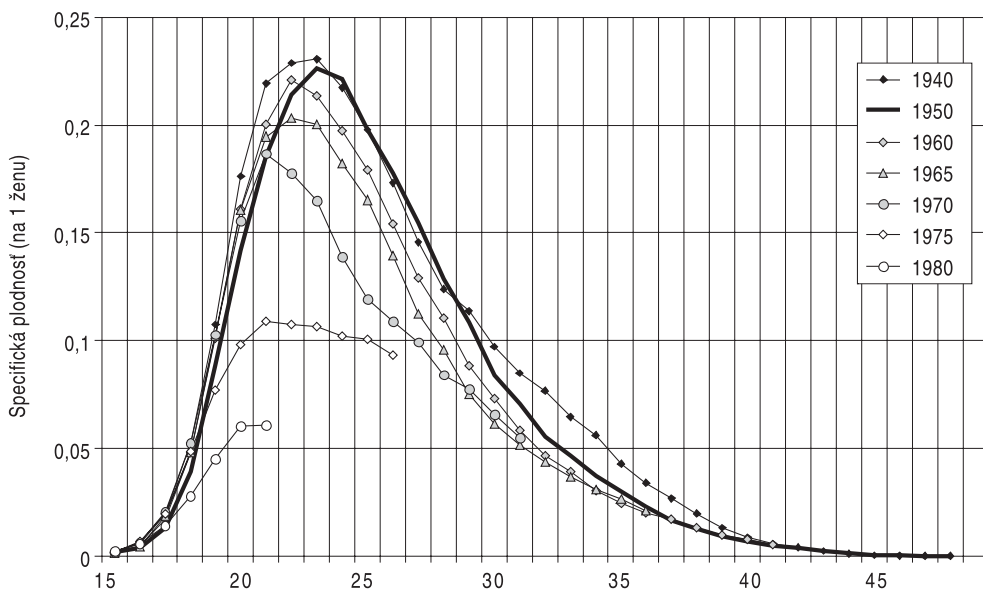
Ženy narodené počas natalitnej vlny v priebehu 70-tych rokov sú iniciátorkami nového modelu prokreatívneho správania a odhad ich konečnej plodnosti je už značne špekulatívny. Tieto generácie žien môžeme tiež nazvať prechodovými. Ich reprodukčné správanie totiž nie je homogénne (Rychtářiková, 1998). Časť populácie týchto žien sa správa v súlade s predošlým reprodukčným modelom, kým ďalšia časť narodenie dieťaťa odkladá. Zdá sa, že tie ženy, ktoré si založili rodinu v nízkom veku a skoro tiež mali prvé dieťa, sa správajú rovnako ako ich matky. Profil generačných špecifických plodností (graf 3) u jednotlivých generácií naznačuje, že zastúpenie týchto žien u mladších generácií klesá, čím sa znižuje intenzita plodnosti vo veku 20-24 rokov. Naopak sa zvyšuje zastúpenie tých žien, ktoré sobáš a narodenie dieťaťa odkladajú do vyššieho veku. S tým súvisí postupné narastanie priemerného veku matky pri pôrode (graf 2) a najmä pri prvom pôrode, keďže odkladanie sa týka najmä doposiaľ bezdetných žien. V budúcnosti očakávame ďalší nárast tohoto ukazovateľa, keďže predpokladáme, že tie ženy, ktoré sú nositeľkami nového reprodukčného režimu, začnú svoju plodnosť realizovať vo zvýšenej miere až okolo roku 2005 a neskôr.

Graf 2 Porovnanie priemerného veku matky pri pôrode, SR 1955-2001 (Comparing mean age of women at birth, Slovak Republic, 1955-2001)

Pozn.: Kohortné miery sú vynesené do grafu s posunom o priemerný vek matiek pri pôrode.

Graf 3 Generačná špecifická plodnosť slovenských žien, vybrané generácie (Cohort specific fertility rate of Slovak women, selected generations)

Zmena časovania a pokles intenzity plodnosti u 20-30 ročných žien z generácií 70-tych rokov naznačuje celkovú zmenu reprodukčných stratégií. Pre ženy narodené v priebehu 50-tych a 60-tych rokov bola typická vysoká intenzita plodnosti v nízkom veku, s vrcholom vo veku 21-23 rokov, a koncentrácia pôrodov do úzkeho časového intervalu. Ženy iniciovali svoju reprodukciu v mladom veku. Želanú veľkosť rodiny sa snažili realizovať čo najskôr, v dôsledku čoho malo vo veku 30 rokov svoju reprodukciu ukončených 84 % žien, vo veku 35 rokov 95 %. Uvedené správanie bolo do veľkej miery vyprovokované opatreniami sociálnej a populačnej politiky počas 70-tych a 80-tych rokov.

Tab. 1 Zastúpenie vekových skupín na úhrnnej plodnosti, SR 1986- 2001 (Share of age groups in total fertility rate, Slovak Republic, 1986-2001)

Vek	Podiel vekových skupín na úhrnnej plodnosti (%)				
	1985	1990	1995	2000	2001
15-19	11,3	11,6	10,6	9,1	8,6
20-24	45,1	44,9	40,9	32,5	30,3
25-29	27,7	27,9	29,8	33,9	35,0
30-34	11,4	11,2	13,1	17,0	18,2
35-39	3,8	3,6	4,6	6,1	6,6
Úhrnná plodnosť	2,25	2,09	1,52	1,29	1,16

Premena socio-ekonomických pomerov sa nevyhnutne musela dotknúť reprodukčného správania generácií, ktoré boli na počiatku svojho reprodukčného obdobia. Odkladanie plodnosti do vyššieho veku oslabilo váhu vekovej skupiny 20-24 ročných na úhrnnej plodnosti (tab. 1), predovšetkým na úkor 25-29 a 30-34 ročných žien. Väčšina pôrodov sa v súčasnosti koncentruje vo vekovej skupine 25-29 ročných žien. Významne vzrástol podiel 30-35 ročných. Rozloženie plodnosti podľa veku už nie je natoľko koncentrované do jednej vekovej skupiny ako v minulosti.

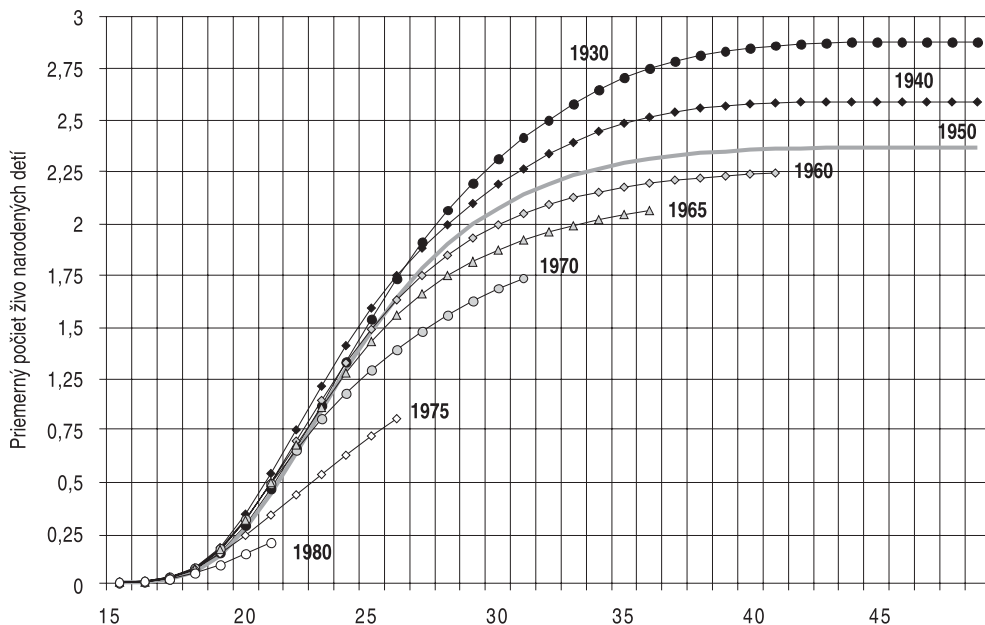
V generačnom pohľade je nemožné konštruovať analogický ukazovateľ pre generácie, ktorých konečnú plodnosť nepoznáme. Priebeh kumulovaných generačných plodností (graf 4) potvrdzuje redukciu intenzity plodnosti v nízkom veku, ktorá narastá u mladších generácií žien. Už u generácií žien narodených v prvej polovici 60-tych rokov je badateľný pokles intenzity plodnosti, avšak k zmene jej rozloženia podľa veku nedošlo. V jednotlivých vekoch majú tieto ženy približne rovnaký priemerný počet detí ako ženy narodené v 50-tych rokoch (tab. 2). Už ženy narodené v r. 1965 majú nižšiu intenzitu plodnosti vo veku nad 25 rokov. V roku 1990 mali tieto ženy 25 rokov a je pravdepodobné, že zmena socio-ekonomických pomerov zapríčinila, že nie všetky ženy dosiahli žiadajú veľkosť rodiny a došlo k redukcii plodnosti 2. poradia. Tento predpoklad však môžu potvrdiť len generačné dáta. U generácií žien narodených od roku 1970 sa dosiahnutá plodnosť v jednotlivých vekoch dramaticky znižuje.

Tab. 2 Kumulované miery plodnosti vo vybraných vekoch, SR vybrané generácie (Cumulated fertility rates at selected age, Slovak Republic, selected generations)

Vek	Generácia							
	1950	1955	1960	1965	1970	1973	1976	1979
do 20	0,29	0,30	0,33	0,33	0,34	0,31	0,22	0,16
do 25	1,33	1,33	1,34	1,28	1,13	0,93	0,69	
do 30	1,99	1,92	1,90	1,76	1,56			
do 35	2,23	2,14	2,10	1,95				
Konečná plodnosť	2,31	2,22						

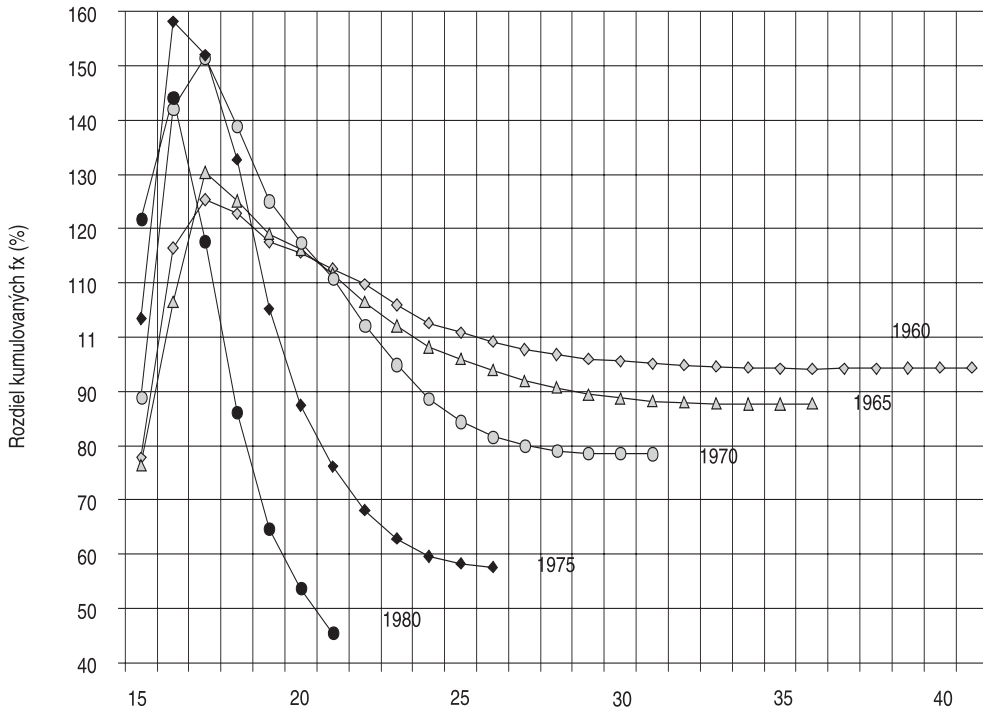
Graf 4 Kumulované generačné špecifické plodnosti, SR, vybrané generácie (Cumulated cohort specific fertility rates, Slovak Republic, selected generations)

Zmena štruktúry plodnosti mladých žien je evidentná pri porovnaní s referenčnou generáciou. V našom prípade sme zvolili kohortu žien narodených v roku 1950, a to najmä z toho dôvodu, že tieto ženy môžeme považovať za typické reprezentantky predošlého typu prokreatívneho správania. Populácia žien narodených v priebehu 70-tych rokov sa však nespráva homogénne. Pokles intenzity plodnosti sa neprejavil vo všetkých vekových skupinách rovnako, u žien do 18 rokov došlo k miernemu nárastu intenzity plodnosti voči referenčnej generácii. Nárast intenzity plodnosti u veľmi mladých matiek naznačuje, že sa jedná o špecifickú subpopuláciu žien s odlišným reprodukčným správaním. Vzostup intenzity plodnosti 15-18 ročných žien klesá smerom ku generácii 1980. U generácie 1975 poklesla plodnosť 20 ročných a starších pod úroveň intenzity plodnosti generácie 1950, u generácie 1980 došlo k poklesu už u 18 ročných (graf 5). Práve ženy narodené koncom 70-tych rokov a v priebehu rokov 80-tych už pravdepodobne budú plne nositeľkami nového reprodukčného modelu. Podobný priebeh zmien v štruktúre plodnosti, charakterizovaný nárastom intenzity v mladom veku a následne poklesom vo veku 20-30 rokov, sa stal typickým pre Taliansko, kým v Holandsku došlo k poklesu pod úroveň referenčnej generácie vo všetkých vekových skupinách do 30 rokov (Billari-Kohler, 2002).

V dôsledku odkladania pôrodov do vyššieho veku nadobúda krivka relatívnych kumulovaných špecifických plodností typický U tvar, keďže sa v podstate jedná o ich prenos (uvedený priebeh dokumentuje graf relatívnych generačných f_x pre Holandsko in: Billari-Kohler, 2002). Rýchlo rastúci rozdiel kumulovanej kohortnej plodnosti voči referenčnej kohorte u mladších žien a najmä vo veku, v ktorom zvykne intenzita plodnosti dosahovať maximum, nazývame deficitom plodnosti (Billari-Kohler, 2002). Deficit plodnosti môže byť pomerne značný, plodnosť môže poklesnúť až na menej než polovicu pôvodnej intenzity, vo veku nad 30 rokov sa však relatívny pokles zastavuje a pri dostatočnej kompenzácii sa konečná plodnosť môže priblížiť konečnej plodnosti referenčnej kohorty (prípád Holandska, in: Billari-Kohler, 2002).

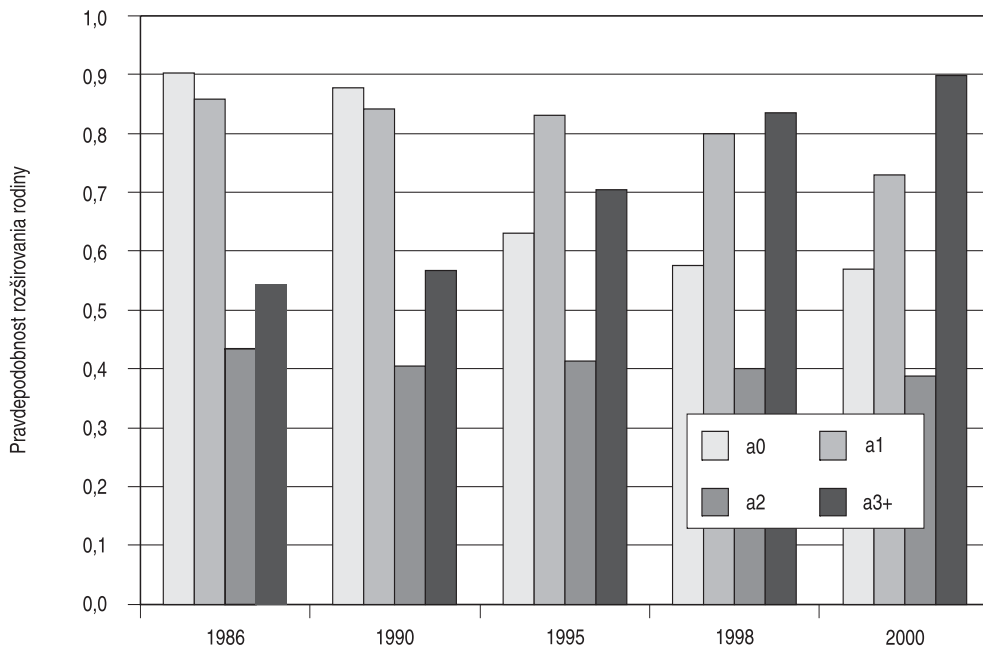
Graf 5 Porovnanie generáčnych kumulovaných plodností vybraných kohort s referenčnou generáciou 1950 (Comparing cohort cumulated fertility rates of chosen cohorts with the reference generation of 1950)

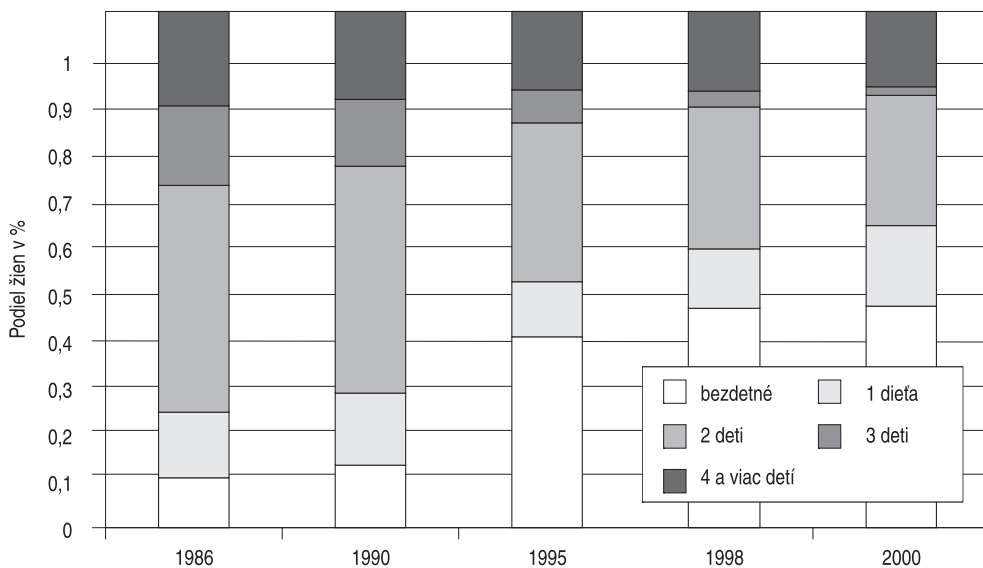
U generácií slovenských žien vidíme, že deficit plodnosti sa u mladších generácií prehľbuje a nastupuje v čoraz nižšom veku. Kumulovaná plodnosť 30-ročných žien z generácie 1970 dosahuje 78 % plodnosti kohorty 1950 (graf 5) a je možné, že v prípade zvýšenia intenzity plodnosti vo vyššom veku, sa ich konečná plodnosť priblíži hodnote 2 deti na ženu. Intenzita plodnosti 26 ročných žien z generácie 1975 dosahuje 57 % referenčnej kohorty a zdá sa, že dosiahla plató. Plodnosť 21 ročných žien generácie 1980 dosahuje len 45 % referenčnej kohorty a tento deficit sa bude naďalej prehľbovať. Ak u týchto generácií žien nedôjde v budúcnosti k významnej kompenzácii deficitu a intenzita plodnosti vo veku nad 30 rokov nevzrastie, konečná plodnosť prechodových generácií môže klesnúť pod 1,5 dieťaťa na ženu. Očakávame však, že štruktúra plodnosti sa skutočne zmení a generácie 80-tých rokov už budú mať plodnosť menej koncentrovanú do úzkeho intervalu s maximom približne vo veku 30 rokov. Očakávame tiež zvýšenie intenzity plodnosti vo veku nad 30 rokov. Nakoľko intenzívna bude kompenzácia, zostáva naďalej otázkou budúcnosti.

V súvislosti s premenou matematického správania – odkladanie sobášov, pokles intenzity sobášnosti slobodných – môžeme očakávať tiež zmenu štruktúry plodnosti podľa poradia. V priebehu 70-tých a 80-tých rokov sa zosilňovala preferencia dvojdetného modelu rodiny, bezdetnosť bola nízka – pod 10 % (graf 7, tab. 3). Pokles úhrnnej plodnosti aj konečnej plodnosti do roku 1990 bol spôsobený najmä poklesom plodnosti vyšších poradií. Bohužiaľ nemáme k dispozícii generáčne dáta podľa poradia narodeného dieťaťa a veku matky. Pri použití transverzálnych dát je evidentný vplyv odkladania pôrodov do vyššieho veku v priebehu 90-tých rokov na štruktúru plodnosti podľa poradia (graf 6). V priebehu celého obdobia pravdepodobnosť narodenia prvého dieťaťa (a_0) výrazne klesá. Príčinu môžeme hľadať v klesajúcom zastúpení vydatých žien v jednotlivých veko-

Graf 6 Pravdepodobnosť rozširovania rodiny, SR 1986-2000 (Probability of enlarging the family, Slovak Republic, 1986-2000)

Graf 7 Rozloženie žien podľa počtu živo narodených detí, SR 1986-2000 (Distribution of women by number of live births, Slovak Republic, 1986-2000)

Tab. 3 Transverzálne ukazovatele štruktúry plodnosti podľa poradia, SR 1986-2000 (Transversal indicators of fertility structure by birth order, Slovak Republic, 1986-2000)

Rok	Pravdepodobnosť rozširovania rodiny				Rozloženie žien podľa počtu detí				
	a0	a1	a2	a3+	0	1	2	3	4+
1986	0,904	0,859	0,434	0,545	9,6	12,8	43,9	15,3	18,3
1990	0,878	0,841	0,405	0,567	12,2	14,0	43,9	12,9	17,0
1995	0,630	0,832	0,412	0,704	37,0	10,6	30,8	6,4	15,2
1998	0,575	0,800	0,401	0,835	42,5	11,5	27,6	3,0	15,4
2000	0,570	0,729	0,389	0,898	43,0	15,4	25,4	1,6	14,5

vých skupinách. Ženy, ktoré už mali prvé dieťa si v priebehu prvej polovice 90-tych rokov kompletizujú rodinu, následne mierne klesá aj pravdepodobnosť narodenia druhého dieťaťa (pravdepodobnosť prechodu z 1 dieťaťa na 2 deti, a1). Naopak významne narastá pravdepodobnosť narodenia detí vo štvrtom a vyššom poradí (a3+). V prípade nárastu pravdepodobnosti narodenia detí vyšších poradií je nevyhnutné podotknúť, že sa jedná o pomerne špecifickú subpopuláciu žien, ktoré sa svojimi reprodukčnými stratégiami odlišujú od ostatnej, majoritnej populácie. Kým plodnosť nižších poradií klesá a v dôsledku odkladania pôrodov sa znižuje pravdepodobnosť narodenia detí 1. a 2. poradia, intenzita plodnosti 4. a vyššieho poradia zostáva pomerne stabilná a váha tejto skupiny narastá. Pri zachovaní uvedenej štruktúry plodnosti podľa poradia by bolo v budúcnosti 40 % žien bezdetných, 25 % by malo dve deti a 15 % jedno dieťa (graf 7). Keďže sa jedná o transverzálne trendy konečná bezdetnosť žien bude podľa všetkého nižšia, aj keď môže dosiahnuť úroveň približne 15-20 %, čo je úroveň bežná napr. v Nemecku (*Pimmelli – Hoffmann-Nowotny – Fux*, 2001). Takto vysoká bezdetnosť je spôsobená najmä nárastom dobrovoľnej bezdetnosti. Nakoľko silný bude odklon od dvojdetnej rodiny, či k nemu vôbec dôjde a či sa v konečnom dôsledku zmení štruktúra žien podľa počtu detí, ukáže budúcnosť. Súčasný stav jednoznačne dokazuje, že zmena ešte stále prebieha a konečnú podobu nového prokreatívneho modelu ešte stále nepoznáme.

Súhrn

Premena prokreatívneho správania v priebehu 90-tych rokov, badateľná z transverzálnych ukazovateľov, je odrazom odlišného správania generácií žien narodených v počas 70-tych a 80-tych rokov. Ani v rámci týchto generácií zmena neprebíha homogénne, časť populácie žien sa naďalej správa podľa starého reprodukčného modelu. Avšak podiel žien s tradičnými reprodukčnými stratégiami v mladších generáciách neustále klesá a prevládajúcou stratégiou sa stáva odkladanie založenia rodiny a narodenia dieťaťa do vyššieho veku. Súčasný intenzívny ukazovateľ plodnosti sú týmto odkladaním jednoznačne poznačené. Keďže očakávame, že zmena sa začne plne prejavovať až po roku 2005, nedokážeme presne popísať nový model prokreatívneho správania. Predpokladáme, že sa v mnohých charakteristikách, najmä v štruktúre plodnosti podľa veku, priblíži tzv. západnému modelu. Odkladanie pôrodov do vyššieho veku vždy negatívne ovplyvní konečnú plodnosť žien, keďže časť pôrodov sa nikdy nezrealizuje. Očakávame preto nárast bezdetnosti na úroveň bežnú v krajinách západnej Európy, tj. 15-20 %. Dopad zmien v matematickom a prokreatívnom správaní na veľkosť a štruktúru rodiny tiež nedokážeme doposiaľ posúdiť. Pod rovnakou hodnotou konečnej alebo úhrnnej plodnosti sa môže skrývať niekoľko typov štruktúry plodnosti podľa poradia. Nakoľko silný bude odklon od dvojdetného modelu, typického pre minulý reprodukčný režim, a aká bude konečná podoba nového reprodukčného modelu, zostáva stále otázkou budúcnosti. Porovnanie s krajinami, ktoré v minulosti prešli podobnou skúsenosťou, nám umožňuje do istej miery predpokladať konečný efekt nastúpených zmien.

Literatúra

- Billari, F. – Kohler, H-P. 2002. *Patterns of Lowest-low Fertility in Europe*. MPIDR Working Paper WP – 2002-040.
- Lesthaeghe, R. – Moors, G. 2002. *Recent Trends in Fertility and Household Formation in the Industrialized World*. Review of Population and Social Policy, č. 9, s. 121-170.
- Pavlík, Z. – Rychtaříková, J. – Šubrtová, A. 1986. *Základy demografie*. Praha: Academia.
- Pinnelli, A. – Hoffmann-Nowotny, H. – Fux, B. 2001. *Fertility and New Types of Households and Family Formation in Europe*. Population Studies, č. 35, Council of Europe, Strasbourg.
- Potančoková, M. 2001. *Mimomanželská plodnosť na Slovensku – špecifická a analýza demografického javu*. In Súčasný populačný vývoj na Slovensku v európskom kontexte. 8. demografická konferencia, Ražské Teplice 10. – 12. 9. 2001. Zborník príspevkov. SŠDS Bratislava, s. 165-170.
- Rychtaříková, J. 1998. *Současné trendy a vzorce populačného chování východní a západní Evropy*. Demografie, roč. 40, č. 3, s. 252-257.
- Rychtaříková, J. 1996. *Současné změny charakteru reprodukce v České republice a mezinárodní situace*. Demografie, roč. 38, č. 2, s. 77-89.
- Sardon, J. 1990. *Cohort Fertility in Member States of the Council of Europe*. Council of Europe, Strasbourg.
- Údaje poskytnuté Vedeckým demografickým centrom (VDC) pri INFOSTATU v Bratislave.
www.infostat.sk/slovakpopin

MICHAELA POTANČOKOVÁ vyštudovala demografiu na Přírodovědecké fakulte UK v Praze, kde v súčasnosti pokračuje v postgraduálnom štúdiu. Zároveň spolupracuje s Vedeckým demografickým centrom v Bratislave. Zaujíma sa o problematiku plodnosti žien, longitudinálne prístupy k štúdiu plodnosti, zmeny formovania rodiny, životného štýlu a reprodukčných stratégií žien v postmodernej spoločnosti a štúdiu bezdetnosti.

Summary

The change of procreative behaviour during the 1990ties, which is apparent from the period fertility measures, is the consequence of different procreative strategies of women born during the 1970ties. The share of women behaving according to former reproductive strategy – entering marriage and chilbearing in early ages – decreases in younger cohorts. Postponing of marriage and chilbearing became typical for the new reproductive behaviour and caused the decline of period fertility measures as well as fertility deficit in the cohort age-specific fertlity rates in former most fertile ages. The deficit gets deeper towards the younger generations. We can expect decline in completed fertility of the generations in transition according to the experience of other European populations. The rise in (voluntary) childlessness is also one of possible consequences of contemporary lowest-low fertility. While the change of patterns of procreative behaviour of Slovak women is still in progress we do not know how will this new pattern exactly look like. Especially the impact on family structure and two-children family model is difficult to assume yet.

MEZINÁRODNÍ SROVNÁNÍ SEZÓNNOСТИ SŇATEČNOSTI

EVA KAČEROVÁ

International Comparison of Seasonal Nuptiality

Distribution of nuptiality by season in various countries is strongly affected by traditions prevailing in these societies. Of a big influence is religious year. However, it is not only religion and traditions that influence the choice of date suitable for wedding. The popularity of individual months depends on the climatic calendar and the distribution of working activity related to the prevailing industry of national economy, which affects the time of holidays. And last but not least to mention is anyone's impalpable preference.

Demografie, 2004, 46: 186–198

Sledování sezónního rozložení demografických událostí může do určité míry přispět k lepšímu pochopení některých vnitřních podmínek lidské reprodukce. Z tohoto hlediska je zajímavé sledovat sezónnost sňatečnosti, na níž se pravděpodobně rozhodující měrou podílí vědomé rozhodování aktérů. Vzhledem k tomu, že v převážné části lidských pospolitostí patří sňatek k nejdůležitějším momentům lidského života, bývá stanovení jeho data věnována obzvláštní péče – snoubenci se rozhodují jak s ohledem na své vlastní zájmy (aby se sňatek konal v době, která je nejvýhodnější pro ně, resp. pro jejich budoucí svazek), tak s ohledem na své rodiče, širší příbuzenstvo či známé. Význam sňatku je vyzdvižen i tím, že se až na výjimky koná v souladu s příslušnou náboženskou tradicí a jeho prostřednictvím se rodina či širší domácnost reprezentuje. Z toho důvodu mohou být důležitou okolností při rozhodování o konání svatby v zemích, kde jsou značné rozdíly v počasí během roku, klimatické podmínky. Proto se v sezónnosti sňatečnosti mohou u každé populace objevovat specifické znaky a zároveň lze předpokládat, že sezónní rozložení sňatků může do určité míry zpětně vypovídat o tom, do jaké míry současné generace mladých lidí akceptují tradice nejčastěji formulované v různých církevních rituálech.

Sezónnost sňatečnosti českých zemí upoutávala pozornost badatelů svým charakteristickým, výrazně nerovnoměrným průběhem (*Konečná*, 1985). Bylo prokázáno, že časování svateb odpovídalo křesťanské tradici (podle doporučení tridentského koncilu), která byla mírně modifikována převažujícím agrárním charakterem obživy obyvatelstva až do počátku 20. století. Svatby se téměř nekonaly v době před největšími církevními svátky – v adventu a v postu – a bylo jich méně během senoseče a žněmi (*Vereš*, 1989; *Kačerová*, 2001). Během 20. století se vytvořil model sňatečnosti, v němž byl setřen vliv církevních doporučení a výrazně se projevil příklon k „pověřivostí“. V letních měsících se namísto polních prací projevuje vliv dovolených. Vystává však otázka, nakolik je současný model jedinečný.

Námětem předkládané studie je mezinárodní srovnání sezónního rozložení sňatků. Rozbor byl do značné míry ovlivněn dostupností statistických údajů, ale i tak se podařilo shromáždit údaje za země s různou kulturní tradicí i z různých klimatických oblastí. Nejčetněji je zastoupena Evropa (Belgie, Bulharsko, Česká republika, Estonsko, Francie, Itálie, Lotyšsko, Lucembursko, Maďarsko, Německo, Nizozemsko, Polsko, Portugalsko, Rakousko, Rumunsko, Slovensko, Slovinsko, Švédsko, Švýcarsko), tedy světadíl s tradicí zformovanou křesťanstvím, ale zároveň nejvíce sekularizovaný. Jednotlivé evropské země se kromě toho nacházejí v různých klimatických podmínkách. Z mimoevropských zemí se podařilo získat data za Izrael, Japonsko, Mauritius, Panamu a Tunisko. Až na výjimky byla zpracována data pro 90. léta 20. století.

Vzhledem ke skutečnosti, že uvažované počty událostí se vztahují k nesterjně dlouhým časovým úsekům (měsícům gregoriánského kalendáře), byly výchozí absolutní údaje standardizovány přepočtem na stejný počet dnů.

Sezónní koeficienty jsou dány poměrem standardizovaného počtu událostí v měsíci k celkovému součtu standardizovaných událostí za příslušný kalendářní rok. Vynásobeny 12 dávají tyto koeficienty v součtu za rok dvanáct. Hodnota průměrného měsíce tedy odpovídá jedné. Jako charakteristika proměnlivosti, resp. rovnoměrnosti rozložení událostí během roku byl použit variační koeficient (V_x) uváděný v procentech.

Komparace byla však poněkud ztížena okolností, že pro časování svatby se v některých zemích používá jiného než gregoriánského kalendáře (v Izraeli a Japonsku se používá lunární kalendář, do něhož je každé tři roky vložen přestupný měsíc, v islámském lunárním kalendáři přestupný měsíc vkládán není).

Tab. 1 Měsíční indexy sňatků ve vybraných zemích, 1996 (Monthly nuptiality indices in selected countries, 1996)

Země	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	V_x
Belgie	0,41	0,55	0,67	1,00	1,24	1,45	1,53	1,43	1,69	0,84	0,51	0,67	43,2
Bulharsko*	0,65	0,75	0,75	1,02	1,44	1,07	1,20	1,12	1,42	1,02	0,80	0,77	25,3
Česká republika	0,44	0,57	0,93	1,47	0,29	1,96	0,93	1,26	1,52	1,16	0,86	0,61	47,4
Estonsko	0,62	0,67	0,96	0,83	0,91	1,42	1,37	1,45	1,04	0,83	0,86	1,04	26,8
Francie	0,25	0,38	0,44	0,73	0,96	2,47	1,94	1,86	1,34	0,67	0,46	0,50	70,0
Izrael	0,54	0,86	1,15	0,19	1,00	1,59	0,96	1,40	1,59	1,27	0,78	0,66	40,9
Itálie	0,32	0,36	0,40	1,02	1,08	1,88	1,38	1,08	2,35	1,29	0,21	0,63	63,5
Jugoslávie	0,74	0,75	0,81	0,91	1,15	0,98	0,91	1,30	1,34	1,23	1,02	0,87	20,0
Lotyšsko	1,00	0,97	0,87	1,18	0,84	0,87	1,03	1,06	1,03	1,06	1,03	1,03	9,3
Lucembursko	0,31	0,49	0,67	0,69	1,32	1,71	1,59	1,55	1,36	0,81	0,53	0,98	46,4
Maďarsko	0,38	0,53	0,74	0,95	1,41	1,14	1,41	1,64	1,58	0,93	0,61	0,67	41,3
Mauritius	0,58	0,70	0,63	1,14	1,04	1,04	1,05	1,13	1,03	1,05	1,42	1,19	23,5
Německo	0,33	0,46	0,69	0,83	1,54	1,41	1,18	1,52	1,27	0,98	0,69	1,08	38,8
Nizozemsko	0,44	0,52	0,65	0,84	1,42	1,86	0,96	1,23	1,82	0,94	0,61	0,71	46,3
Panama**	0,98	1,09	0,83	1,04	0,99	1,10	0,99	1,04	1,06	0,97	0,98	0,93	7,1
Polsko	0,63	0,74	0,28	1,62	0,35	1,34	1,17	1,37	1,76	1,43	0,45	0,85	49,2
Portugalsko	0,54	0,47	0,64	0,66	0,90	1,02	1,37	2,22	1,53	0,92	0,61	1,11	48,5
Rakousko	0,38	0,51	0,58	0,85	1,69	1,60	1,28	1,30	1,71	0,90	0,56	0,64	47,1
Rumunsko*	0,59	0,86	0,55	0,65	1,03	0,96	1,18	1,14	1,55	1,66	1,27	0,56	36,2
Slovensko	0,60	0,95	0,45	1,31	0,92	1,32	0,76	1,13	1,62	1,44	1,01	0,49	36,3
Slovinsko	0,36	0,63	0,36	1,01	1,78	1,37	1,20	1,30	1,90	0,96	0,53	0,58	50,3
Švédsko	0,40	0,40	0,45	0,72	1,36	2,53	2,00	1,57	0,96	0,51	0,43	0,67	68,1
Švýcarsko	0,44	0,54	0,77	0,77	1,41	1,43	1,17	1,66	1,33	1,24	0,56	0,68	39,9

*údaje za rok 1995, **údaje za rok 1994.

Pramen: Monthly Bulletin of Statistics, United Nations, New York, 1995–1997.

Pozn.: V roce 1994 připadala velikonoční neděle na 3. dubna, v roce 1995 na 16. dubna a v roce 1996 na 7. dubna.

Již z prostého srovnání rozložení sňatků během kalendářního roku a z úrovně variačního koeficientu je zřejmé, že sledované země lze rozdělit do několika skupin. Do jedné skupiny lze zařadit země s velmi nízkou variabilitou sledovaného jevu, do druhé země, kde se naopak sňatky soustřeďují do jednoho nebo více měsíců. Za prvořadý vliv na časování sňatků je zpravidla považována náboženská tradice. V našem souboru lze považovat za země se silným vlivem římskokatolické církve (země katolické tradice, více dodržující původní rituály než země reformovaných církví) Itálii, Polsko a Slovensko. Judaismus je téměř státním nábožen-

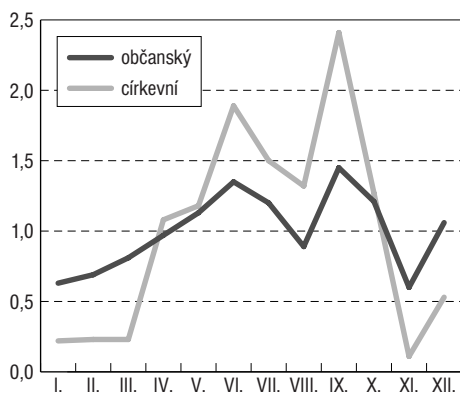
stvím v Izraeli, zatímco islám do značné míry ovlivňuje život v Tunisku, stejně jako se stále projevuje vliv buddhismu a šintoismu v Japonsku.

Všimněme si proto nejdříve, jaké je rozložení sňatků v těchto zemích. Dalším krokem bude posouzení situace v zemích, kde je vliv náboženské tradice setřen a v sezónnosti lze pozorovat významnější vliv jiných faktorů.

Křesťanská tradice

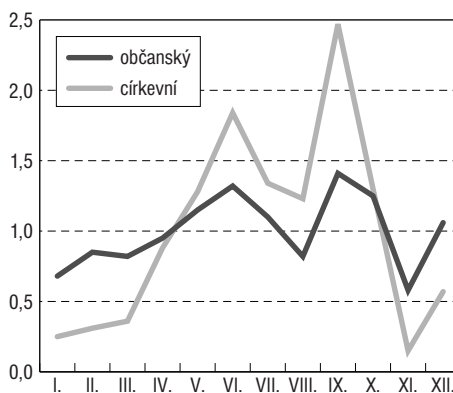
Katolická církev předepisuje před hlavními svátky určitou dobu usebrání – čtyřtýdenní advent před *vánoce*mi a čtyřicetidenní půst před *velikonoce*mi. Tato doba je vyhrazena pro tiché rozjímání, neměly by se tedy pořádat žádné oslavy. Zde je na místě zdůraznit, že **Kodex kanonického práva** konání svateb v postu a adventu nikterak nezakazuje, pouze nedoporučuje konání svatebních oslav.

Graf 1 Sezónnost sňatečnosti v Itálii, 1997 (Seasonal nuptiality in Italy, 1997)

Pramen: Matrimoni, divorzi, separazioni. Řím: ISTAT, 1998.

Graf 2 Sezónnost sňatečnosti v Itálii, 1992 (Seasonal nuptiality in Italy, 1992)

Pramen: Matrimoni, divorzi, separazioni. Řím: ISTAT, 1993.

První neděle adventní může připadnout nejdříve na 27. listopad a nejpozději na 3. prosinec. Poněkud složitější je to s velikonoce, které jsou středem církevního roku. Čtyřicetidenní půst začíná *Popeleční středou*, a ta může být nejdříve 4. února a nejpozději 10. března. *Velikonoční neděle* se pohybuje mezi 22. březnem a 25. dubnem. Pokud první neděle po jarním úplňku připadne na pozdější datum, velikonoce se přesouvají o týden zpět (Friedrich, 1997).

Představu o sezónním průběhu sňatečnosti v zemích se silným vlivem katolické tradice si můžeme udělat podle situace v Itálii, Polsku, Slovensku a v Panamě. Přestože se 95 % Italů hlásí k římskokatolické církvi, 12 % sňatků je občanských, tj. není uzavíráno v kostele, ale před představitelem státu. Sezónní průběh sňatků je ovlivněn průmyslovým, resp. zemědělským rokem, u církevních sňatků bychom očekávali ovlivnění církevním kalendářem. Proto zde můžeme pozorovat jak sezónnost církevních, tak občanských sňatků zvláště. Sezónnost církevních sňatků vykazuje téměř třikrát větší variabilitu ($Vx_{1997} = 71,00 \%$), než je tomu u sňatků občanských ($Vx_{1997} = 26,97 \%$).

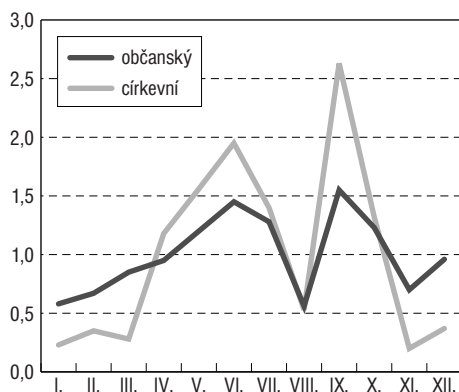
Křivka vyjadřující sezónnost církevně uzavíraných sňatků je mnohem rozkolísanější. V roce 1992 můžeme pozorovat mírný nárůst svateb od ledna do března. Velikonoční neděle tohoto roku připadla na 20. dubna, do postního období tedy spadala část března a dubna. V roce 1997 byla Velikonoční neděle už 31. března, postní období začalo již v polovině února a trvalo po celý březen. O to více potom vzrostl index sňatečnosti v dubnu. Prosinec se z velké části kryje s adventem, a tak se 40 % všech prosincových svateb koná v období mezi 27. a 31. prosincem.

Celkový průběh sezónní sňatečnosti je v Itálii ovlivněn rozdílnými typy sezónní sňatečnosti jednotlivých regionů. Lombardie je typickým zástupcem severní Itálie. Sezónní trendy občanský uzavíraných sňatků jsou v tomto regionu prakticky stejné jako v celé Itálii.

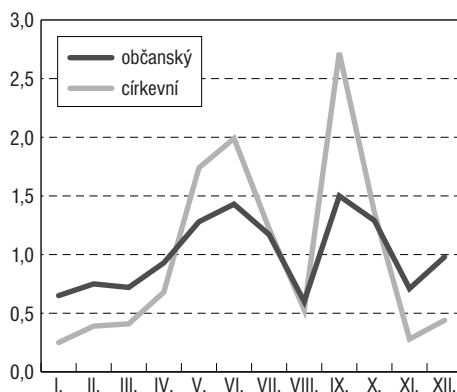
Nejméně oblíbeným měsícem pro vstup do manželství není listopad ($I_{\text{listopad}} = 0,71$), ale srpen ($I_{\text{srpen}} = 0,58$). Lombardie je totiž nejprůmyslovějším regionem celé Itálie, a je tu také nejvíce institucí a firem, které mají naplánovanou celopodnikovou dovolenou – ta připadá vždy na srpen. V únoru roku 1997 došlo ke zvýšení indexu církevně uzavíraných manželství oproti lednu a následnému mírnému poklesu v březnu. Přestože se pouze 80 % Lombardanů hlásí k římskokatolické církvi (nejméně ze všech regionů Itálie), je zde dodržování postní tradice poměrně silné.

Graf 3 Sezónnost sňatečnosti v Lombardii, 1997 (Seasonal nuptiality in Lombardy, 1997)

Pramen: Matrimoni, divorzi, separazioni. Řím: ISTAT, 1998.

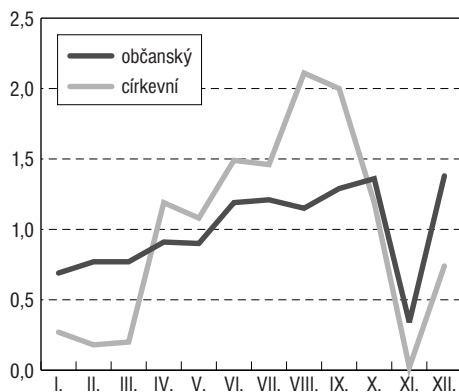
Graf 4 Sezónnost sňatečnosti v Lombardii, 1992 (Seasonal nuptiality in Lombardy, 1992)

Pramen: Matrimoni, divorzi, separazioni. Řím: ISTAT, 1998.

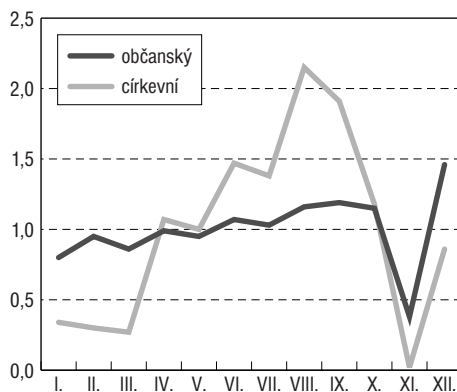
Podobný průběh sezónní sňatečnosti mají i ostatní regiony nacházející se převážně v severní a střední Itálii: Piemont, Valle d'Aosta, Trentino – Alto Adige, Benátsko, Friulsko-julské Benátsko, Ligurie, Emilia-Romagna, Toskánsko, Umbrie, Marche, Lazio, Abruzzo, ale i Kampánie.

Graf 5 Sezónnost sňatečnosti v Apúlii, 1997 (Seasonal nuptiality in Apulia, 1997)

Pramen: Matrimoni, divorzi, separazioni. Řím: ISTAT, 1998.

Graf 6 Sezónnost sňatečnosti v Apúlii, 1992 (Seasonal nuptiality in Apulia, 1992)

Pramen: Matrimoni, divorzi, separazioni. Řím: ISTAT, 1998.

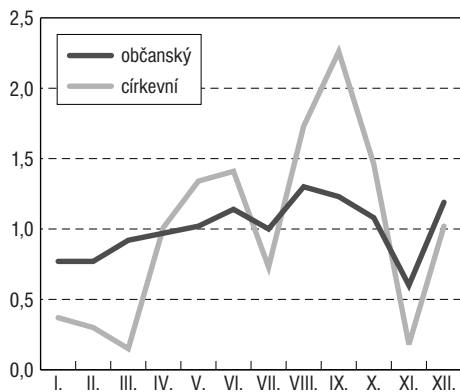
Nejoblíbenějším měsícem pro vstup do manželství v jihoitalských regionech není září, ale srpen, který je v jižních regionech dobou sklizně oliv a vína. Lidé si v tomto období sice téměř neberou dovolenou, ale zároveň se v tuto dobu koná mnoho lidových slavností, které se tradičně spojují se svatebním veselím. Téměř vůbec žádné sňatky se nekonají v listopadu, jenž je nejdeštivějším měsícem v roce. Tato okolnost zabraňuje konání svatebních hostin mimo dům na zahradě, které jsou v jižních regionech velmi oblíbené. V prosinci již tolik neprší, a tak je ze zimních měsíců pro pořádání svateb nejoblíbenější.

Podobný, i když trochu více rozkolísaný průběh sezónního indexu sňatečnosti, mají regiony Abruzzo, Molise, Kalábrie a Basilicata.

Ostrov Sicílie a Sardinie jsou po severu a jihu Apeninského poloostrova další svébytnou kulturně-geografickou částí Itálie. Sicílie je poměrně průmyslově vyspělá, za což vděčí své poloze ve Středozemním moři, a tak je i sezónní průběh sňatečnosti podobný regionům severní Itálie. Větší vliv na volbu termínu svatby má hospodářství ostrova než klimatický kalendář.

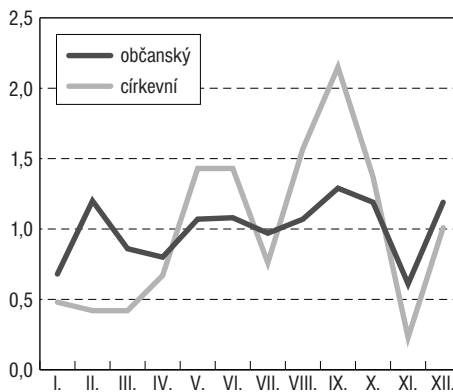
Průběh sezónnosti sňatečnosti na Sardinii vykazuje jiný charakter. Křivka indexu občanských sňatků je s výjimkou února roku 1992 shodná s průběhem v celé Itálii. Na křivce indexu církevních sňatků můžeme pozorovat v březnu roku 1997 zřetelný pokles sezónního indexu sňatečnosti ($I_{\text{březen}} = 0,15$) oproti únoru ($I_{\text{únor}} = 0,30$). Velikonoční neděle roku 1997 připadla na 31. března, a tak byl celý tento měsíc pokryt postní dobou. Sardinie je jediným regionem Itálie, kde posun postního období výrazně ovlivňuje sezónnost sňatečnosti. Advent takový vliv zdaleka nemá.

Graf 7 Sezónnost sňatečnosti na Sardinii, 1997 (Seasonal nuptiality in Sardinia, 1997)

Pramen: Matrimoni, divorzi, separazioni. Řím: ISTAT, 1998.

Graf 8 Sezónnost sňatečnosti na Sardinii, 1992 (Seasonal nuptiality in Sardinia, 1992)

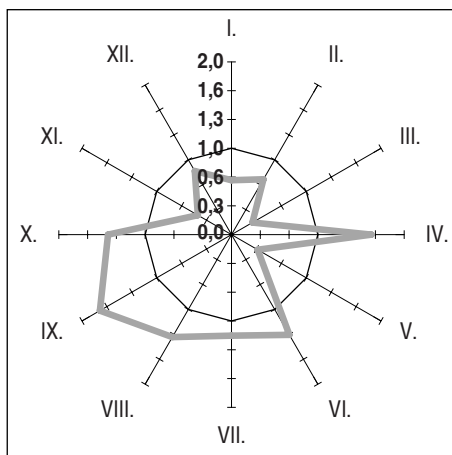

Pramen: Matrimoni, divorzi, separazioni. Řím: ISTAT, 1993.

Polsko a Slovensko jsou země se silnými katolickými tradicemi, které se mimo jiné projevují dodržováním postní doby, tedy obdobím, v němž by se sňatky neměly konat, proto je březnový sezónní index sňatečnosti velmi nízký. V Polsku podobně jako v České republice se můžeme také setkat s pověrou o nešťastném konci manželství, které bylo uzavřeno v květnu („V máji na máry“).

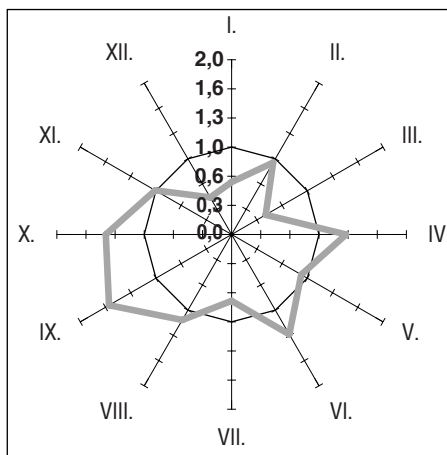
Ze sledovaných zemí vykazuje Panama nejrovnoměrnější rozložení sňatků ($V_x = 7,10 \%$), což by tuto zemi mohlo zařazovat do skupiny s rovnoměrným rozdělením sňatků během roku. Ale lokální a globální minimum je v prosinci a v březnu, tedy v adventu a postní době (Velikonoční neděle 3. 4. 1994), je tedy zřejmé, že sezónnost sňatků je zčásti ovlivněna církevním kalendářem.

Graf 9 Sezónnost sňatečnosti v Polsku, 1996 (Seasonal nuptiality in Poland, 1996)

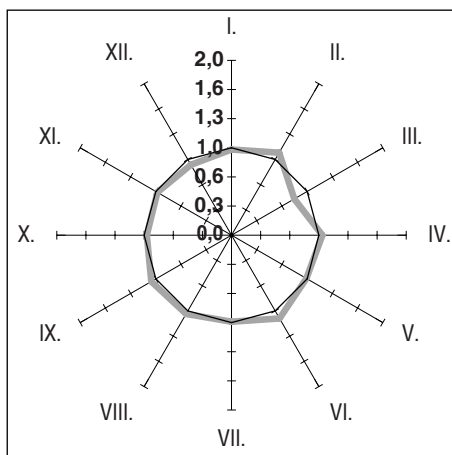
Pramen: Monthly Bulletin of Statistics. New York: United Nations, 1996.

Graf 10 Sezónnost sňatečnosti na Slovensku, 1996 (Seasonal nuptiality in Slovakia, 1996)

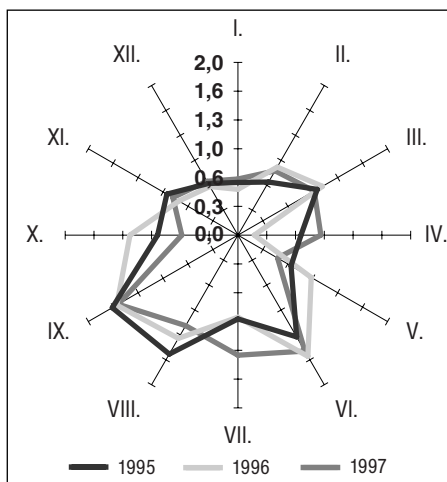
Pramen: Monthly Bulletin of Statistics. New York: United Nations, 1996.

Graf 11 Sezónnost sňatečnosti v Panamě, 1994 (Seasonal nuptiality in Panama, 1994)

Pramen: Monthly Bulletin of Statistics. New York: United Nations, 1996.

Graf 12 Sezónnost sňatečnosti v Izraeli v letech 1995-1997 (Seasonal nuptiality in Israel, 1995-1997)

Pramen: Monthly Bulletin of Statistics. New York: United Nations, 1995-1997.

Židovská tradice v Izraeli

Mezi země, kde se v každodenním životě věřících i nevěřících významně projevuje náboženská tradice, patří Izrael. V Izraeli není možné uzavřít občanský sátek a rabín nepožehná sňatku v době, kdy je nevhodné pořádat svatební veselí. Dále se zde dodržuje tradice, podle níž je nutno během svatebního obřadu podepsat svatební smlouvu, proto není možné konat svatbu o sobotách a svátcích, kdy je zakázána veškerá práce. Svatby se rovněž nesmí konat v období smutku, tj. tři týdny před *Tiša be-Av* a v období *omeru* mezi *Pesachem* a *Šavu'ot* s výjimkou dne *Lag be-omer* (Newmann–Sivan, 1992). Vlastní svatební obřad se koná většinou

Tab. 2 Data židovských svátků (Dates of Jewish holidays)

Rok	Pesach	Šavu'ot	Tiša be-Av	Nový rok	Den smíření	Svátek stanů
1995	23. března	10. května	13. července	6. září	16. září	20. září
1996	2. dubna	21. května	24. července	13. září	23. září	27. září
1997	13. dubna	2. června	4. srpna	24. září	5. října	8. října

Pramen: Interní předpisy Federace židovských obcí.

v úterý. V biblickém příběhu o stvoření světa totiž Bůh o tomto dni dvakrát řekl, že „byl dobrý“.

Mezinárodní komparace je ztížena tím, že židovský kalendář se liší od gregoriánského; podle slunečního cyklu se v něm počítají jen roky, ale měsíce se určují podle cyklu lunárního. Lunární rok je v průměru o jedenáct dní kratší než rok sluneční. Rozdíl se vyrovnává jednou za tři roky vložením třináctého měsíce.

Celkový průběh sezónního indexu sňatečnosti v Izraeli je během roku značně rozkolísaný. S výjimkou července je více než polovina manželství uzavírána v období od června do září. Protože ale na červenc, případně na začátek srpna, připadá *Tiša be-av* a tři týdny před ním jsou dny národního polosmutku, je červenc ze všech letních měsíců nejméně oblíben. Posun devátého dne měsíce *av* vzhledem k solárnímu kalendáři ovlivňuje také maxima v předešlém a následujícím měsíci. V roce 1995 připadl *Tiša be-av* na 13. července, takže část období polosmutku se dotkla i června, což způsobilo, že počet sňatků v tomto měsíci nebyl tak velký, jako je tomu v letech, kdy připomínka tragických událostí v dějinách židovského národa připadne na pozdější datum gregoriánského kalendáře, např. v roce 1997 (4. srpna). V takovém roce hodnota červencového indexu dosahuje 1,39, což jen dokládá, že červencové lokální minimum je podle zásad judaismu skutečně nevhodnou dobou pro konání náboženského svatebního obřadu. Vzhledem k této skutečnosti bychom očekávali hluboký propad červencového indexu, ten se však udržuje těsně pod hranicí průměru. To je pravděpodobně způsobeno oblíbením letních měsíců mezi křesťany, muslimy a těmi, kteří se rozhodnou pro občanský sňatek mimo území Izraele.

Po oblíbených letních měsících přichází vážné novoroční období. Příkladně-li *Nový rok* na jedno z nejpozdějších možných dat vzhledem k solárnímu kalendáři (jak tomu bylo v roce 1997), stává se říjen dobou, kdy počet svateb výrazně klesá. Naopak, pokud *Nový rok* připadne na počátek září (jak tomu bylo v roce 1995), zářijovou sňatečnost to vůbec neovlivní, protože počet svateb ve dnech, na které se nevztahuje příkaz odpočinku, se zvýší.

Na duben většinou připadají *Svátky překročení*, které patří v celém židovském náboženském roku k nejdůležitějším. Každá domácnost se na *Pesach* náležitě chystá, blízcím se svátkům podřizuje běh domácích prací, a tak na přípravu svatby nezbyvá čas. Celý duben bývá pokryt dobou *omeru*, což je období 49 dnů smutku mezi slavnostmi *Pesach* a *Šavu'ot*. Pokud oslava vyvedení Izraelitů ze země otroctví připadne na pozdější datum, jako tomu bylo v roce 1997, pak je dubnová sňatečnost průměrná a naopak můžeme pozorovat pokles v květnu, který je v takovém roce celý pokryt období *omeru*.

Ani zimní měsíce nejsou pro vstup do manželství oblíbené; to pravděpodobně souvisí s výskytem častých dešťových srážek, které by znemožnily konání svatebních oslav pod širým nebem. V těchto měsících se svatby konají zejména v oblasti Eilatu a na pobřeží Mrtvého moře, kde v průběhu celého roku téměř neprší a i v zimních měsících zde průměrná teplota dosahuje 25 °C.

Sezónnost sňatečnosti v Izraeli je spíše než klimatickým nebo hospodářským rokem ovlivňována rokem náboženským. Stále větší počet mladých snoubenců se však rozhoduje pro občanský sňatek, kvůli kterému odjíždějí z Izraele na Kypr. V Izraeli potom ohlásí na úřadě, že uzavřeli manželství. Tyto sňatky nejsou evidovány na Kypru ale v Izraeli. Sňatky uzavírané mezi křesťany či muslimy, kteří mají v manželském právu autonomii, se konají např. i v období *omeru* nebo tři týdny před *Tiša be-av*.

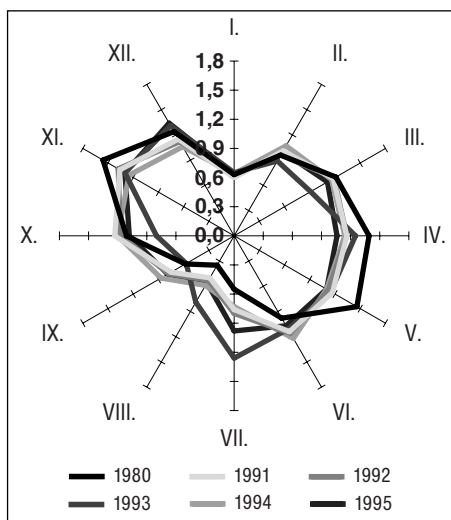
Buddhistická a šintoistická tradice v Japonsku

Japonské zvyklosti při uzavírání manželství se dosti značně odlišují od našich. Nejčastěji se přitom hovoří o manželstvích zprostředkovaných dohazovači a uzavřených na základě „smlouvy“ mezi rodiči mladého páru. Původně se tento zvyk týkal jen aristokracie, samurajů a nejbohatších lidí ve vsích a městech. Později se však sňatky pomocí zprostředkující osoby – nazývané *nakódo* – rozšířily po celé zemi a dodnes lze mezi takové uzavírané sňatky zahrnout asi třetinu všech nových manželství. Důležitou součástí moderních sňatků se zprostředkovatelem je tzv. *miai*, vzájemná schůzka případného budoucího ženicha a nevěsty, kterou *nakódo* uspořádá v restauraci, divadle apod. Je-li *miai* úspěšné, dochází k výměně předsvatebních darů, mezi oběma stranami, což je dodnes součástí každé svatby. Složení darů bylo dříve tradicí přesně předepsáno, nyní se předává obvykle pouze značná peněžitá částka – asi šestinásobek měsíčního platu. První předává tento dar ženich rodině nevěsty. V některých oblastech obdrží ženich na oplátku podobný dar v přibližně poloviční hodnotě.

Formální náležitosti pro uzavření sňatku jsou v Japonsku zcela jednoduché. Nevyžaduje se žádný obřad na státním úřadě či ve svatyni. Stačí pouze uzavření sňatku dodatečně ohlásit a požádat o změnu příjmení pro manželku. Základem svatebního obřadu je tzv. *sansankudo no sakazuki* (doslova: třikrát tři, devítinásobný přípitek saké, při němž novomanželé spolu vyprázdní tři pohárky saké – každý třemi doušky. Po tomto úkonu často následují další obřady, například v šintoistické svatyni, ty už ale nejsou povinné (Jaroš, 1986).

Oficiální kalendář Japonska je totožný s gregoriánským kalendářem, který byl v Japonsku zaveden 1. ledna 1873. V soukromí se stále mnoho Japonců řídí tradičním kalendářem. Dodnes japonské kalendáře stále běžně uvádějí u každého dne nejen označení podle solárního kalendáře, ale i údaj o datování podle kalendáře lunárního, který každé tři roky vkládá „přestupný“ měsíc, aby nový rok stále začínal v zimě. Většinu tradičních svátků také dodnes Japonci slaví nadvakrát – například *Buddhovy* narozeniny buď 8. dubna, nebo v 8. den 4. lunárního měsíce, tedy zhruba v polovině května.

Graf 13 Měsíční index sňatečnosti v Japonsku v letech 1980–1995 (Monthly nuptiality index in Japan, 1980–1995)

Pramen: Monthly Bulletin of Statistics. New York: United Nations, 1981, 1992–1996.

Pracovní život dnešního Japonska probíhá podobně jako v Evropě v sedmidenních pracovních cyklech s nedělí jako dnem pracovního klidu (soboty jsou v Japonsku pracovní). Kromě toho kalendáře uvádějí ještě postavení dne v šestidenním cyklu šťastných a nešťastných dnů. Tento systém byl důležitou součástí lunárního kalendáře a mezi lidmi se natolik vžil, že se jím mnozí ještě dodnes řídí.

Rozložení sezónního indexu sňatečnosti vykazuje dvě lokální minima: v lednu a v srpnu (resp. v září roku 1993). Lednové lokální minimum je jednak způsobeno přípravami na slavnost Nového roku a jednak tím, že ti, kteří plánovali uzavřít manželství, tak učinili v době na konci předešlého kalendářního roku, která je tradičně považovaná za nejvhodnější ke sňatku.

Srpnové lokální minimum je způsobeno legendou, která říká, že v 8. měsíci lunárního kalendáře (tj. srpen a září) odcházejí všechna šintoistická božstva na jakési shromáždění do svatyně v Izumu, a tedy v jejich nepřítomnosti v místních svatyních není dobré vstupovat do manželství. Tato tradice je navíc posilována

i pravidelným příchodem monzunových dešťů právě v období července, srpna a září. Zároveň je toto období i dobou dovolených, které Japonci obvykle tráví v zahraničí. Za nejšťastnější období se naopak pokládal 10. a 11. měsíc lunárního kalendáře (tj. říjen, listopad a část prosince). Průběh sezónnosti sňatečnosti v roce 1993 je takřka totožný s průběhem v ostatních letech, ale došlo k posunu srpnového lokálního minima na září v důsledku vložení přestupného třináctého měsíce na konec předchozího lunárního roku a tím i k posunu slavnosti shromáždění božstev ve svatyni v Izumo.

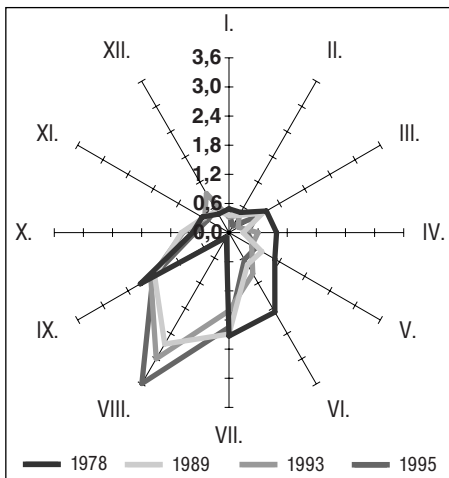
Vyrovňování průběhu sezónnosti v posledních letech souvisí nejenom s mizejícím vlivem tradic, ale zejména s tím, že restauratěři poskytují výrazné slevy na konání svatebních hostin v období dovolených. Japonští novomanželé začínají ve stále větší míře těchto slev využívat, neboť uspořádání svatební hostiny není levnou záležitostí.

Islámská tradice

Za zástupce zemí muslimské kultury bylo vybráno Tunisko. Zcela jistě by mělo větší vypovídací hodnotu o této odlišné kultuře, kdyby bylo možné provést analýzu sezónnosti sňatečnosti v zemích, kde islámské právo *šari'a* je totožné se státním právem. Bohužel pro takové státy nejsou k dispozici počty sňatků tříděné podle měsíců.

Pro analýzu sezónnosti sňatečnosti byly vybrány roky 1989, 1992 a 1995, kdy se počátek postního měsíce ramadánu téměř shodoval se začátkem kalendářních měsíců gregoriánského kalendáře (6. dubna 1989, 5. března 1992 a 1. února 1995). Islámský kalendář vychází z předislámského lunárního kalendáře, k němuž se připočítával tzv. 13. měsíc, mající „sladit“ lunární rok s rokem solárním. *Muhammad* kalendář zreformoval. Zrušil 13. měsíc a způsobil tak, že kalendář islámský se výrazně odlišuje od solárního, tj. především křesťanského kalendáře. Islámský rok má 12 měsíců po 29 nebo 30 dnech. Každý lunární rok je tak o 11–12 dní kratší než rok solární. Určité události v islámském světě se tedy z pohledu gregoriánského kalendáře každoročně konají o 11–12 dní dříve.

Graf 14 Měsíční index sňatečnosti v Tunisku v letech 1978–1995 (Monthly nuptiality index in Tunisia, 1978–1995)

Pramen: Monthly Bulletin of Statistics, United Nations, New York, 1981, 1992–1996; Annuaire Statistique de la Tunisie, Institut National de la Statistique, Tunis, 1979.

Jednoznačně nejoblíbenějším měsícem pro vstup do manželství v Tunisku je srpen (více než 3,5násobek průměrného měsíce v roce 1995). Z rozhovoru s pracovníkem tuniského velvyslanectví vyplynulo, že tento jev souvisí s klimatickými poměry a zaměstnáním obyvatel: srpen je nejteplejším měsícem v roce (průměrné teploty dosahují 40,2 °C), proto v něm výrazně klesá počet turistů, kteří přijíždějí na pobřeží Středozemního moře. V turistickém ruchu je zaměstnáno 40 % Tunisánů, a tak se mohou v tuto dobu uvolnit ze zaměstnání a věnovat se přípravám svatby, která je velkou rodinnou událostí. Počty sňatků jsou vyšší i v červenci a září – na 3. čtvrtletí připadá v Tunisku téměř 60 % všech svateb.

I přes výrazné srpnové maximum se v ročním rytmu sňatečnosti projevuje také vliv *ramadánu*. V roce 1989 připadl začátek ramadánu na 6. duben a sezónní index sňatečnosti se snížil z 0,80 v březnu na 0,29 v dubnu, aby vzrostl na 0,78 v měsíci květnu. V roce 1992 začal ramadán 5. března. To se projeví poklesem březnového indexu sňatečnosti oproti

únoru z 0,42 na 0,22. V dubnu, který jinak není příliš oblíbeným měsícem svateb, došlo k nárůstu na 0,60. Počátek ramadánu v roce 1995 připadl na 1. února. Protože měsíc ramadán v islámském kalendáři má 29 dní, byl jím tedy s výjimkou jediného dne pokryt celý měsíc únor. Opět lze v únoru pozorovat pokles sezónního indexu sňatečnosti z lednové hodnoty 0,39 na 0,16 v únoru, a vzestup v březnu na 0,64.

A jak se změní sezónnost uzavírání sňatků v roce, kdy ramadán začíná v prvních dnech měsíce srpna? Časově nejbližším rokem, v němž tato situace nastala, byl rok 1978. Tehdy připadl počátek ramadánu na 5. srpna. Sezónní index sňatečnosti v srpnu prudce klesl, neboť první čtyři dny, v nichž byl ještě měsíc ša'bán, nemohly kompenzovat zbývajících 27 dní téměř bez sňatků. Část sňatků se přesunula již na červen a také v červenci a září se počet svateb zvýšil proti dlouhodobému průměru. Postní měsíc ramadán tedy výrazným způsobem ovlivňuje průběh sezónnosti sňatečnosti.

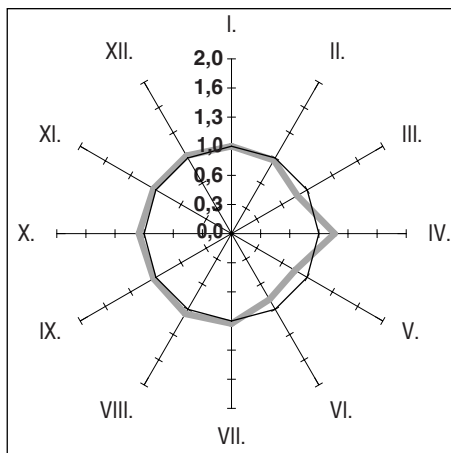
Ve všech čtyřech typech sezónnosti sňatečnosti tak vliv náboženské tradice časování sňatku významně modifikuje a působí jeho výraznou nerovnoměrnost. Jestliže se od uvedených typů průběh sňatečnosti v některých zemích odlišuje, lze z toho usuzovat, že vliv náboženské tradice byl již setřen a na časování sňatků mají vliv jiné faktory. Ty lze nejjednodušeji rozpoznat pomocí statistického rozložení. Proto byly země rozděleny podle průběhu sňatečnosti na tři skupiny: státy s rovnoměrným rozdělením, s jedním vrcholem a s více vrcholy.

Rovnoměrné rozdělení

Rovnoměrným rozložením se vyznačují Lotyšsko a Mauritius. Lotyšsko je jedinou zemí, která na evropském kontinentu vykazuje minimální sezónnost, rozdělení počtu sňatků v roce je zde téměř rovnoměrné, variační koeficient dosáhl pouhých 9,3 %. Měsíční indexy se pohybují od 0,84 v květnu do 1,18 v dubnu. O výjimečném postavení tohoto modelu vypovídá fakt, že ve sledované skupině evropských zemí druhý nejmenší variační koeficient činil až 20,4 %. Snad tato okolnost souvisí s tím, že Lotyšsko patřilo v 18. a 19. století mezi země, kde převládala evangelická náboženská tradice, která však byla během let sovětské nadvlády značně potlačena.

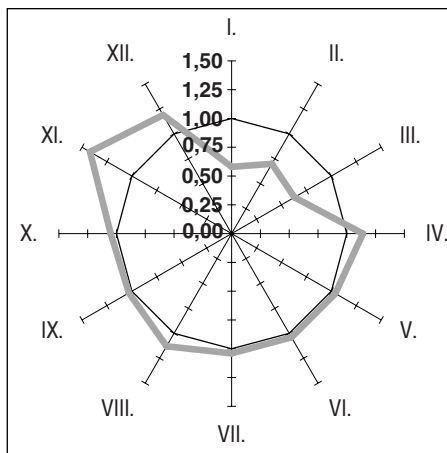
Na Mauritiu sezónní indexy sňatečnosti prvních tří měsíců v roce klesají pod úroveň 0,7, v této hodnotě jsou s výjimkou listopadu (1,42) až do prosince. Tento model má blízko k rovnoměrnému

Graf 15 Sezónnost sňatečnosti v Lotyšsku, 1996 (Seasonal nuptiality in Latvia, 1996)

Pramen: Monthly Bulletin of Statistics. New York: United Nations, 1996.

Graf 16 Sezónnost sňatečnosti na Mauritiu, 1996 (Seasonal nuptiality in Mauritius, 1996)

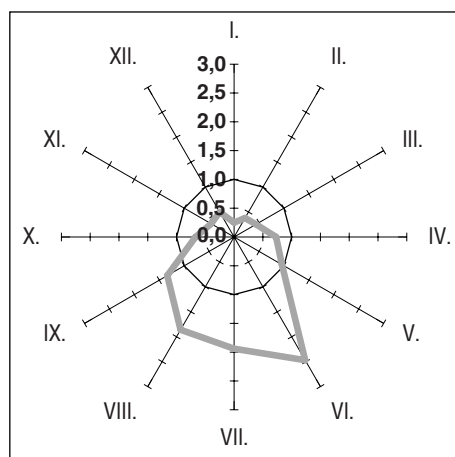
Pramen: Monthly Bulletin of Statistics. New York: United Nations, 1996.

rozdělení sňatků v roce, jak ukazuje variační koeficient $V_x = 23,5 \%$. V tomto případě asi souvisí rovnoměrné rozložení s klimatickými poměry (tropy s nevýraznými rozdíly teplot i vlhkosti během roku) a přetrváváním předkřesťanské tradice u místního obyvatelstva.

Rozdělení s jedním výrazným vrcholem

Ve většině zemí není průběh indexu sňatečnosti v roce příliš vyrovnaný, ale v jeho průběhu se více než vliv náboženské tradice odráží dopad zcela jiných faktorů. Lze nalézt jak země s malou mírou variability, tak země, kde rozdíly mezi jednotlivými měsíčními indexy jsou téměř desetinásobné. Nejfrekventovanější období nemá konstantní časové určení, pohybuje se od května do listopadu. Největší variační koeficient ($V_x = 70,0 \%$) vykazuje Francie; minimální index se zde nachází v lednu (0,25) a maximální v červnu (2,47). Ve Francii je obliba uzavírání sňatků v létě zřejmě posílena zdejším daňovým systémem, neboť Francouzi vyplňují daňové přiznání nikoliv jednou za rok, ale dvakrát. A protože se výpočet daní liší pro svobodné a žijící v manželství, pro něž jsou daně výhodnější, je takto nepřímo posílena obliba uzavírání sňatku v červnu a červenci.

Graf 17 Sezónnost sňatečnosti ve Francii, 1996 (Seasonal nuptiality in France, 1996)

Pramen: Monthly Bulletin of Statistics. New York: United Nations, 1996.

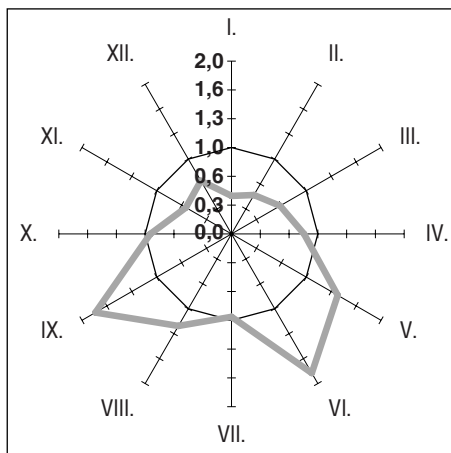
Tento typ sezónnosti můžeme dále sledovat v Estonsku ($V_x = 26,7 \%$, vrchol v červnu až srpnu), v Rumunsku ($V_x = 36,2 \%$, vrchol na podzim), v Německu ($V_x = 38,8 \%$, vrchol před prázdninami), v Maďarsku ($V_x = 41,2 \%$, vrchol v srpnu a září), v Belgii ($V_x = 43,2 \%$, vrchol v červenci až září), v Lucembursku ($V_x = 46,4 \%$, vrchol v květnu až červenci), v Portugalsku ($V_x = 48,6 \%$, vrchol v srpnu), ve Švédsku ($V_x = 68,3 \%$, vrchol v červnu). Estonsko jako země s nejmenším variačním koeficientem v této skupině má minimální index 0,62 (leden) a maximální 1,45 (srpen). Všechny tyto evropské země až na Portugalsko se nacházejí v mírném klimatickém pásu. Zdá se, že výrazná obliba některých měsíců souvisí i klimatickými podmínkami a že vliv náboženské tradice postupně ustává. Svatby se zde konají v klimaticky nejprůzračnější části roku. Pozorovatelná přeci jen menší obliba letních měsíců souvisí zřejmě především s dobou prázdnin a dovolených, které ve většině evropských zemí bývají v červenci nebo srpnu.

Vícevrcholová rozdělení

Do této skupiny patří většina sledovaných evropských zemí. Lze v nich pozorovat souvislost rozložení sňatků s klimatickými podmínkami a aktivitami jejich obyvatelstva. Zdá se, že určitá tendence k rovnoměrnému rozložení sňatků během roku je modifikována poklesem obliby zimních a letních měsíců, takže se vytváří různě výrazná maxima či podružná maxima na jaře a na podzim. Je to dáno tím, že léto je ve většině evropských zemí obdobím s nejoblíbenějším klimatickým režimem – slunečné s menší frekvencí srážek, kdy si dospělí vybírají dovolenou a děti mají školní prázdniny. Obdobím prázdnin je tak zpravidla přerušen růst počtu svateb, ke kterému dochází od jara. A tak nalezneme maximum v květnu a září v Jugoslávii, Bulharsku, Rakousku a Slovinsku, ale také v Nizozemsku. Ve Švýcarsku kulminují sňatky v červnu a srpnu. Do této skupiny patří i Česká republika, přičemž jedinečnost jejího typu sezónnosti spočívá v extrémně nízkých květnových hodnotách.

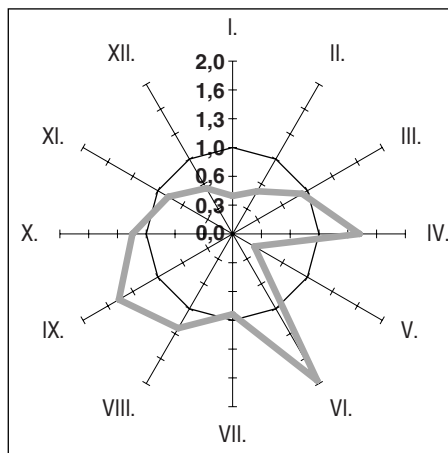

Graf 18 Sezónnost sňatečnosti v Nizozemsku, 1996 (Seasonal nuptiality in the Netherlands, 1996)

Pramen: Monthly Bulletin of Statistics. New York: United Nations, 1996.

Graf 19 Sezónnost sňatečnosti v České republice, 1996 (Seasonal nuptiality in Czech Republic, 1996)

Pramen: Monthly Bulletin of Statistics. New York: United Nations, 1996.

Závěr

Sezónní průběh sňatečnosti v různých zemích je výrazně ovlivněn odlišnými kulturními tradicemi různých společností. Velký vliv na roční průběh sňatečnosti má náboženský rok. Není to ale jenom náboženství a tradice, které ovlivňují výběr vhodného data pro svatbu. Obliba jednotlivých měsíců také závisí na klimatickém kalendáři (zemědělském roce), rozvržení pracovní aktivity v závislosti na převládajícím odvětvím národního hospodářství, které např. ovlivňuje dobu dovolených. K České republice má nejbližší v rozložení sezónnosti sňatečnosti Polsko, pravděpodobně proto, že i v těchto státech působí zmíněná májová pověra.

Prameny, literatura

- Annuarie Statistique de la Tunisie.* 1979. Tunis: Institut National de la Statistique.
- Bible.* 1991. Praha: Zvon.
- Codex Iuris Canonici.* 1992. Přel. F. Polášek, Olomouc: MCM.
- Fialová, L. 1995. *Sezónnost demografických událostí v českých zemích v 17. až 20. století.* Demografie, roč. 37, č. 1, s. 9–21.
- Fialová, L. et al. 1996. *Dějiny obyvatelstva českých zemí.* Praha.
- Friedrich, G. 1997. *Rukověť křesťanské chronologie.* Praha: Paseka.
- Hebák, P. 1995. *Testování statistických hypotéz.* Praha: VŠE.
- Jaroš, J. 1986. *99 zajímavostí z Japonska.* Praha: Albatros.
- Korán.* 2000. Praha: Academia.
- Kačerová, E. 2001. *Sezónnost sňatečnosti.* Bakalářská práce. Praha: Přírodovědecká fakulta UK. 57 s.
- Kejkula, J. 1979. *Přehled hlavních metod shlukování a možnosti využití shlukové analýzy.* Statistika, 12, s. 536–551.
- Konečná, A. 1977. *Sezónnost sňatečnosti v ČSSR.* Demografie, roč. 19, č. 3 a 4, s. 215–222, 302–307.
- Krastin, O. – Mežgaljik, J. 1989. *Sezónnost osnovných demografických javenij v Latvijskoj SSSR.* Vestnik statistiky, č. 3.
- Kučera, M. 1994. *Populace České republiky 1918–1991.* Acta demographica XII. Praha: UK.
- Lutinier, B. 1987. *La saison des mariages.* Economie et Statistique, č. 204.
- Matrimoni, divorzi, separazioni.* 1993 a 1998. Řím: ISTAT.
- Monthly Bulletin of Statistics.* 1980–1997. New York: United Nations.
- Newman, J. – Sivan, G. L. 1992. *Judaismus od A do Z.* Praha: Sefer.
- Pohyb obyvatelstva v ČR.* 1996. Praha: ČSU.
- Roučka, M. – Skočdopolová, R. 1990. *Vývoj sezónní sňatečnosti v Československu po druhé světové válce a současná situace v mezinárodním srovnání.* Demografie, roč. 32, č. 2, s. 116–125.
- Swoboda, H. 1977. *Moderní statistika.* Praha: Svoboda.
- Vereš, P. 1987. *Sezónnost sňatků v českých zemích v letech 1851 až 1984.* Český lid, roč. 74, č. 1., s. 32–35.
- Zákon č. 380/1991 Sb. o rodině.*

EVA KAČEROVÁ je absolventkou demografie Přírodovědecké fakulty UK, kterou ukončila diplomovou prací: **Demografický vývoj farností Panny Marie pod řetězem v Praze v 17. a 18. století**. Nyní pokračuje v doktorandském studiu na PrF UK a současně pracuje jako asistentka na katedře demografie FIS Vysoké školy ekonomické v Praze.

Summary

Although choice of the countries was affected by data availability, we were able to gather data for countries with various cultural traditions, from various climatic areas: Belgium, Bulgaria, Czech Republic, Estonia, France, Italy, Latvia, Luxembourg, Hungary, Germany, the Netherlands, Poland, Portugal, Austria, Romania, Slovakia, Slovenia, Sweden, Switzerland, Israel, Japan, Mauritius, Panama, and Tunisia. With the exception of Panama, Latvia and Mauritius, the distribution of nuptiality in all other countries during a year is more or less uneven. The maximum is usually reached in the parts of year when the climate is more suitable for celebrations. In Poland, Slovakia and Italy, the timing of nuptials is influenced by the catholic tradition – celebrations are not suitable at the time of fast and advent. Religious nuptials are obligatory in Israel, there are a large number of days according to the Jewish tradition, on which it is impossible of unsuitable not only to hold celebrations, but also to marry. In Tunisia, the annual distribution of nuptials is influenced by the climatic calendar and by the shift of the month of fasting Ramadan in relation to the Gregorian calendar. Also bridal couples in industrial Japan choose the date of wedding not only by the year's time; also the Buddhist and Shintoistic traditions play a role.

Sociologický časopis Czech Sociological Review

VOLUME 40, NUMBER 3, JUNE 2004

Editorial (Jiří Večerník) 259

ARTICLES

- Georg Vobruba: Globalisation versus the European Social Model? Deconstructing the Contradiction Between Globalisation and the Welfare State* 261
- Zdeněk R. Nešpor: Religious Processes in Contemporary Czech Society* 277
- Tomáš Katrňák, Martin Kreidl, Laura Fónadová: Has the Post-communist Transformation Led to an Increase in Educational Homogeneity in the Czech Republic after 1989?* 297
- Ladislav Rabušic: Why Are They All So Eager to Retire? (On the Transition to Retirement in the Czech Republic)* 319
- Jan Drahoukoupil: Post-Fordist Capitalism in the Czech Republic: The Investment of Flextronics in Brno* 343

REVIEW ARTICLE - REVIEWS - INFORMATION

Vydává Sociologický ústav AV ČR, Jilská 1, 110 00 Praha 1, objednávky přijímá
Postservis, Poděbradská 39, 190 00 Praha 9, tel.: 800 104 410, e-mail:
predplatae@prstc-p.cpost.cz a redakce. Cena: 44 Kč, roční předplatné 264 Kč

VZDĚLÁNÍ A ZAMĚSTNANOST V ČESKÉ REPUBLICE PODLE VÝSLEDKŮ SLDB 2001 Z POHLEDU GENDER

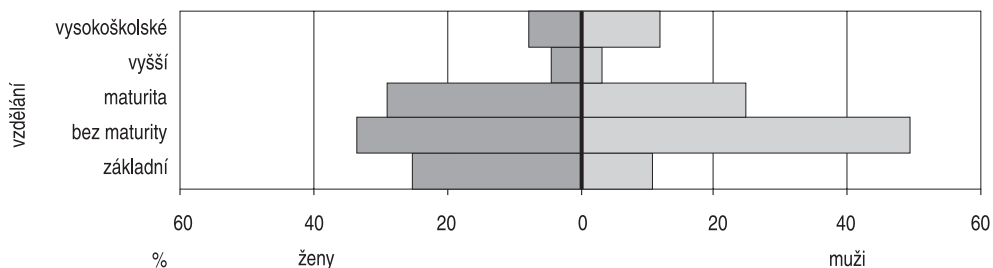
Sčítání lidu, domů a bytů (SLDB) je vždy příležitostí k analýze výsledků z různých úhlů pohledů. Český statistický úřad vydal publikaci **Vzdělání a zaměstnanost žen v České republice podle výsledků SLDB 2001**, která je příspěvkem k problematice genderu a analyzuje výsledky posledního sčítání z hlediska postavení žen a mužů. Věnuje se dvěma důležitým oblastem, které jsou stěžejní z hlediska rovnosti mužů a žen – zaměstnaní a vzdělání. Přinášíme některé závěry této analýzy¹⁾.

Vzdělání

SLDB je pro zjištění úrovně vzdělání obyvatelstva klíčové. Je totiž jediným zdrojem, kde lze tento údaj reprezentativně zjistit. Protože SLDB bývá vždy za deset let, jsou v mezidobí, zhruba v pětiletém intervalu, data korigována výsledky Mikrocenzu. To má právě u vzdělání, které je v moderní době velice dynamickým ukazatelem, důležitý význam. V genderových analýzách se vzdělání projevuje jako velmi signifikantní a nejvíce rozlišující mezi ostatními sociálně demografickými charakteristikami.

Ukazuje se, že ženy se častěji než muži po ukončení povinné školní docházky buď dále již nevzdělávají nebo – v případě, že pokračují dál ve svém vzdělávání, tak dosahují středoškolské vzdělání s maturitou nebo navíc absolvují ještě vyšší vzdělání buď na střední odborné škole nebo v některém druhu nástavbového studia. Muži naproti tomu častěji než ženy nezůstávají pouze u základní školy, ale vyučí se nebo absolvují střední školu bez maturity. Ti, kteří se odhodlají dále se vzdělávat, častěji než ženy ukončí své vzdělání až vysokoškolským diplomem. **Maturita je tedy vzdělávací metou častěji pro ženy, pro muže se jí stává spíše vysoká škola.** Stále proto platí, že ženy v České republice mají vzdělání zejména na středoškolské úrovni a rezervy z hlediska genderu jsou v jejich zastoupení mezi vysokoškoly. Dochází však k postupnému vyrovnávání diskrepancí i v této oblasti – mezi studujícími na vysokých školách se rozdíl v podílech snižují (problém ale zůstává především v nerovném zastoupení podle zaměření oboru studia).

Graf 1 Obyvatelstvo ve věku 20 let a více (struktury žen a mužů podle vzdělání) (Population aged 20 and more (structures of women and men by educational attainment))

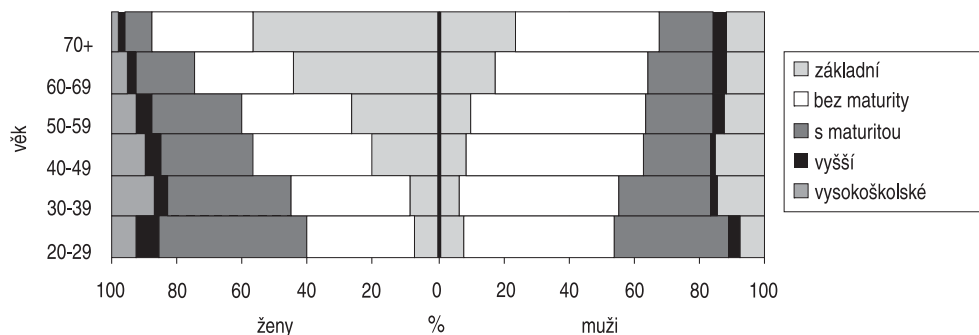

Vzdělanostní „boom“ lze dobře vysledovat při porovnání dosažené úrovně nejvyššího vzdělání v jednotlivých věkových skupinách. Jestliže v generaci dnešních sedmdesátníků nebo starších má téměř polovina (45,9 %) pouze základní vzdělání, tak v kategorii dvacátníků bylo ve SLDB zjištěno pouhých 7,4 % osob se základním vzděláním, tedy 6,2krát méně. V souvislosti s tím s ubývajícím věkem stoupá

¹⁾ Český statistický úřad zamýšlí vydat další genderovou analýzu výsledků SLDB, která na tuto publikaci naváže. Zaměří se na rodinu a domácnost a budou zde k dispozici např. i údaje o dojížděcí do zaměstnání. To vše z pohledu postavení mužů a žen.

počet lidí s maturitou a i vysokoškoláků je mezi mladšími více, než tomu bývalo dříve: generace nejstarší – 70 let a více, je dnes jedinou kategorií, kde lidé se základním vzděláním převažují. **Rozmach úrovně vzdělání posledních generací postihl především ženy.** Jestliže u mužů je ve všech věkových kategoriích nejsilněji zastoupeno vzdělání „vyučení nebo střední škola bez maturity“, u žen byl vývoj velice dynamický. V generaci nejstarších žen, ve věku 70 a více let, a ještě i ve věku 60–69 let, převažovalo pouze základní vzdělání. Ale v kategorii 50–59letých se situace mění a obdobně jako u mužů je zde převaha v kategorii „vyučení nebo střední bez maturity“. Totéž platí i o kategorii ve věku 40–49 let. Avšak **od 39 let věku a níže ženy muže „předběhly“** – na prvním místě ve výši podílů dosaženého vzdělání se umístily ty s maturitou. I když celkově v populaci vysokoškoláci nad vysokoškolačkami stále převládají, **mladší generace žen rozdíl vyrovnaly a ty nejmladší dokonce muže předehly. Došlo tomu v generaci dnešních třicátníků.**

Graf 2 Věk a dosažené vzdělání žen a mužů (Age and educational attainment of women and men)

Co dohánět však mají ženy v oblasti vědecké přípravy. Zde je jejich zapojení stále výrazně nižší než u mužů, není ani čtvrtinové. **Neexistuje odvětví ekonomické činnosti, kde by podíl absolventů vědecké přípravy mezi zaměstnanými vysokoškolačkami převyšoval podíl, naměřený mužům.**

Kde ženy s vysokou školou nacházejí především své uplatnění? Nebylo jistě překvapením zjištění SLDB, že **doménou žen s vysokoškolským vzděláním je tradičně školství**, kde je jejich podíl mezi zaměstnanci s vysokou školou 69,9 %, a oblast zdravotnictví, veterinární nebo sociální činnosti, kde jich je 57,5 %. To jsou však jediné dvě oblasti, kde je podíl žen nadpoloviční. Inerovnoměrném zastoupení žen s vysokoškolským diplomem napovídá porovnání podílu vysokoškoláků v jednotlivých odvětvích činnosti. V tomto případě **nebyl podíl vysokoškolaček vyšší než podíl mužů s vysokou školou ani v těch odvětvích, kde ženy výrazně převládají. I zde pracovní místa, vyžadující nižší vzdělání, zastávají především ženy.** (Například mezi muži, zaměstnanými ve školství, je 59,7 % vysokoškoláků, mezi ženami ve školství má vysokou školu jen 40,8 %. Ve zdravotnictví, veterinárních a sociálních službách je mezi zaměstnanými muži 46,5 % vysokoškoláků, mezi ženami je to 14,7 %. V bankovníctví a peněžnictví je mezi zaměstnanci 40,4 % vysokoškoláků, mezi zaměstnankyněmi má vysokou školu jen 15,4 %. Vše tedy muži převažují, výjimkou je pouze oblast stavebnictví, kde je zaměstnáno málo žen a ty, které tam pracují, mívají častěji vysokou školu (16,6 % ze všech zde zaměstnaných žen) než muži (jen 8,4 %).

Ekonomická aktivita

Podle výsledků SLDB je v České republice do pracovního procesu zapojeno celkem 5 253 400 osob, což představuje 51,8 % obyvatelstva. **Zapojení žen do pracovního procesu je u nás tradičně vysoké.** Ekonomicky aktivních je 2 379 878 (tj. 45,6 %) žen a 2 873 522 (tj. 58,2 %) mužů.

Podstatnou většinu ekonomicky aktivních tvoří zaměstnanci, zaměstnavatelé a osoby samostatně výdělečně činné – OSVČ (85,7 %). Mezi ženami je to 82,8 %, mezi muži 88,0 %. Druhou největší skupinou jsou nezaměstnaní (9,3 %). **V době sčítání bylo bez práce 9,8 % žen a 8,8 % mužů. Pracujících důchodců je mezi osobami ekonomicky aktivními celkem 3,4 % (tj. 3,0 % žen a 3,9 % mužů), ženy na mateřské tvoří 1,6 % ze všech žen, což představuje 3,5 % ze všech ekonomicky aktivních žen.**

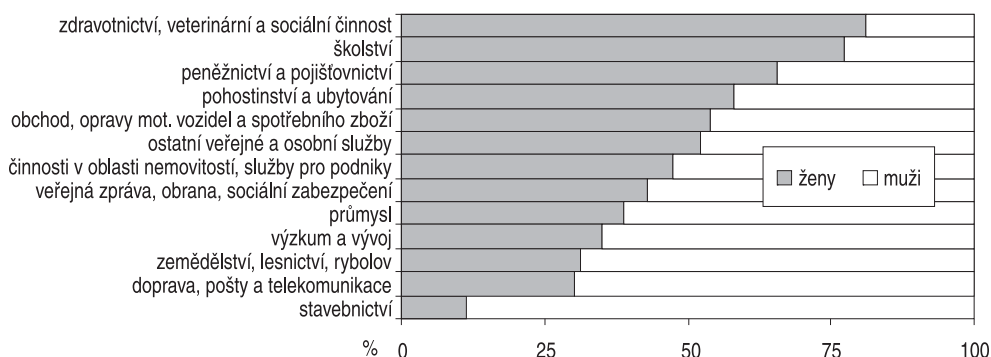
I když ve všech věkových skupinách podíly ekonomicky aktivních mužů převyšují podíly žen, **v průběhu života zaznamenala statistika podle pohlaví odlišnou dynamiku zapojení jednotlivých**

věkových skupin do pracovního procesu. Odlišnosti se projevují ve věku 20–34 let, kdy ekonomická aktivita mužů převyšuje aktivitu žen až o 20,3 procentních bodů a především pak v kategorii 55–59 let, kdy byl naměřen rozdíl nejvyšší, a to 44,4 bodů. Nebereme-li v úvahu nejmladší věkovou kategorii, která se na povolání teprve připravuje a kde jsou rozdíly minimální, **nejvíce se zapojení žen do pracovního procesu přiblížilo úrovni mužů ve věku 40–49 let.**

V posledním desetiletí je v České republice závažným a ekonomickým problémem rostoucí nezaměstnanost. V době Sčítání lidu, domů a bytů, tj. k 1. březnu 2001, bylo **bez práce 9,3 % ze všech ekonomicky činných osob. Mezi ženami však bylo toto procento vyšší (9,8 %) než u mužů (8,8 %).** Na možnost získat práci má značný vliv výše dosaženého vzdělání. Pohled na strukturu podle pohlaví v jednotlivých stupních vzdělání, které nezaměstnaní občané ve SLDB uvedli, ukazuje, že právě stupeň „s maturitou a vyšší“ je oblastí, kde ženy převažují: mezi nezaměstnanými s takovým vzděláním je jich 60,1 %.

Podle odvětví ekonomické činnosti nacházejí ženy uplatnění především ve zdravotnictví, veterinární a sociální činnosti (mezi zaměstnanými v tomto odvětví je 80,9 % žen), dále ve školství (77,2 % žen) a v peněžnictví či pojištnictví (65,8 %).

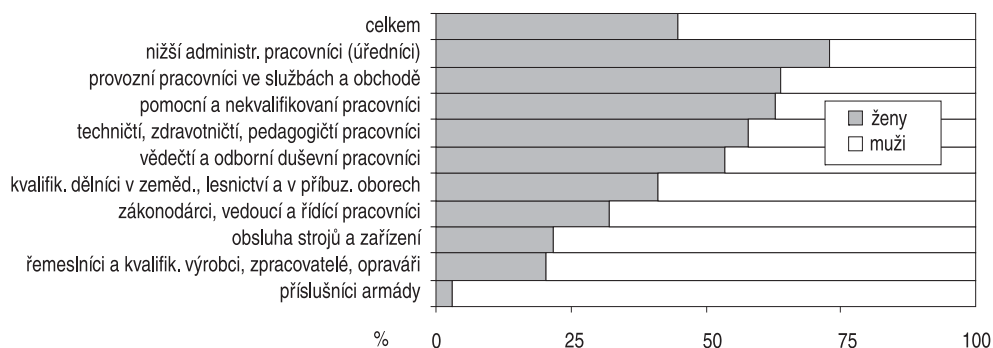
Graf 3 Zaměstnaní v jednotlivých odvětvích ekonomické činnosti (Employment by CZ-NACE activity)

Podle postavení v zaměstnání pracuje většina zaměstnaných osob jako zaměstnanci. **Muži podnikají** (tj. jsou zaměstnavateli nebo osobami samostatně výdělečně činnými) **častěji než ženy** – mezi ženami je podnikatelek 10,7 %, mezi muži 20,6 %. Ještě názorněji to dokumentuje analýza struktury podle pohlaví: mezi zaměstnanci je 52,4 % mužů a 47,6 % žen, mezi podnikateli je žen pouze 29,5 %, mužů 70,5 %.

Struktura deseti sledovaných hlavních skupin zaměstnání podle pohlaví zaměstnaných je rozdělila napůl: v pěti skupinách převažují ženy a v pěti muži.

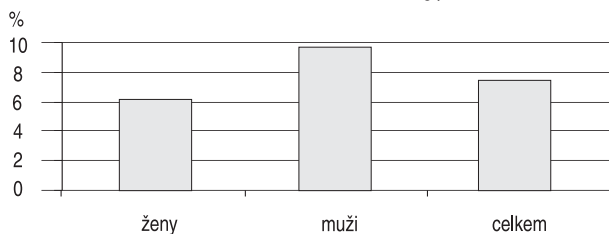
Graf 4 Zaměstnaní podle hlavních tříd zaměstnání (Employment by major group of ISCO-88)

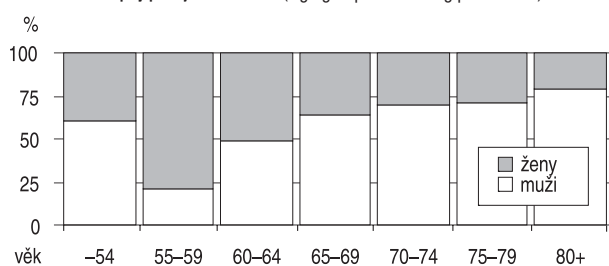
Ekonomická aktivita v důchodu

Spolu s problémem stárnutí naší populace vyvstává i otázka zapojení důchodců do pracovního procesu. Problém není jednoduchý: na jedné straně je třeba, aby lidé co nejdéle pracovali, protože v ekonomicky aktivním věku bude stále menší část populace, na druhé straně díky současné vysoké nezaměstnanosti je tlak na jejich odchod z pracovního trhu, aby tak uvolnili místo mladším. Že nejde o zanedbatelnou pracovní sílu, naznačují i výsledky z posledního sčítání lidu. Podle nich **pracovalo v roce 2002 celkem 180 146 důchodců, z toho bylo 91 438 žen (50,8 %) a 88 708 mužů (49,2 %)**. Pracující důchodci tvoří 3,4 % z ekonomicky aktivní populace České republiky a celkově to představuje 7,4 % ze všech důchodců, přitom mezi důchodci – muži pracovalo 9,6 %, mezi důchodkyněmi to bylo 6,1 %, tzn., **že zapojení důchodkyň je o 3, 5 procentních bodů nižší než zapojení důchodců.**

Graf 5 Podíl pracujících mezi důchodci (Share of workers among pensioners)

Graf 6 Věkové skupiny pracujících důchodců (Age groups of working pensioners)

nictví (22,3 % žen) a ve výzkumu a vývoji (35,4 % žen).

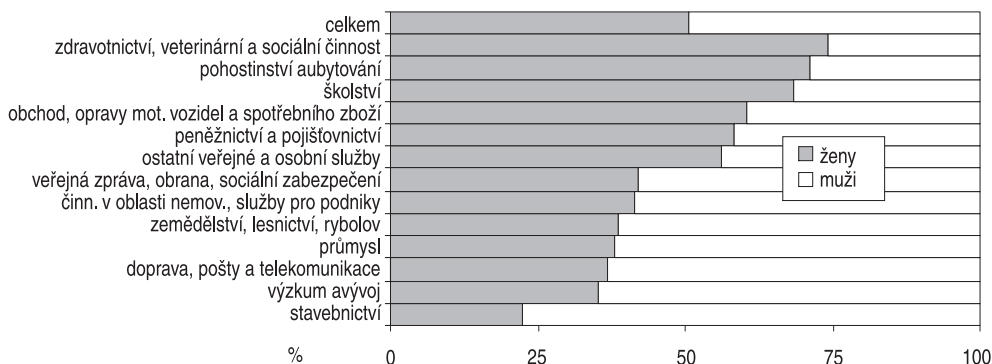
I v důchodu podnikají muži častěji než ženy. Mezi zaměstnavateli a OSVČ je většina (62,6 %) mužů a mezi zaměstnanci naopak mírně převládají ženy (53,7 %). Neexistuje věková kategorie, kdy by ženy–důchodkyně podnikaly ve větší míře než muži–důchodci.

Ve všech věkových kategoriích

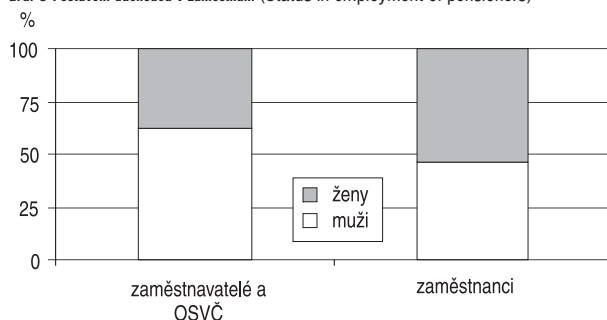
(s výjimkou 55–59 let) **pracují v důchodu muži častěji než ženy.** Ve věku 70 let a více pracují muži v důchodu více než dvakrát častěji než ženy (v tomto věku bylo 14,3 % mužů a 6,0 % žen), dokonce 2 % pracujících mužů–důchodců je ve věku 75 let a více. Muži tedy pracují déle než ženy – v průměru o pět let.

Z pohledu struktury podle pohlaví patří mezi odvětví, kde mezi pracujícími důchodci převládají ženy, především zdravotnictví, veterinární a sociální činnost, kde ženy tvoří 74,2 % těchto zaměstnanců, také pohostinství a ubytování (71,2 % žen) a školství (68,5 % žen). Dále ženy převládají mezi důchodci zaměstnanými v obchodě, opravách motorových vozidel a spotřebního zboží (60,5 %) a v ostatních veřejných a osobních službách (56,1 %). Ze dvanácti oblastí ekonomické činnosti ženy převažují v šesti. Nejméně je žen mezi důchodci pracujícími ve stavebnictví

Graf 7 Pracující důchodci v jednotlivých odvětvích (struktura podle pohlaví) (Working pensioners by CZ-NACE activity (structure by sex))

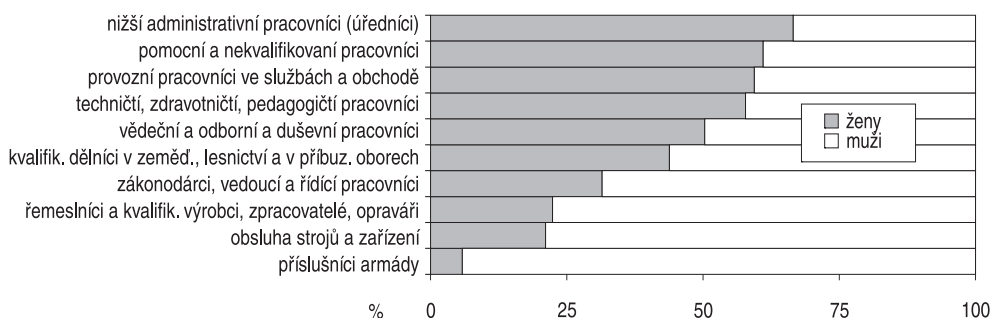

Graf 8 Postavení důchodců v zaměstnání (Status in employment of pensioners)

jdeme při obsluze strojů a zařízení (21,0 %) či mezi řemeslníky a kvalifikovanými výrobci, zpracovateli a opraváři (22,5 %). V menšině jsou pracující důchodkyně dále mezi zákonodárci, vedoucími a řídicími pracovníky (31,6 %) a kvalifikovanými dělníky v zemědělství, lesnictví a příbuzných oborech (43,8 %).

Graf 9 Pracující důchodci podle hlavních tříd zaměstnání (struktura podle pohlaví) (Working pensioners by major group of ISCO-88 (structure by sex))

Zaměstnání, vzdělání, rodina a mateřství

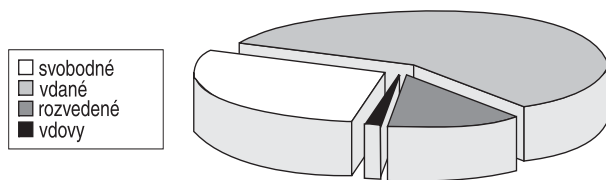
Zaměstnání, rodina a děti – to je věčné dilema ženy. Je to oblast, kde vzniká nejvíce problémů. **Mateřství je stále hlavním limitujícím faktorem rovného zapojení žen do trhu práce.** Překážkou je i přetrvávající tradiční dělba práce v domácnosti a péče o děti, která stále spočívá především na ženě. Data ze SLDB přirozeně nemohou pomoci objasnit zdroje a příčiny problémů tak, jako cílená výběrová šetření a sociologické průzkumy. Přesto zejména údaje o ekonomické aktivitě v souvislosti s rodinným stavem, počtem dětí a jejich věkem mohou pomoci vytvořit si obraz o reálném stavu zapojení žen – matek do pracovního procesu.

Podle Sčítání lidu, domů a bytů v březnu 2001 bylo sečteno mezi obyvateli České republiky celkem 5 247 989 žen. Z toho jich bylo 2 379 463 (tj. 45,3 %) ekonomicky aktivních. Na jeden tisíc ze všech žen připadlo tak v České republice 453 ekonomicky aktivních. Ve fertilním věku 15–44 let bylo 2 179 410 žen (což představuje 41,5 % ze všech žen). Ekonomicky aktivních a ve fertilním věku bylo napočítáno 1 532 582 žen (to je 29,2 % ze všech žen). **Ekonomicky aktivních žen bylo ve věkové skupině 15–44 let 70,3 %.**

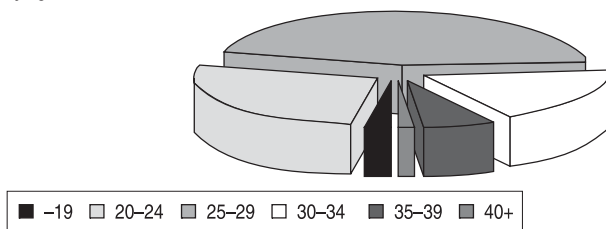
Na každý tisíc vdaných žen připadlo ekonomicky aktivních 634 žen, na každý tisíc rozvedených žen připadlo 684 ekonomicky aktivních. Z žen ekonomicky aktivních a ve fertilním věku jich bylo 58,6 % vdaných, 29,1 % svobodných, 11,4 % rozvedených a 1 % vdov.

Na mateřské dovolené bylo v době sčítání celkem 81 666 žen, což je 1,6 % ze všech žen, 3,7 % z žen ve fertilním věku a 5,3 % z žen ekonomicky aktivních a ve fertilním věku. Podle věku tvoří nejsilnější skupinu žen na mateřské dovolené ty, kterým je 25–29 let (44,1 %), dále jsou to skupiny ve věku 20–24 let (27,0 %) a 30–34 let (18,7 %). Mezi ženami na mateřské dovolené je ještě 6,5 % žen ve stáří 35–39 let. Do kategorie devatenácti let či méně spadlo 2,5 % žen na mateřské dovolené a ve věku 40 let či ještě více jich bylo 1,3 %.

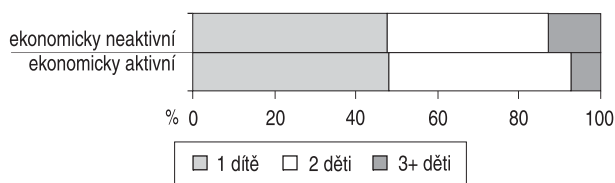
Graf 10 Ekonomicky aktivní ženy ve věku 15–44 let podle rodinného stavu (Economically active women aged 15–44 by marital status)

Graf 11 Ženy na mateřské dovolené (struktura podle věku) (Women on maternity leave (structure by age))

Graf 12 Ženy se závislými dětmi podle ekonomické aktivity a počtu dětí (Women with dependent children by economic activity and number of children)

kám závislých dětí, dokládají i zjištění SLDB. Nezaměstnaných se závislými dětmi bylo sečteno 112 143 žen, z toho bylo 84,4 % s dětmi do 15 let včetně. Mezi ženami se závislými dětmi bylo v době konání SLDB 8,1 % bez práce (mezi matkami dětí alespoň s jedním dítětem ve věku 15 let a mladším nemělo práci 5,0 %)³⁾. Z celkem 233 300 žen, které byly v době sčítání nezaměstnané, bylo 41,8 % matek s alespoň jedním dítětem ve věku do 15 let včetně.

Alespoň jedno závislé dítě má celkem 1 391 255 žen, z toho tři čtvrtiny má dítě ve stáří 15 let či mladší. Celkem 81 % (tj. 1 126 869) žen se závislými dětmi je ekonomicky aktivních, z těch 72,3 % (tj. 815 084) má dítě do 15 let věku včetně. Rozdíly mezi ekonomicky aktivními a ekonomicky neaktivními se zvyšují s počtem nezletilých dětí. S jedním dítětem je podíl mezi ekonomicky aktivními a neaktivními prakticky shodný (47,7 % a 47,9 %, tj. rozdíl 0,2 procentních bodů ve prospěch aktivních), u dvou dětí je bodový rozdíl 5,6 % ve prospěch neaktivních (44,7 %:39,4 %) a u tří dětí či více je to 5,5 % ve prospěch neaktivních (12,9 %:7,4 %).

Postavení žen v zaměstnání jejich dětí příliš neovlivnil: mezi těmi, které mají alespoň jedno dítě ve věku 15 let a mladší, je 11,4 % zaměstnavatelek či OSVČ, mezi ženami se staršími dětmi podniká žen pouze o jedno procento více, 12,5 %²⁾. Dítě do 15 let včetně má 70,5 % zaměstnankyň a 68,2 % podnikatelek. Rozdíly jsou tedy nevýrazné.

Obzvlášť složitá je situace žen se závislými dětmi, které ztratily zaměstnání. A to zvláště proto, že české rodiny většinou potřebují k ekonomickému zajištění dva platy. Že nezaměstnanost se nevyhýbá ani mat-

Eva Čáková

²⁾ Ze všech ekonomicky aktivních žen podniká 10,2 %.

³⁾ Mezi všemi ekonomicky aktivními ženami bylo nezaměstnaných 9,8 %.

1000 LET OBYVATELSTVA ČESKÝCH ZEMÍ¹⁾

Nebývá zvykem, aby o jedné demografické publikaci vyšly v demografické revue dva texty – jedna recenze a později ještě upozornění na ni. Tu recenzi po „soukromém“ vydání v omezeném počtu v xeroxované podobě, předanou přátelům autora, napsala *Alena Šubrtová* (Demografie, 1999, č. 2, s. 145–149). K této podrobné recenzi na čtyřech tiskových stranách není třeba nic dodat – pohledy historické demografky a demografa 20. století (tj. moje) by se mohly lišit jen v detailech důrazů na tu kterou textovou část nebo tabulku.

Tento text není napsán jako opakovaná recenze. Je především vyjádřením radosti, že obsažné dílo *Vladimíra Srba* připravované řadu let vyšlo tiskem v důstojné knize v renomovaném nakladatelství jako mnohem více než pokračování syntetických pohledů na naši populaci započatých vydáními již klasické **Demografické příručky** z roku 1967.

Obsažnou publikaci V. Srba považují za „finální“ celoživotní dílo člověka, který demografii věnoval celé své více než padesátileté úsilí, a to hlavně svým důrazem na praktické využívání demografických dat a analýz struktur a vývoje populace Československa a zvláště českých zemí – těch někdy již dávno zapomenutých a Srbem připomínaných (viz seznam literatury), aktuálních v různých mezidobích druhé poloviny 20. století, a současně také prognóz vypočítaných v různých obdobích. Podle V. Srba nelze považovat demografii za nějaký „čistý“ vědecký obor, který jen konstatuje a popisuje, nýbrž za oblast poznání, které má sloužit svými analýzami jednak k pochopení demografických procesů, jednak k využití v široké sféře rozvíjení společnosti. A samozřejmě k hodnocení příčin a reálných možných důsledků vývoje obyvatelstva. Desítky Srbových studií a článků a především tato vydaná kniha je toho nejlepším důkazem: nelze se jednoduše smířit s reálným populačním vývojem, když víme, že za určitých okolností by mohl i měl být jiný. Je proto logické, že předposlední kapitola je nadepsaná **Populační politika**. Ta byla středem zájmu V. Srba od prvních publikovaných studií z roku 1947 (**Vymírající národ?**)

Publikace 1000 let... připravená pro vydání v roce 80. výročí vzniku Československa vychází z celoživotního Srbova studia, když osm stránek s uvedenými prameny představuje jen velmi malou část literatury, která prošla Srbovými rukama a hlavou za dlouhá desetiletí. Rozsah a hloubku Srbových 1000 let, nepředstavitelný rozsah informací a zasvěcených komentářů k nim je v recenzi v podstatě nepostřehitelný. Takovouto publikaci musí prostě každý demograf znát (a lze říci, že nejen demograf) a pečlivě studovat dříve, než se dostane k samostatné práci na demografii alespoň navazující. Také proto, že publikace obsahuje mnoho vysvětlení různých stránek vývoje obyvatelstva České republiky až do posledních let, a to i ze současné Srbovy činnosti využívání dat ve sféře územního plánování.

Považují za svoji milou povinnost knihu Vladimíra Srba jednak doporučit ke studiu nám starším, ale především studentům demografie a jednak mu za ni poděkovat. V. Srb se stal v naší demografii prvním šťastným člověkem, kterému se podařilo důstojně uzavřít své životní dílo (*Boháč* se toho nedočkal – jak pro nepřejícnost 50. let, tak pro náhlé úmrtí). V obdivuhodné duševní aktivitě v záviděníhodném věku V. Srb ve své milované demografii ovšem zdaleka ještě nekončí, jak je zřejmé téměř z každého nového čísla této revue.

Milan Kučera

KŘESŤANÉ A ŽIDÉ JIŽNÍ MORAVY V LETECH 1784–1850

Monografie *Ludmily Nesládkové* vyšla jako XIV. svazek edice Acta demographica²⁾. Záměrem práce bylo srovnání vývoje přirozené měny křesťanského a židovského obyvatelstva jižní Moravy v letech 1784–1850 prostřednictvím výsledků excerpcí vybraných dochovaných matrik a údajů konskripce. Při mapování demografického chování majoritní populace vycházela autorka z dat za 30 sond z různých oblastí z hlediska výrobních i sociálních typů. Jedná se o data vzorku obyvatelstva zpracovaného v letech 1996–1998 doplněná o údaje z již zpracovaných lokálních monografií z daného regionu –

¹⁾ Srb, Vladimír. *1000 let obyvatelstva českých zemí*. Praha: Univerzita Karlova, nakl. Karolinum, 2004, 274 s., cena 290 Kč.

²⁾ Nesládková, Ludmila. *Reprodukce kulturně odlišných skupin obyvatelstva jižní Moravy v novověku na příkladu křesťanů a židů*. Acta demographica XIV. Praha: Česká demografická společnost, 2003, 256 s.

vesnice Komín (dnes součást Brna) farnost sv. Petra a Pavla v Brně a městečko Vracov. Pro minoritní židovskou populaci byly k dispozici údaje za tři moravské farnosti (Podivín, Ivančice a Bučovice), jejichž dochované matriky jsou dnes uloženy ve *Státním ústředním archivu* v Praze.

V úvodní části publikace se čtenář seznamuje se sídelními poměry a lidnatostí Moravy v období od poloviny 17. do poloviny 19. století. Autorka se zamýšlí nad dopady třicetileté války a dokládá citelnější postižením válečným konfliktem převážně poddanských měst (mj. z předválečných 16, která měla více než 300 osedlých, jich zůstalo jen 5 a ze 7 s více než 400 osedlými zůstal pouze Mikulov, který se stal největším poddanským městem v této době). Důsledky třicetileté války na ekonomickou a sociální charakteristiku jihomoravského území přibližuje na základě vývoje města Uherský Brod, který posloužil jako modelové město ležící na komunikaci ve směru na Uhry i Vídeň. Pro zmapování válečných ztrát na celém moravském území byly užity údaje tzv. lánové vizitace, která se uskutečnila v letech 1656–1657, resp. z lánových rejstříků z druhé lánové vizitace pořizovaných v letech 1669–1679. Autorka rovněž využila výsledků prvních konspicí. Soupisy potvrdily nižší zastoupení měst, měšťanů a řemeslníků ve všech moravských krajích v porovnání s českými zeměmi. Je třeba přepokládat možné podhodnocení, které souvisí s tím, že tyto prameny nevznikaly k demografickým, ale ke kontribučním účelům. Vývoj moravské společnosti ovlivnily změny, ke kterým došlo za vlády císařovny Marie Terezie a jejího syna Josefa II. Následný rozvoj industrializace vedl k postupnému formování jednotlivých průmyslových oblastí. Oproti křesťanskému obyvatelstvu byla pro postavení židovské populace ve společnosti charakteristická latentní existenční nejistota a neustálý strach z možných pogromů. Autorka stručně rekapituje významné mezníky v dějinách židů na Moravě. Do života židovských komunit zasáhlo vydání císařského translokačního reskriptu v roce 1726, kterým bylo židům nařízeno přestěhování do zvláštních ulic a částí měst – ghett. Jednalo se o systematickou státní akci, která probíhala několik let. V této době došlo rovněž ke stanovení tzv. **numeru clausu** – v Čechách mohlo od této doby bydlet 8541 rodin a na Moravě 5106 rodin. Na toto nařízení navazoval **familiantský zákon**, který měl charakter regulátoru přirozené židovské reprodukce, neboť až smrtí otce přecházelo číslo familianta na nejstaršího syna, který se mohl jako jediný oženit. Mezi stanovené tvrdé sankce za porušování tohoto zákona patřilo bičování či vypovězení ze země. Za počátek židovské emancipace, která byla definitivně završena na našem území v roce 1867 dosažením plných občanských práv, jsou pokládány josefínské reformy, vycházející z racionálních snah zajistit státu užitek z židovské minoritní populace. Stále však byla zachována existence ghett a možné pole ekonomických aktivit bylo pro židy striktně regulováno. Navíc zůstal v platnosti familiantský zákon a s ním i numerus clausus. Přesto tyto reformy přispěly k postupnému vytváření vrstvy židovských podnikatelů, kteří začínali téměř z ničeho.

Na úvodní část knihy, věnující se vylíčení převážně politických poměrů doby, navazuje popis demografické situace (opět nejprve křesťanského a následně židovského obyvatelstva). Autorka přibližuje sňatečnost křesťanské populace z hlediska sňatkového věku a věkových rozdílů mezi snoubenci, skladby snoubenců podle rodinného stavu a sezónnosti sňatků. Zamýšlí se mj. nad tehdejší porodností a plodností, počtem a postavením nemanželských dětí či sezónnosti narozených. Popis uzavírá pohled na umírání, smrt a pohřeb – poslední pozemské záležitosti člověka. Autorka zmiňuje demografické krize, které postihly území Moravy, jejich rozsah a intenzitu, také úmrtnost obyvatelstva podle věku a pohlaví, průměrný věk zemřelých a sezónnost zemřelých na jižní Moravě. Ke studiu demografického vývoje židovské populace bylo užito stejných metod jako v případě křesťanské populace, ovšem výsledky ze tří dosud analyzovaných farností nevytvářejí dostatečnou základnu k obecnějším výrokům, jak sama autorka podotýká. Zjištěnou nižší úroveň porodnosti, sňatečnosti a úmrtnosti oproti majoritní populaci vysvětluje nedostatečnou matriční registrací, i když určitou roli sehrály již zmíněné státní zásahy, které přispěly k tomu, že demografický vývoj židovské populace na našem území ve sledované době neprobíhal zcela přirozeně. Například mezi lety 1847–1849, kdy stále byl v platnosti familiantský zákon, bylo zapsáno v holešovské židovské matrice 23,5 % z narozených nemanželských dětí, za stejnou dobu z narozených křesťanských dětí bylo jen 15,5 % ilegálních porodů. Rozdílné ekonomické a náboženské zázemí židovské populace se projevilo v odlišném sezónním rozložení demografických událostí v porovnání s křesťanskou populací. Největší a nejzásadnější rozdílnosti byly doloženy u sezónního průběhu sňatků. Byla zjištěna tři maxima – v lednu, absolutní v srpnu a podružné v listopadu, a dvě minima – v květnu a červenci (v křesťanské populaci byly svatby nejvíce konány počátkem roku – v měsících leden a únor, druhé podružné maximum připadalo na měsíce říjen, listopad, naopak minimum svateb proběhlo v měsících březen a prosinec). Sezónní rozložení sňatků u židovské oproti křesťanské populaci bylo mnohem pravidelnější, ačkoli i v tomto případě je třeba počítat s určitou mírou podregistrace vyplývající z platnosti familiantského zákona.

Práce L. Nesládkové prezentuje výsledky dosud uskutečněných historicko-demografických výzkumů, které proběhly v posledních dvou dekadách a potvrdily, že během celého sledovaného období byly

pro populační chování obyvatelstva určující znaky starého demografického režimu. Kromě nových poznatků přináší upřesnění stávajících znalostí, např. ze zjištěných údajů vyplynulo, že řada katastrof, u kterých se předpokládá celozemský rozsah, byla pouze lokálně ohraničenou místní záležitostí. Dále tato práce potvrdila možnou rekonstrukci přirozené měny židovského obyvatelstva na základě židovských matrik, které však začaly být vedeny teprve účinností matriční reformy císaře Josefa II. až od roku 1784. Dosud získané údaje doložily negativní vliv diskriminačních státních opatření na vývoj židovské populace v této době. Text publikace je doplněn přehlednými tabulkami a grafy.

Petra Brabcová

CELOSVĚTOVÝ POKLES FERTILITY 1990–2000

Za reprodukční revoluci označují autoři analýzy vývoje ukazatelů plodnosti její průběh ve většině rozvojových zemí od roku 1990 do současnosti na základě 120 národních šetření ve speciálním čísle **Population Reports** z roku 2003¹⁾.

Od roku 1990 bylo provedeno v 71 rozvojových zemích na 120 šetření zaměřených na vývoj realizované plodnosti vdaných žen ve věku 15–49 let, event. jejich manželů. Stalo se tak v rámci **Demographic and Health Surveys** (DHS) a **Reproductive Health Surveys** (RHS). I když se míra úhrnné plodnosti liší od 2,3 ve Vietnamu až k 7,2 v Nigeru s průměrem 4,5 dětí, obecně lze konstatovat, že v posledním desetiletí minulého století ukazatel klesl téměř ve všech těchto zemích, což mělo vliv i na snížení celosvětového ukazatele přirozené reprodukce obyvatelstva.

Snížení realizované plodnosti je spojováno s rozšiřující se politikou a praxí kontroly počtů, prosazující se postupně i v zemích, které k tomu neměly původně dost vhodných předpokladů. Analýza konstatuje, že nevážené průměrné ukazatele zjistily, že v celosvětovém měřítku užívají ženy ve věku 15–49 let v průměru 57 % některé z antikoncepčních metod, z toho 51 % metod moderních a 6 % metod „tradičních“, za něž je označována přerušovaná soulož a metoda neplodných dnů. Ve vyspělých zemích jsou ukazatele v poměru 55 : 50 : 5, v rozvojových zemích 68 : 56 : 12. Nejméně příznivé ukazatele jsou zjišťovány za oblast subsaharské Afriky: 15 : 12 : 4, nejpříznivější za Austrálii a Nový Zéland: 76 : 72 : 3. Nepochopitelné v analýze je spojování zemí východní Evropy a Střední Asie do jednoho regionu, pro něž byly zjištěny kontracepční vztahy 62 : 41 : 21.

Nejdůležitější poznatky analýzy byly formulovány do několika bodů:

- Celosvětově se odhaduje, že některé kontracepční metody užívá 600 milionů vdaných žen, z toho připadá na rozvojové země 500 milionů včetně žen žijících ve faktických manželstvích. Od roku 1990 se ve všech rozvojových zemích zvýšil podíl vdaných žen užívajících některé z kontracepčních metod. U nevdaných žen vzrostl tento podíl ve 21 zemích z 25 sledovaných. Za moderní kontracepci se považují čtyři metody: ženská sterilizace, orální kontracepce, injekční kontracepce a nitroděložní tělíška. Představují tři čtvrtiny užívaných metod.
- Reprodukční plány žen jsou charakterizovány záměrem snížit počet narozených dětí připadajících na každou ženu. Týká se to 60 % vdaných žen s výjimkou zemí subsaharské Afriky.
- Podle odhadu si 105 milionů vdaných žen přeje mít k dispozici kontracepční metody, aniž zatím užívají některé z nich.
- Předmanželská sexuální aktivita nevdaných žen ve věku 15–24 let vzrostla. Tyto mladé ženy užívají ve větší míře než dříve některé z kontracepčních metod, a to zejména kondomů. Vyskytují se však u nich častá nechtěná těhotenství spojená s rizikem HIV/AIDS.
- Kojenecká a dětská úmrtnost klesla od roku 1990 ve sledovaných zemích v průměru o 30 %, ne však v subsaharské Africe, kde kromě toho navíc současně roste podíl obyvatelstva postiženého HIV/AIDS. Některé země si daly za cíl dosáhnout imunizace dětí očkováním u 80 % dětí do roku 2000.
- Péče o zdraví matek začíná i v rozvojových zemích stále častěji už v těhotenském období. Od roku 1990 se zvýšil počet porodů ve zdravotnických zařízeních a péče o ženu v poporodním období. Avšak v řadě zemí severní Afriky, v Asii a některých subsaharských zemích dávají ženy nadále přednost porodu doma před porodem v ústavu. Čtvrtině žen v rozvojových zemích však nebyla poskytnuta v prenatálním období žádná odborná péče.

V souvislosti s hraničními ukazateli úhrnné plodnosti v rozvojových zemích a jejím průměrem 4,5 se uvádí potřebné snížení této míry na hladinu 3,5 – 4, 0, aby bylo dosaženo stacionárního počtu obyvatelstva těchto zemí. Ve srovnání s touto hladinou se připomíná, že ve vyspělých zemích je ukazatel

¹⁾ *The Reproductive Reproduction Continues*. In *Population Reports*, Special Topica, Vol. XXXI, Number 2, 2003.

k zachování stálého počtu obyvatelstva 2,1 dětí, kterého však většina ekonomicky vyspělých zemí nedosahuje.

V rozvojových zemích klesala po roce 1990 fertilita v průměru o 1 procento ročně. Přičítá se to rozvíjející se antikoncepční propagandě. Většina žen v plodném věku ví něco o kontracepci, i když jí nepoužívá nebo jí není přístupná buď technicky (např. z organizačních důvodů zdravotnictví) nebo finančně, i když je většinou dotována z veřejných prostředků. Šíření kontracepčních znalostí a praxe je považováno odbornými kruhy za pomalé. Přesto se uznává, že proti sedmdesátým a osmdesátým letům lze hovořit o úspěchu. Přitom realizovaná plodnost a výsledný počet porodů připadajících na jednu ženu je vyšší, než by si ženy podle demografických výzkumů přály.

V rozvojových zemích dosahují nejvyšší hladiny realizace plodnosti ženy ve věku 20–24 let, v subsaharských zemích však překračuje vysoká plodnost až do věku kolem 30 let. Tam, kde se podařilo realizovanou fertilitu snížit, tam se to týkalo jednak žen v nejmladším věku plodnosti, ale také ve vyšším věku než ve středním věkovém pásmu žen.

Tempo snižování a jeho výsledný efekt souvisí s některými sociálně ekonomickými aspekty. Na prvním místě se uvádí vzdělání žen. Čím vyšší vzdělání, tím radikálnější pokles fertility a výsledná nižší úhrnná plodnost. Rozdíly mezi venkovskými a městskými ženami jsou v uvedeném směru působení menší. Avšak tam, kde je zaznamenáván úbytek realizované plodnosti, tam se již rozdíly rýsují, a to ve prospěch městských žen.

Vliv preference pohlaví narozených dětí na rozsah kontracepce se zjišťuje jen v některých rozvojových zemích, např. na Blízkém východě, v severní Africe a v části jižní Asie, ne však v subsaharské Africe, v Latinské Americe nebo v Karibiku, kde „gender preferences“ nemá místo. Tam, kde se preferuje rození chlapců, tam je nižší míra omezování plodnosti s očekáváním narození chlapce.

Citovaná analýza snižování realizace plodnosti po roce 1990 se zabývá i dalšími souvisejícími jevy jako podrobnými poznatky o metodách kontracepce, o vlivu různých faktorů na šíření znalostí o těchto metodách, chťenými i nechtěnými těhotenstvími atd. V tabulkách jsou uváděny i informace za Česko na základě šetření z roku 1993. Naše republika je však zařazována do regionu východní Evropa a Střední Asie, přičemž z východní Evropy zde figuruje už jen Moldavsko (1997), Rumunsko (1999) a Ukrajina (1999).

Vladimír Srb

CO JSME ZAČ, MY EVROPAŇÉ?

Autor knihy *Sedm dcer Eviných* Bryan Sykes¹⁾ je genetik a genetika má s demografií nepochybně řadu styčných bodů. Jeho kniha je však o genetice trochu jiná, mohli bychom říci o „paleogenetice“. Zabývá se „dobýváním“ genetických informací z historických a prehistorických nálezů a jejich využitím pro řešení současných problémů. A nejsou to problémy nezajímavé – Sykesovi se například podařilo rozhodnout spor, zda obyvatelé tichomořských ostrovů přišli z Ameriky, nebo z Asie (jistě si mnozí vzpomenou na *Thora Heyerdala* a jeho plavbu na Velikonoční ostrov) či zda v mělkém hrobě objeveném počátkem 90. let na Urále skutečně byly ostatky posledního cara a jeho rodiny.

Tyto zajímavosti však nejsou hlavním tématem knihy, tím je otázka, kdo jsou Evropané, kde se vzali a kdy přišli. Dosud existovaly různé teorie a důkazy, pro a proti byly jen chabé, ale Sykesovi se – zdá se – podařilo tuto otázku definitivně rozhodnout. Jak?

Existují zvláštní tělíška, které nesou genetickou informaci, tak zvané mitochondrie. Mitochondrie se však dědí jen v mateřské linii, takže mitochondriální DNK (deoxyribonukleová kyselina) není kombinací mateřské a otcovské informace, a dovoluje tedy sledovat jedinou genetickou posloupnost. Další její zvláštností je, že obsahuje úsek, který není nijak zvlášť důležitý, takže mutace, ke kterým čas od času dochází (asi jednou za 20 000 let), se přírodním výběrem nezničí, a je tedy možné je sledovat až hluboko do historie. A z četnosti mutací je navíc možné odhadnout, i kdy k nim asi došlo.

Ukazuje se, že kolébkou lidstva je Afrika a že první Evropané – byli to lovci a sběrači – přišli někdy před 50 000 lety právě odtamtud; známe je pod názvem kromaňonský člověk. V té době žili v Evropě neandertálci, ale ti zjevně byli vyspělejšími kromaňonci vytlačeni (nedošlo ke křížení, resp. možná došlo, ale potomstvo bylo asi neplodné, protože je pravděpodobné, že neandertálci a kromaňonci neměli stejný počet chromozomů – ze stejného důvodu je například neplodná mula).

Někdy před 10 000 lety pak přišli z Blízkého východu zemědělci, kteří však lovce a sběrače nevytla-

¹⁾ Vydalo nakladatelství Paseka v roce 2004, ISBN 80-7185-619-3, jako překlad z anglického originálu *The Seven Daughters of Eve*. London: Bantam Press, 2001.

čili, ale „převychovali“. Z dnešních Evropanů je potomky těchto zemědělců jen asi jedna pětina – zbylých asi 80 % jsou přímí potomci kromaňonců. (Pozoruhodnou výjimkou jsou Baskové, mezi nimiž prakticky žádní potomci zemědělců nejsou!)

Pro demografu může být zajímavé, že v té době došlo k něčemu, co bychom mohli označit jako nultý demografický přechod. Se změnou struktury společnosti (společenská struktura zemědělců byla nepochybně jiná než společenská struktura lovců a sběračů), její kultury a technologie opatrování potravy došlo i ke změně demografického chování. Najednou byl relativní dostatek prostředků k živobytí, které navíc nebyly tak závislé na náhodě, takže Evropanů mohlo přibývat.

Prozradil jsem vlastně celý obsah knihy, která by se dala číst i jako detektivka. Ale kvůli zápletce ji asi nikdo číst nebude. Za přečtení stojí proto, že nabízí fascinující příběh moderní vědy, který se navíc udál v nedávnou – v posledních deseti letech. Autor nás postupně seznamuje s celou genezí svého výzkumu, počínaje prvním impulsem přes překážky, které se postupně vynořovaly, a nápady a náhody, které je překonávaly, až po souboj o uznání s vědeckou komunitou (trochu si přitom vyřizuje účty se svými odpůrci, ale jen velmi jemně). Kromě toho nás seznamuje i se základními poznatky genetiky, aby i genetičtí laici mohli příběh (ano, jde vlastně o příběh) sledovat. Není to tedy kniha vysloveně pro demografy, ale i ti – stejně jako všichni, kteří se nějakým způsobem zabývají výzkumem – si ji jistě se zájmem přečtou.

A proč se to jmenuje **Sedm dcer Eviných**? Protože Sykes došel k závěru, že prakticky všichni dnešní Evropané (asi 95 %) patří k některému ze sedmi klanů, které mají vždy jednu společnou pramatku. A samozřejmě i těchto sedm žen má jednu společnou pramatku, pramatku celého dnešního lidstva, kterou nazval mytochondriální Evou. Žila v Africe někdy před 150 000 lety.

Felix Koschin

SCÍTÁNÍ LIDU, DOMŮ A BYTŮ K 1. 3. 2001 - DOJÍŽDKA DO ZAMĚSTNÁNÍ A ŠKOL

Publikace obsahuje: údaje o počtech dojíždějících a vyjíždějících za prací a do škol až do úrovně okresů, mezikrajské a meziokresní bilance dojíždějí a základní charakteristiky souboru vyjíždějících a dojíždějících osob.

Cena: publikace - 200 Kč, diskety - 70 Kč

Objednávky přijímá: Český statistický úřad, Na padesátém 81, 100 82 Praha 10-
Strašnice, odbor informačních služeb, fax: 274054045, tel.: 274052555, e-mail:
objednavky@gw.czso.cz.

Z České demografické společnosti

Každoročně v květnu pořádaná (letos již 34.) demografická konference *České demografické společnosti* byla věnována světovému populačnímu vývoji (**Demografický pohled na svět**). Tentokrát její ráz poznamenala vzpomínka na 40. výročí vzniku České/československé demografické společnosti (22. února 1963). Po úvodu *J. Rychtařkové* přítomní pamětníci – tehdejší zakladatelé Společnosti: *V. Roubíček*, *V. Srb* (vz. *M. Kučery*), *M. Kučera* a *Z. Pavlík*, připomněli okolnosti, které vedly v 60. letech minulého století k růstu zájmu politiků a veřejnosti o demografii – ve světě i u nás docházelo ke snižování plodnosti (ze stejné příčiny – extrémně nízké plodnosti vyplývá i dnešní zájem) a každý ze svého úhlu pohledu uváděl klíčové okamžiky ze života ČDS. Poté vystoupili s referáty: *Z. Pavlík – Nejvýznamnější tendence populačního vývoje světové populace*, *L. Fialová – Charakter demografické reprodukce před demografickou revolucí*, *M. Tietze – Demografická situace v zemích po demografické revoluci* a *T. Kučera – Prognózy světové populace*. Příspěvky budou spolu s ohlášeným, ale nepředneseným materiálem *D. Drbohlava – Hlavní trendy migrací ve světě*, publikovány v *Demografii* 4/2004. Po bloku referátů přistoupil Hlavní výbor před přítomné s návrhy na udělení čestného členství ČDS šesti významným osobnostem, které se zasloužily o rozvoj a popularizaci české demografie: *E. Maurovi*, *M. Illnerovi*, *A. Fauve-Chamoux*, *J. Vallinovi*, *L. Růžičkovi* a *T. Frejkovi*, přičemž o každém byla z úst pamětníků a kolegů řečena krátká připomínka jeho dosavadního díla. Následující diskuse se soustředila na dvě témata, a sice do jaké míry je možné pro konstrukci základních demografických charakteristik předstatistických populací vycházet z poznatků kulturních antropologů a etnografů o demografickém chování přírodních národů a aplikovat je na tyto populace, např. na lovce a sběrače z období paleolitu. A druhý okruh otázek byl zaměřen na současný populační vývoj ve střední a jihovýchodní Asii, resp. na to, do jaké míry a zda vůbec lze hovořit o jeho westernizaci (prudký pokles plodnosti a sňatečnosti). V závěru konference byl zdůrazněn podíl „otců zakladatelů“ – demografů generace 50., 60. a 70. let na dnešním úspěšném vývoji oboru a za tuto práci jim bylo nyníššími představiteli střední generace poděkováno.

Předprázdninová 377. diskusní středa byla věnována **Nehodám v datech české statistiky**. Přednášející *A. M. Čelko* z *Oddělení epidemiologie*

Centra preventivního lékařství 3. lékařské fakulty UK nejprve připomněl mezinárodní akci *Světový den zdraví*, kterou každoročně pořádá WHO a která letos byla zaměřena na bezpečnost silničního provozu. Pořadatelé letošního Světového dne zdraví se zaměřili na tři aspekty boje proti celosvětově vzrůstající dopravní nehodovosti: 1) především chtějí u veřejnosti zvýšit povědomí o zdravotním dopadu a sociálních a ekonomických nákladech, 2) upozornit na nejčastější oběti silničního provozu – děti a seniory a 3) zaměřit se na prevenci dopravní nehodovosti. Z těchto tří východisek v zásadě vycházela i informace referujícího. *A. M. Čelko* nehodovost v ČR sledoval za období 1989–2003, která v uplynulých 15 letech stoupla o 183 %, když počty zemřelých následkem dopravních nehod se k roku 2003 zvýšily o 34 % – nejvyššího vrcholu však dosáhly v roce 1994, kdy došlo 43 % nárůstu. Jako základní rizikové faktory, které jsou nejčastější příčinou dopravních nehod, uvedl dva – behaviorální (na nehodovosti se podílí 85–90 %) a strukturální (10–15 %). Mezi behaviorální faktory zařadil např. nesprávný způsob jízdy, nepřiměřenou rychlost, jízdu pod vlivem alkoholu, nepoužívání zádržných pásů, přeléb a nedisciplinovanost chodců. Do strukturálních faktorů zařadil kvalitu silniční infrastruktury, nevyhovující dopravně inženýrská opatření, např. chybějící cyklistické stezky, bezpečné přechody a přejezdy, kruhové objezdy apod. a nakonec zastaralý vozový park – průměrný věk vozidel v ČR je 16,5 let.

Výstižnou charakteristikou, která ještě více přibližuje zbytečnost smrtelných dopravních úrazů, jsou tzv. ztracená léta potenciálního života (*Potential Years Life Lost – PYLL*), která jsou sledována do 65 let fiktivního věku muže/ženy, kdyby tito nezemřeli. Jen za rok 2001 to bylo u mužů 247 225 ztracených let, přičemž na poranění a otravy z toho připadá 33 % PYLL.

V úmrtnosti následkem dopravní nehody v ČR byla v letech 1997–2003 na prvním místě věková skupina 16–24 let, pak následovali seniři nad 65 let a poté děti do 14 let. V těchto letech děti do 14 let nejčastěji umíraly jako spolujezdcí v osobních autech, chodci a cyklisté. U seniorů nad 65 let se následky dopravních nehod podílejí na úmrtnosti na zevní příčiny (úrazy, otravy) asi 10 %. Nejčastější oběti dopravních nehod z řad seniorů jsou chodci (42 %), řidiči (29 %) a spolujezdcí (13 %). V této souvislosti je zajímavý údaj o zavinění nehody z hlediska délky řidičské praxe: v roce 2002

řidiči v 1. roce praxe zavinili 12 % dopravních nehod, do 2 let praxe 21,6 % dopravních nehod a řidiči s praxí do 5 let zavinili 43,5 % všech dopravních nehod. Zastavení negativního vývoje dopravní

nehodovosti vidí A. M. Čelko v legislativě, dopravní výchově a ve vytvoření bezpečnějšího dopravního prostředí.

hru

K založení Československé demografické společnosti v roce 1964

Dne 22. dubna 2004 uplynulo 40 let od založení *Československé demografické společnosti* při ČSAV. Přinášíme při té příležitosti tři krátké příspěvky k její historii. Především je to republikační zpráva o jejím ustavení, dále příspěvek o podnětech k jejímu založení od jednoho ze spoluzakladatelů Společnosti a konečně příspěvek jednoho z prvních aktivních členů patřící k tehdy nejmladší generaci demografů.

Ustavení Československé demografické společnosti¹⁾

Dne 22. dubna 1964 se konalo ustavující shromáždění Čs. demografické společnosti. Po zprávě o činnosti Přípravného výboru, po zprávě a schválení organizačního řádu Společnosti a schválení členských příspěvků (zápisné 15, – Kčs, roční příspěvek 10, – Kčs) byla provedena volba hlavního výboru, náhradníků a revizorů účtů.

Předsedou hlavního výboru Společnosti byl zvolen dr. František Fajfr. Dalšími členy výboru byli zvoleni dr. Pavla Horská CSc., prof. dr. Jaromír Korčák, inž. Milan Kučera, dr. Jiří Musil CSc., prom. ekonom Zdeněk Pavlík CSc., člen koresp. prof. dr. Karel Raška Dr.Sc., inž. Vladimír Roubíček CSc., dr. Vladimír Srb, prof. dr. Ján Svetoň, prom. filosofka Helena Švarcová, akademik Otakar Teyschl. Náhradníky byli zvoleni inž. Václav Dolejší, dr. Juraj Grunt CSc., Ján Hanzlík CSc., inž. Ota Ullmann, doc. dr. Miroslav Vojta. Revizory účtů byli zvoleni dr. inž. Jaroslav Douša, inž. Ladislav Růžička CSc., inž. dr. Vladimír Wynnyczuk.

Společnost bude vyvíjet vědeckou a popularizační činnost. Jejím hlavním úkolem je usilovat o prohloubení znalostí v oboru demografie, poskytovat svým členům pomoc v jejich výzkumné a odborné práci, přispívat ke zvýšení jejich odborné a ideologické úrovně se zvláštním zřetelem k mladým pracovníkům a přispívat k rozvíjení pokrokové vědy v ČSSR. Společnost bude pořádat pracovní diskuse, přednášky a symposia, účastní se mezinárodních kongresů, naváže styk s mezinárodními demografickými organizacemi, především ze socialistických zemí, podle možnosti bude vydávat demografickou dokumentaci a bude pečovat o odkaz čs. demografů. Při rozvíjení své činnosti bude spolupracovat s Čs. akademií věd, Ústřední komisí lidové kontroly a statistiky, minis-

terstvem zdravotnictví, Státní populační komisí aj. Společnost bude postupně zakládat pobočky. Zvláštní postavení bude mít Slovenská demografická společnost, jejíž Přípravný výbor již začal pracovat.

Společnost je 27. vědeckou společností při ČSAV. Organizačně je podřízena vědeckému kolegiu geologie–geografie. Adresa Společnosti je Praha 1, Tr. politických vězňů 7, kde si lze vyžádat přihlášku do Společnosti.

Po ustavujícím valném shromáždění se konala přednáška prof. dr. J. Korčáka „Demografie a geografie“. Prof. Korčák se zabýval především styčnými body obou věd a nastínil perspektivy rozvoje demografie a formy dalšího čerpání vědních fondů obou věd navzájem.

V. S.

K založení Československé demografické společnosti v roce 1964

Myšlenka založit Československou demografickou společnost jako jednu z vědeckých společností Čs. akademie věd vznikla hned po odtajnění demografických a dalších sociálně ekonomických dat v roce 1963. Vznikla při pravidelných rozhovorech mezi mnou a tehdejším předsedou Státního statistického úřadu dr. Františkem Fajfrem na demografické téma. Oba jsme byli zastánci názoru, že demografická statistika nemá končit zpracováním demografických dat, ale má se stát výchozí základnou pro analytické práce. Oba jsme byli zastánci názoru, že demografie je politická věda a že „demographie pure“ je jejím omezením a často samoúčelná. Získat pro myšlenku založení Československé demografické společnosti další významné osobnosti nebyl obtížný problém. Složitější byla jednání s politickými orgány, ale také se statutárními orgány Československé akademie věd. Tam se totiž nevědělo, zda doba je vhodná a dále se nevědělo, pod které kolegium novou společnost zařadit. To svědčilo o nízké kompetenci rozhodujících orgánů v Akademii včetně neznalosti povahy vědecké disciplíny zvané „demografie“.

Administrativní nejasnosti o založení, zařazení a fungování nové společnosti v orgánech Akademie vedly k tomu, že od podání žádosti o její schválení a zařazení, do skutečného schválení, k němuž došlo 22. dubna 1964, uplynulo několik měsíců.

Československá demografická společnost při ČSAV, dnešní Česká demografická společnost při

¹⁾ Demografie, 1964, roč. 6, č. 2, s. 174.

AV ČR, nepatří v Česku k nejstarším, rozhodně však až dosud k poměrně vitálním. Jak tomu bude v budoucnu, je však obtížné předpovědět.

Vladimír Srb

Pár poznámek k založení a dlouhodobé činnosti ČDS

O založení Československé demografické společnosti (ČSDS) před 40 lety se zasloužili tehdejší představa SÚS dr. František Fajfr a vedoucí oddělení demografie tohoto úřadu dr. Vladimír Srb, za vydatné podpory tehdejšího pracovníka Ekonomického ústavu ČSAV Zdeňka Pavlíka. Tito tři tvořili přípravný výbor, který připravil ustavující shromáždění a volbu 12členného Hlavního výboru s řadou náhradníků a revizní komisí. Hlavní výbor představovala jednak generace těch starších, jednak generace osob ve věku 30–35 let: abecedně to byla historička Pavla Horská, sociolog Jiří Musil a tři demografové – Zdeněk Pavlík, Vladimír Roubíček a já. Protože jsem pracoval v bezprostřední blízkosti „otců zakladatelů“, musím připomenout složitosti té doby – na nutnost schválení kandidátky stranickými orgány (v HV museli mít ti starší, členové KSČ, převahu nad mladými nestraníky), na ideologické tlaky, aby se prosazovala demografie jako marxistická společenská věda. Zvláště nám tehdy mladým se to vůbec nelíbilo, ale odolali jsme.

Aktivita HV a celé společnosti spočívala především v měsíčních, systematických, jen prázd-

ninami přerušovaných cyklech diskusních večerů, někdy za účasti až 30–40 osob. Ten první se uskutečnil již 16. října 1963, tedy v době ještě před schválením, a V. Srb tehdy přednesl referát na téma **Nové rysy v reprodukci obyvatel ČSSR**. Tyto večery byly prokládány celodenními květnovými konferencemi, několikrát s mezinárodní účastí. Demografická společnost přitahovala jako vždy svobodné diskusní forum i řadu lidí, kteří byli zvláště po roce 1970 vyřazeni ze společenského života. Smysl činnosti společnosti spočíval i v tom, že závěry diskusí jsme byli schopni přenášet do praxe statistického úřadu, a to zvláště při dřívější aktivitě jednotlivých odborných skupin. Přispěli jsme tím např. k tomu, že zpracování údajů demografické statistiky a výsledků sčítání dosáhlo vysoké úrovně, která téměř plně vyhovuje dodnes. Prostě demografická společnost byla vždy oporou státní demografické statistiky.

Myslím, že také my tehdy mladí jsme v průběhu těch 40 let přispívali k dobrému jménu a hlavně stavu společnosti, i při logickém úbytku počtu členů a účastníků diskusních večerů v posledním desetiletí. Společnost společně s časopisem Demografie dobře reprezentuje naši demografii.

Dnes tvoří Hlavní výbor lidé o generaci mladší. Přeji jim, aby také oni se mohli jednou dívat s uspokojením na mnohaletou činnost demografické společnosti.

Milan Kučera

Pátá česko-německo-rakouská konference o rodinné politice v Senátu PČR

Konference se konala ve dnech 25.–26. 5. 2004, pořádalo ji *Národní centrum pro rodinu společně s Výborem pro zdravotnictví a sociální politiku Senátu* a s partnery z Německa a Rakouska. Letošní téma bylo **Rodina z perspektivy dětí – chudoba jako objektivní a subjektivní problém**. Podobně jako v minulých ročnících se k rodinné politice vyjadřovali renomovaní autoři různého vědeckého zaměření. Publikum (110 účastníků) bylo různorodé a v diskusních fórech aktivní. Vedle několika senátorů, poslanců a regionálních politiků zde byli na problematiku rodiny zaměřeni odborníci, pracovníci státní správy a neziskových organizací.

Sociální pedagog *Karl August Chassé* z Univerzity Jena referoval o rozsáhlém výzkumu **Znevýhodnění v životní situaci dětí**, který vychází z kognitivní teorie socializace. Znevýhodnění dospělých má vliv na jejich chování, znevýhodnění dětí ovlivňuje jejich vývoj. *Jitka Rychtaříková* z UK Praha interpretovala známé demografické údaje z nedávné historie i současnosti jako důsledek hlubokého reálného poklesu podpory státu běžné úplně rodině od roku 1989. Považuje za vel-

mi důležité, aby si česká společnost uvědomila závažnost extrémně nízké porodnosti. Svoji snahu dokázala formulovat způsobem, který v médiích vyvolal několik týdnů trvající diskusi.

Ekonom *Lubomír Mlčoch* z UK Praha uvažoval především o důsledcích posunu v chápání samotného pojmu ekonomie, a to od starověkého významu „správné vedení domu“ po současné koncepci zisku a užitku, které podle něho znamenají „vítězství maximalizačního chování nad prostým lidským štěstím“. Současná ekonomie potřebuje rozšířit svůj utilitarismus o morální dimenzi. Správně vedený dům bez ní nemůže existovat.

Vojtěch Belling z MPSV se pokusil o analýzu systémů rodinné politiky ve Velké Británii, Francii a Švédsku, které reprezentují svým způsobem základní modely rodinné politiky v Evropě. Z hlediska zaměření celé konference je cenné autorovo shrnutí odborné diskuse o pojmech chudoba versus sociální vyloučení a pozornost věnovaná problematice „infantilizace chudoby“. Právnick *Jürgen Borchert* z Heidelbergu je v Německu známý svojí základní tezí, že na německém poválečném hospodářském

zázraku se podstatnou měrou podílelo krátkozraké drancování lidského potenciálu. Přemístění zdrojů z neplacené výchovné práce do „speciálního konzumu“ vedlo ke „kolektivní iluzi“, že trend růstu HDP je trvalý. Současná situace to vyvrací, což autor výstižně charakterizuje: od strukturální bezohlednosti vůči rodině směřujeme ke strukturální bezmocnosti vůči chybění lidských zdrojů. *Clems Sedmak* z University v Salcburku nabídl vystoupení filozofa, které od počátku zaujalo vysokou rétorickou úroveň, záhy však i hloubkou myšlenek. Výzkum chudoby objevuje i její jisté „společenské funkce“: identita nechudých by nemohla vzniknout bez existence chudých. Identita nechudých není v dostupnosti zboží, ale v uplatnitelnosti schopností a adekvátních postojích. Obojí vytváří již v dětech nehandicapovaná rodina. *Marie Kudlová* z MPSV vyšla z konstatování, že česká veřejnost na jedné straně

ně jednoznačně odmítá, že by peněžní dávky měly vliv na porodnost, a odmítá zasahování státu, na druhé straně jsou hlasy pro „vytvoření podmínek“, aby lidé mohli mít děti, velmi silné. Následující analýza našeho dávkového systému směřovaného na rodiny s dětmi přinesla některá pozoruhodná zjištění.

Závěrečné diskuse přednášejících a našich politiků se zúčastnili poslanci *T. Kvapil* a *A. Páralová*. Oproti minulým ročníkům se evidentně zvedla všeobecná úroveň diskuse. Pojem rodinná politika dostává u nás i díky tradici těchto konferencí konkrétní strukturu, zlepšuje se obecné povědomí o rozsahu možných postojů politických aktérů vůči rodině. Z konference je vydáván sborník textů, který je možné si objednat na adrese pořadatele, případně jej získat na jeho domovských stránkách www.rodiny.cz, kde bude k dispozici od října tr.

Josef Zeman

Ruská federace: 143,1 mil. obyvatel v roce 2002

Podle zprávy ruského statistického úřadu měla Ruská federace koncem roku 2002 celkem 143,1 mil. obyvatel. V uvedeném roce se v Rusku narodilo 1 396 800 dětí (9,8 na 1000 obyvatel), zemřelo 2 331 400 obyvatel (–6,5). Proti roku 2001 se snížil jak počet narozených dětí, tak počet zemřelých obyvatel, a to v rozsahu, který znamenal i tehdy přirozený úbytek 942 400 obyvatel; počet narozených totiž činil 2 254 000 a počet zemřelých 1 311 600 obyvatel.

Migrační statistika vykázala za rok 2002 184 600 (1,3 na 1000 obyvatel) přistěhovalých a 106 700 (0,7) vystěhovalých. Migrační přírůstek byl 77 900 (+0,6) obyvatel. V roce 2001 se do Ruska přistěhovalo 193 400 obyvatel, vystěhovalo se 121 100

obyvatel, takže aktivní migrační saldo bylo 72 300 obyvatel.

Podle odhadu ruského ministerstva vnitra je na území Ruské federace 505 700 utečenců (bezdomovců) a to zčásti ze zahraničí a z části z území Ruské federace (kolem 80 000 z Čečenska). Na zahraničních uprchlících se podílí Kazachstán (217 300), Uzbekistán (65 200) a Tádžikistán (45 000) největšími podíly.

Počet pracovních migrantů je odhadován ruským Svazem práce na 3,5 až 5 mil. osob. Jen 350 000 je však oficiálně registrováno. Ruská vláda chce tento problém neregistrace zvládnout novým zákonodárstvím. Podrobná data uveřejňuje ruský *Statistický úřad* na: www.gks.ru/eng.

E. Charvát

Evropský soud: lidský plod nemá stejná práva jako narozený člověk

Evropský soud 8. 7. 2004 rozhodl, že lidský plod nemá stejná práva jako narozený člověk. Zamítl žalobu ženy, která se domáhala soudní cestou odškodnění za to, že kvůli chybě francouzských lékařů musela v šestém měsíci těhotenství potratit.

Soud pro lidská práva ve Štrasburku čtrnácti hlasy proti třem rozhodl, že Francie neporušila druhý článek evropské konvence o lidských právech, který se týká práva na život. Daný lékařský zákrok tak nelze označit za zabití.

„Soud je přesvědčen, že nyní není ani žádoucí, ani možné abstraktně odpovídat na otázku, zda dítě, které se má narodit, je již osoba ve smyslu druhého článku konvence“, uvádí se ve výnosu.

Stěžovatelka *Thin-Nho Vo* přišla o plod v roce 1991. Francouzka vietnamského původu tehdy přišla do nemocnice na kontrolu v šestém měsíci těhotenství. V ten samý den však v nemocnici čekala podobně jmenující se žena na vyjmutí nitroděložního tělíska. *Thin-Nho* se nedomluvila francouzsky, a tak došlo k tragickému omylu – gynekolog *Francois Golfier* jí způsobil výtok plodové vody a těhotenství muselo být přerušeno.

Doktor *Golfier* byl poté obviněn z neúmyslného zabití, a dokonce i odsouzen k podmíněnému šestiměsíčnímu vězení a pokutě 10 tisíc franků (asi 45 tisíc korun). Kasační soud však v roce 1999 rozsudek odvolacího soudu v Lyonu zrušil.

Soud odmítl uznat, že se lékař provinil neúmyslným zabitím, a neuznal ani to, že by plod mohl být již lidským tvorem zasluhujícím si právní ochranu.

Britská *Asociace pro plánování rodiny* výrok štrasburského soudu přivítala. Upozornila přitom na nebezpečí v případě, že by poškozená soud vyhrála: rozhodnutí soudu by pak mohlo zrušit platnost britských zákonů o umělému přerušení těhotenství. Zpochybněno by bylo i používání tablet, které si ženy berou po pohlavním styku.

„Byl to jistě tragický individuální případ, jsme ale rádi, že soudci odmítli rozšířit lidská práva na plod,“ prohlásila *Anne Wymanová* z *Asociace pro plánování rodiny*. Štrasburský rozsudek podle ní

znamená, že se evropské zákony o interrupcích nebudou muset měnit.

Opačný názor ale mají odpůrci interrupcí: „Není to překvapivé rozhodnutí. Je ale nechutné. Je to morální úpadek,“ stěžovala si *Nuala Scarisbricková* z britské charitativní organizace *Life*.

Většina států Evropské unie má ale jiný názor a potraty povoluje, i když jen do určitého stadia těhotenství. Například ve Velké Británii mohou podle stanice BBC ženy podstoupit potrat do 24 týdnů po otěhotnění. Později je přerušeni těhotenství povoleno jen v případě, že by se dítě narodilo s těžkými zdravotními poruchami.

Pramen: Lidové noviny z 9. 7. 2004.

Hispanci největší etnickou menšinou v USA

Podle odhadů z poloviny roku 2001 předstihl počet *Hispanců* počet *Afro-Američanů* k červenci 2001 o 1,3 mil. osob. Od sčítání lidu v dubnu 2000 se jejich počet zvýšil o 4,7 % na nyníjších 37,0 miliónů, kdežto počet *Afro-Američanů* vzrostl jen o 1,5 % na 35,7 miliónů. Celkový počet obyvatel USA se v té době zvýšil o 1,2 %. *Hispanci* tak představují 13,0 % obyvatelstva USA a *Afro-Američané* 12,7 %. Důvody rychlejšího vzrůstu počtu *Hispanců* vidí američtí demografové jednak v tom, že podíl žen v plodném věku je vyšší než u *Afro-Američanů*, jednak vykazují vysoký počet přistěhovalců.

Přesto jsou údaje o obou etnikách problematické. Americká sčítání totiž sčítají a třídí obyvatelstvo nejen podle *ras* („bílí“, „černí“, „Afro-Američané“, „Američtí indiáni“, „Asijci“, „Hawajané“), ale také podle „*národnosti*“, a to jako „hispanského“ nebo „nehispanického původu“. Pojem *Hispanec* nebo *Latino* se vztahuje pouze na osoby latin-

skoamerického nebo karibského původu, resp. osoby španělské mateřské řeči bez ohledu na zařazení podle rasy. Proto mohou být *Hispanci* zařazení do kterékoliv shora uvedené národnostní skupiny. Komplikace vznikají navíc tím, že sčítání mohou být zařazení do více „rasových skupin“. Např. 1,5 mil. *Afro-Američanů* přísluší kromě ke skupině „černých“ i k dalším rasovým skupinám.

Hispanci sice žijí v kompaktnějších komunitách především na jihu USA, avšak stále častěji se rozptylují po celých USA. Přírůstky *Hispanců* budou mít vliv i na změny v politickém spektru země. Zatím sice kolem 60 % *Hispanců* nemá volební právo, avšak do věku 18 let s volebním právem jich dorůstá stále větší počet. O jejich přízeň se proto ucházejí jak republikáni, tak demokraté.

Podle *R. Traummüllera*, *Migration und Bevölkerung* 2/2003.

A. A. – V. S.

Celosvětová komise pro migrace

V únoru 2004 byla ve Stockholmu založena *Celosvětová komise pro mezinárodní migrace* (Global Commission on International Migration). Za předsednictví Jihoafričanky *Mamphely Ramphelové* ze *Světové banky* a *Jana Karlssona*, bývalého švédského ministra pro rozvoj, vypracovalo 15 nominovaných členů Komise pracovní program pro příštích 18 měsíců. Program zahrnuje pět regionálních konferencí a vypracování zprávy pro generálního sekretáře OSN

Kofi Annana o hlavních problémech migrací v současném světě s termínem předložení v létě 2005. Založení komise je jednou z mezinárodních aktivit pro sledování masových pohybů obyvatelstva přes státní hranice států nejen z pracovních, sociálních a politických důvodů, ale také důvodů kriminálních, které budou obtížněji kontrolovatelné při otevírání státních hranic v politicky se sjednocujícím světě.

E. Charvát

MIGRAČNÍ POTENCIÁL OBYVATELSTVA ČR V PROCESU EVROPSKÉ INTEGRACE

Již několik let jsou v souvislosti se vstupem České republiky do Evropské unie předmětem analýz a terénních šetření *Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí (VÚPSV)* otázky týkající se pracovní migrace občanů České republiky do zahraničí. Předložený příspěvek informuje o postojích obyvatelstva ČR k pracovní migraci do zahraničí a analyzuje posun jejich migrační připravenosti v souvislosti se vstupem ČR do Unie.

Zpracované výzkumné projekty¹⁾ VÚPSV jsou členěny do několika vzájemně se doplňujících částí a představují ojedinělý poznatkový zdroj. Metodologicky vycházejí z několika pramenů od statistických analýz, ekonometrických přístupů až po sociologické metody v podobě terénních šetření obyvatelstva ČR.

K 31. 12. 2003 činil celkový soubor dotázaných osob v ČR již 9345 respondentů, což samo o sobě vytváří věrohodnou, solidní základnu pro hodnocení migračních záměrů české populace. První rozsáhlé šetření migračních záměrů obyvatelstva ČR se uskutečnilo v září a říjnu 2000 ve spolupráci s *Českým statistickým úřadem* v domácnostech vedoucích deník rodinných účtů. Šetření zahrnovalo všechny členy domácnosti od 18 do 60 let; základní soubor (4777 osob) reprezentoval obyvatelstvo České republiky v daném věkovém rozmezí. Šetření bylo celoplošně rozloženo do všech 77 českých okresů a probíhalo metodou face to face přímo v domácnostech respondentů.

Cílem dalšího šetření v příhraničních oblastech s Německem a Rakouskem bylo zjištění, zda postoje v těchto lokalitách odpovídají migračním tendencím ostatního obyvatelstva, nebo vzhledem k atraktivitě německého nebo rakouského souseda, budou migrační sklony obyvatelstva vyšší a odlišně orientované. Reprezentativní vzorek obyvatel příhraničních česko-rakouských okresů²⁾ (1197 respondentů, realizace v 2. polovině 2000) byl vybrán kvótním výběrem se základními kvótními znaky – velikost okresu, pohlaví, věk, vzdělání a vzdálenost bydliště od státních hranic.

Postoje obyvatelstva v bezprostředním okolí česko-německých hranic³⁾ reprezentoval výběrový soubor 2277 osob (realizace v 2. polovině 2001), vybraných rovněž kvótním výběrem s identickými kvótními znaky.

Souběžně byla analyzována skutečná migrace českých občanů do Německa a Rakouska, včetně využití legálních forem zaměstnávání českých občanů v obou státech na základě uzavřených bilaterálních dohod.

Pro komplexnost přístupu byly v příhraničí prováděny i kvalitativní metody šetření – řízené, polostandardizované rozhovory s vybranými experty na místních úřadech práce, regionální státní správě i samosprávě (v tomto případě rozhovory se starosty vybraných příhraničních obcí⁴⁾). Nešlo pochopitelně o reprezentativní výběr, ale o určitou kontrolní skupinu pracovníků, jež má s migrací obyvatel v příhraničí konkrétní zkušenosti.

Intenzita potenciální pracovní migrace obyvatel ČR do zahraničí v letech 2000 a 2001

Z výsledků provedených šetření jednoznačně vyplývá, že třebaže je výkonnost české ekonomiky zřejmě nižší v porovnání s ekonomickou prosperitou členských států (včetně našich EU-sousedů), nelze apriori předpokládat hromadný exodus českých občanů do těchto zemí.

Souhrnně lze konstatovat, že drtivá většina obyvatel ČR o zahraniční pracovní migraci neusiluje a preferuje pobyt a práci v České republice. Obecný kladný postoj k migraci, tj. v budoucnu pracovat v zahraničí, na přelomu roku 2000/2001 potvrdilo 681 dotázaných, tj. 14,3 % ze 4774 osob základního souboru.

¹⁾ Viz osm dílčích studií v rámci grantového projektu MZV – Baštýř, I. a kol. *Důsledky vstupu ČR do EU na vztahy s Rakouskem ze zaměřením na zaměstnanost, trh práce a migraci*. Praha: VÚPSV, 2000, a ústavní výzkumná studie: Vavrečková, J. a kol. *Migrační potenciál příhraničí České republiky s Německem*. Praha: VÚPSV, 2002.

²⁾ Konkrétně se jednalo o okresy: Prachatice, Český Krumlov, České Budějovice, Jindřichův Hradec, Třebíč, Znojmo a Břeclav.

³⁾ Do šetření bylo zahrnuto všech 14 okresů sousedících s Německem. V pořadí od severu k jihu je to Liberec, Česká Lípa, Děčín, Ústí nad Labem, Teplice, Most, Chomutov, Karlovy Vary, Sokolov, Cheb, Tachov, Domažlice, Klatovy, Prachatice (které jsou hraničním okresem s Německem i Rakouskem).

⁴⁾ Kritériem pro výběr obce (4 obce z každého okresu) byla velikost obce k počtu obyvatel a její vzdálenost od státních hranic.

Postoje majoritní části populace, jež neuvažuje o práci v cizině silně ovlivňuje sociálně psychologická vazba k tomu, co se v širším smyslu nazývá domov. Rozumíme tím vztah k rodině, přátelům, krajině, kulturním hodnotám ap. Značný význam je přisuzován i dobrému pracovnímu uplatnění v ČR a materiálním hodnotám, získaným v ČR – vlastnictví rodinného domku, zahrady ap. Vazby k rodině, domovu a materiálním hodnotám se přibývajícím věkem nepochybně rostou. Část populace vylučuje migraci i z určité bezradnosti, kterou v souvislosti s životem a prací v cizině pociťuje.

Míru těchto fenoménů charakterizuje následující škála odpovědí sestavená podle pořadí důležitosti.

Při posuzování potenciální migrace do zahraničí považujeme za podstatné, že mezi skupinou potenciálních migrantů, tj. těmi, kteří vyjádřili obecný kladný postoj k migraci, existují zásadní rozdíly z hlediska realizace

Tab. 1 Postoj většiny populace ČR k migraci za prací do zahraničí v roce 2000 (Attitude of majority of the population of the Czech Republic ruling out migration abroad in 2000)

Důvody odmítnutí migrace	%
rodinné zázemí, přátelé, známi	95,4
jsem tady doma, tady to znám	88,2
vlastním zde rodinný domek, zahradu nebo jiný majetek	56,9
mám zde dobré pracovní místo	54,9
nemám v zahraničí žádné kontakty	49,4
práce v zahraničí mě neláká, nevím, co bych si tam počal	39,7
závažné osobní, zdravotní, rodinné důvody	38,8
příliš vysoké náklady spojené s migrací	32,6
obtížné vyřizování nezbytných formalit	30,1

Tab. 2 Potenciální migrace populace ČR v roce 2000 (Potential migration of the population of the CR in 2000)

Odpovědi ¹⁾	2000		
	abs.	%	z dotázaných celkem v % (N=4774)
1. nedělám nic, není to aktuální	403,0	59,2	8,5
2. zatím nedělám nic, ale chystám se k tomu	196,0	28,8	4,1
3. obstaral(la) jsem si potřebné informace	57,0	8,3	1,2
4. získal(la) jsem příslib pracovního místa	21,0	3,1	0,5
5. žádost o povolení k pobytu a prac. povolení	2,0	0,3	-
6. postaral jsem se o bydlení	2,0	0,3	-
Celkem	681,0	100,0	14,3

Pozn.: ¹⁾ V případě, že bylo respondenty zaškrtnuto více variant, byla evidována odpověď s reálnějším záměrem.

úmysl migrovat v budoucnu realizovat. Skupina 28,8 % je označována jako hypoteticko-pravděpodobný potenciál, jedinci, kteří sice zatím neudělali nic, ale chystají se k tomu.

Zbývá méně než desetina kladně vypovídajících, tj. okruh osob, u kterých lze se stále větší pravděpodobností realizaci zahraniční migrace předpokládat. Skupina hypotetických migrantů (8,3 %) zahrnuje jedince, kteří se již informovali o cílové zemi, o možnostech uplatnění na jejím pracovním trhu apod.

Vyústěním výše uvedené redukce je tzv. skutečná, resp. reálná migrace sčítající osoby, s vyřízenými formálními náležitostmi výjezdu do zahraničí (pracovní povolení, povolení k pobytu), získání příslibu pracovního místa, nebo bydlení. Jak z uvedených dat vyplývá, míra reálné migrace představuje pouze 3,7 % z celkového počtu obecných kladných odpovědí na možnost v budoucnu pracovat v zahraničí, tj. tak zvaných potenciálních migrantů a méně než půl procenta ze všech dotázaných osob.

Samozřejmě v situaci odstranění dosud existujících formálních překážek můžeme předpokládat poněkud odlišné tendence v chování obyvatel i změny v motivační hierarchii, podmíněné jiným sociálně-

nezávislá kladná odpověď na otázku „Pomyšlíte v budoucnu pracovat a žít v zahraničí?“ zdaleka neznamená proměnu kladného postoje v reálný čin. Zahraniční migrace je totiž ovlivněna celou řadou těžko předvídatelných okolností. Tyto okolnosti mohou být objektivního i subjektivního charakteru a mohou se významnou měrou podílet na přeměně nekonkrétní úvahy ve skutečnost. Kladná odpověď k přání migrovat byla proto revidována kontrolní otázkou k zjištění konkrétních kroků, které byly nebo nebyly respondentem k realizaci vysloveného záměru podniknuty. Tímto způsobem byl zjištěn podíl obyvatelstva ze vzorku dotázaných, který v souvislosti s řešením individuální životní perspektivy o životě a práci v zahraničí vážně uvažuje. Filtrem k určení míry pravděpodobnosti a reálnosti migračního záměru se stala klíčová otázka: „Učinil jste již konkrétní kroky pro realizaci Vašich záměrů pracovat v zahraničí?“ Struktura odpovědí je následující:

Jak již bylo uvedeno kladný postoj k migraci vyjádřilo 14 % respondentů (681 osob z výběrového vzorku 4774 dotázaných). Pokud však tuto skupinu podrobíme filtrujícímu dotazu o realizaci konkrétních kroků, pak se její počet zredukuje téměř o 60 % (59,2).

Zbývající skupiny představují migrační potenciál, skládající se z jedinců, kteří mohou za určitých okolností s větší či menší mírou pravděpodob-

ekonomickým prostředím. Rozhodně však platí, že zjištěné hodnoty nepředpokládají vážné ohrožení zahraničních trhů práce českými občany.

Obyvatelstvo sledovaných příhraničních regionů vykazovalo tytéž migrační trendy jako celková česká populace. Rozsah potenciálních migrantů v příhraničí je podle předpokladu o 3 až 4 % vyšší. Do výsledků se s velkou pravděpodobností promítá přeshraniční pendlování za prací, které je doménou hraničních lokalit. I zde je však prokázána prudká redukce migračního potenciálu ve vztahu ke konkrétním aktivitám, které jsou se zahraniční migrací spojeny (obstarání si pracovního místa, bydlení, pracovního povolení a povolení k pobytu).

Tab. 3 Potenciální migrace populace ČR (2000) a příhraničních okresů (2001) (Potential migration of the population of the CR (2000) and border districts (2001))

Postoj k migraci	Území ČR		Okresy při hranici s Německem		Okresy při hranici s Rakouskem	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
potenciální migranti	681,0	14,3	396,0	17,4	220,0	18,4
dotázaných celkem	4774,0	100,0	2277,0	100,0	1197,0	100,0

Postoje populace ČR k zahraniční pracovní migraci v roce 2003

V rámci monitorování změn migračních postojů české populace v průběhu posledních let (v období přístupových jednání vstupu ČR do EU) bylo uskutečněno další terénní šetření v 2. pololetí 2003. Terénní průzkum zahrnoval 1101 dotázaných ve věku od 18 do 60 let. Byl rozvržen na celé území ČR, včetně příhraničních okresů; výběrový vzorek byl stanoven na základě kvótního výběru⁵⁾. Dotazník byl obsahově zúžen na relevantní indikátory, umožňující aktualizovat a verifikovat zjištěné migrační proudy. Celková filozofie přístupu a metodika šetření nebyla oproti šetření v roce 2000/01 pozměněna.

Časový odstup mezi uvedenými empirickými průzkumy nebyl sice enormní, ale v kontextu společenských, ekonomických a politických událostí, vyplývajících z přípravy vstupu ČR do EU, mohlo dojít i v tomto poměrně krátkém časovém horizontu k podstatným změnám. K jak velkému posunu v postojové orientaci obyvatel ČR k zahraniční pracovní migraci v průběhu uplynulých dvou až tří let došlo?

Zjištěné poznatky dříve realizovaných průzkumů umožnily formulaci následujících hypotéz:

- Majoritní část obyvatelstva ČR (z vnitrozemí i příhraničí) bude nadále charakterizovat silná vazba k domovu a preference života a práce v ČR.
- Rozsah migračního sklonu bude vykazovat výrazné rozdíly (prudký pokles) ve vztahu k deklarované závanosti migračních úvah (vykonaných realizačních činnostech).
- Vzhledem k mediální kampani vstupu ČR do EU, projednávané kapitole volného pohybu pracovníků, referendu o vstupu ČR do EU lze oproti roku 2000 předpokládat mírně zvýšený migrační sklon.
- Mezi potenciálními migranty bude jednoznačně převládat migrace dočasná před migrací trvalou.
- Teritoriální zaměření zahraniční pracovní migrace bude opět vykazovat široký rozptyl zájmů s preferencí anglofonních zemí a Německa.
- U časových předpokladů zahraniční migrace (délka migrace a termín odchodu z ČR) bude identifikována početná skupina nerozhodnutých migrantů.
- Oproti roku 2000 nedojde k dramatickému nárůstu rozsahu přeshraničního pendlování ani k podstatným změnám socio-demografických znaků potenciálních migrantů.

Základní postoj k zahraniční pracovní migraci byl zjišťován totožnou otázkou jako u předchozích výzkumů „*Pomyšlíte na to, žít a pracovat v zahraničí?*“ V tomto případě byla sledována míra všeobecné pracovní migrace, tj. souhrn pozitivních postojů, včetně migračních úvah zcela nezávazných.

Poznatky z terénního šetření v roce 2003 verifikují základní trend zjištěný před třemi lety. Drtivá většina české populace, reprezentovaná vzorkem dotázaných, o pracovním uplatnění v cizině neuvažuje (82,3 %); rozsah migračního potenciálu se však oproti roku 2000 mírně zvýšil. Vzhledem k mediální, informační kampani v souvislosti s celonárodním referendem o vstupu ČR do EU, které se konalo v tomtéž roce, není výsledek překvapující; posun je nevýrazný, pohybuje se v rozmezí 3 %. Při analýze je nutné mít na paměti, že souhrnná čísla představují rozsah obecné pracovní migrace (nezávazná kladná odpověď na položenou otázku) a jsou tudíž značně nadhodnocena. Celkovým rozsahem migračního potenciálu se hodnoty zjištěné v 2. pololetí roku 2003 blíží hodnotám zjištěným v roce 2000/01 v příhraničí s Německem a Rakouskem (tab. 3).

⁵⁾ Reprezentativnost souboru ve vztahu českému obyvatelstvu zajišťují kvótní znaky pohlaví, věku, vzdělání a velikosti obce. Sběrem dat byla pověřena renomovaná mezinárodní agentura SOFRES-FACTUM; šetření probíhalo metodou face to face v domácnostech respondentů.

Tab. 4 Aktuální migrační sklon populace ČR v letech 2000 a 2003 (Current migration trends of the population of the CR in 2000 and 2003)

Postoj k migraci	2000		2003	
	abs.	%	abs.	%
potenciální migranti	681	14,3	195	17,7
dotázaných celkem	4774	100	1101	100

Tab. 5 Potenciální migrace populace ČR v roce 2003 (Potential migration of the population of the CR in 2003)

Odpovědi ¹⁾	2000		
	abs.	%	z dotázaných celkem v % (N=1101)
1. nedělám nic, není to aktuální	84,0	43,1	7,6
2. zatím nedělám nic, ale chystám se k tomu	62,0	31,8	5,6
3. obstaral(la) jsem si potřebné informace	31,0	15,9	2,8
4. získal(la) jsem příslib pracovního místa	11,0	5,6	1,0
5. žádost o povolení k pobytu a prac. povolení	6,0	3,1	0,6
6. postaral jsem se o bydlení	1,0	0,5	0,1
Celkem	195,0	100,0	17,7

Pozn.: ¹⁾ V případě, že bylo respondenty zaškrtnuto více variant, byla evidována odpověď s reálnějším záměrem.

snazší. V polovině loňského roku probíhala navíc v českých médiích veřejná diskuse v souvislosti s volným pohybem pracovníků v rámci Unie. V těchto souvislostech zřejmě došlo i k určitému zvýšení podílu osob s příslibem pracovního místa v zahraničí. Uvedené poznatky souhrnně dokumentuje tab. 6.

Předpokládaná doba zahraniční migrace

Plánová délka zahraničního pobytu v nemalé míře souvisí s charakterem zahraniční migrace i se strukturou migračních motivů. Impulsem pro trvalou migraci jsou kromě vyšší životní úrovně v cílovém státě, často i mimoekonomické motivy, osobní, rodinné, partnerské, světónázorové a nemalé míře i ne-

Tab. 6 Struktura migračních záměrů populace ČR v roce 2000 a 2003 v % (Structure of migration intentions of the population of the CR in 2003 and 2000)

Postoje k migraci	2000			2003		
	dotázaní celkem		potenciální migranti	dotázaní celkem		potenciální migranti
	abs.	%	%	abs.	%	%
dotázaní celkem	4774,0	100,0		1101,0	100,0	
z toho						
- záporný postoj k migraci	4089,0	85,7		906,0	82,3	
- kladný postoj k migraci	681,0	14,3	100,0	195,0	17,7	100,0
uvažuje o migraci						
- zcela teoreticky ¹⁾	403,0	8,4	59,2	84,0	7,6	43,1
- značně hypoteticky ²⁾	196,0	4,1	28,8	62,0	5,6	31,8
- s určitou mírou pravděpodobnosti ³⁾	57,0	1,2	8,3	31,0	2,9	15,9
- reálně ⁴⁾	25,0	0,4	3,7	18,0	1,6	9,1

Pozn.: ¹⁾ tab. 5, varianta č. 1 ³⁾ tab. 5, varianta č. 3

²⁾ tab. 5, varianta č. 2 ⁴⁾ tab. 5, varianta č. 4, 5, 6

Míra reálnosti (pravděpodobnosti) migračních úvah

Míru pravděpodobnosti uvedené perspektivy jsme zjišťovali osvědčenou otázkou „Učinil jste již konkrétní kroky pro realizaci Vašich záměrů?“ Struktura odpovědí migrační záměr s různou intenzitou relativizuje a umožňuje tak srovnání s dříve provedeným průzkumem.

Z komparace obou průzkumů vyplývá, že i v roce 2003 je mezi potenciálními migranty zastoupena výrazná skupina jedinců, pro které zůstává migrační záměr pouze v rovině teoretických úvah (varianta č. 1, 2). Obdobně jako ve srovnávaném průzkumu roku 2000 tvoří tato skupina majoritní část migračně orientovaných osob (75 %), třebaže její podíl zaznamenal mírný pokles. Rozsah potenciální migrace opět prudce klesá v kontextu vykonaných realizačních aktivit. Oproti situaci v roce 2000 dochází k zvýšení podílu osob, které si obstaraly k migraci do zahraničí nutné informace, přičemž je třeba mít na paměti, že získání informací o práci v zahraničí je nesrovnatelně

důvěra v budoucí ekonomický rozvoj vlastní země. Dočasné zahraniční pobyty jsou zase více motivované touhou po poznání, dobrodružství, zdokonalení jazyka apod. I z tohoto hlediska je struktura délky předpokládané migrace v souvislosti s porovnáním výsledků minulých let zajímavá.

Na první pohled je zřejmé, že zahraniční pracovní migrace českých občanů má v době průzkumu výrazně převažující dočasný charakter. Za významné považujeme zjištění, že se v průběhu tří let podíl trvalých migrantů snížil (přibližně o tři procentní body). Z celkového počtu migračně orientovaných osob činí necelých 8 %; z počtu oslovených méně než 1,5 %. V porovnání s rokem 2000 se plánovaná

Tab. 7 Předpokládaná délka zahraničního pobytu potenciálních migrantů v roce 2000 a 2003 v % (Expected length of stay abroad of potential migrants in 2003 and 2000 (%))

Délka migrace potenciálních migrantů	2000	2003
migrace trvalá	10,9	7,7
migrace dočasná z toho	89,1	92,3
- do 1 roku	36,7	11,7
- 1-2 roky	29,1	36,1
- déle než 2 roky	9,6	29,4
- nevím	23,8	22,8
Celkem	100,0	100,0

Tab. 8 Volba cílové migrační země potenciálních migrantů v roce 2000 a v roce 2003 v % (Choice of target country for potential migrants in 2003 and 2000)

Volba	2000	2003
Německo	25,4	37,7
Rakousko	4,8	7,1
Velká Británie	12,4	11,1
Francie	3,2	2,0
jiné země EU	7,0	5,5
USA, Kanada	13,4	11,1
jiné země světa	7,5	3,6
nevím	26,3	23,0
Celkem	100,0	100,0

Termín odchodu do zahraničí

Údaje o zamyšleném zahájení pracovní činnosti v zahraničí nepochybně korespondují s mírou reálnosti těchto představ. Předpokládáme, že čím vzdálenější je plánovaný odchod ze země, tím větší je hypotetičnost tohoto záměru. Deklarovaný záměr začít pracovat za hranicemi během příštích šesti měsíců bude zřejmě ve většině případů podložen již konkrétní přípravou. Rozsah migračního potenciálu strukturovaný zamyšlenou dobou odchodu tak představuje o exodu českých občanů do ciziny dále koriguje.

Pokud za vážně míněné úvahy považujeme odchod z ČR během jednoho roku – pak se skupina potenciálních migrantů redukuje na necelou čtvrtinu (23,3 %) případů. Každý třetí z potenciálních migrantů nemá o zahájení zahraničního pobytu žádnou časovou představu. Ze srovnávací analýzy posuzovaných šetření je zřejmé, že skupina dosud nerozhodnutých potenciálních migrantů poklesla více jak o polovinu a že se zřetelně zvýšila frekvence osob se zahájením migrace v delším časovém horizontu. Za zmínku stojí nárůst potenciálních migrantů za předpokladu, že budou odstraněny omezující opatření volného pohybu v rámci Unie.

Socio-demografická a profesní podmíněnost potenciální zahraniční migrace

U zahraniční pracovní migrace převažují muži, nicméně se zdá, že během vývoje se rozdíl postupně vyrovnává.

Z již dříve provedených šetření víme, že signifikantním znakem rozsahu zahraniční migrace je věk. Realizované průzkumy tento předpoklad jednoznačně potvrdily. Práce v zahraničí je doménou mladých lidí; s přibývajícím věkem sklon k migraci prudce klesá. Projevený zájem o pracovní uplatnění v cizině

délka zahraničního pobytu sice prodloužila, avšak nikterak dramaticky. Její těžiště představuje zahraniční pobyt v trvání do 2 let (36 %); v roce 2000 byla nejfrekventovanější doba zahraniční migrace jeden rok. Podíl nerozhodnutých migrantů ve srovnání s rokem 2000 výrazně neklesl a zůstává zhruba na stejné úrovni.

Volba cílové země

V souvislosti s probíhajícími přípravnými procesy vstupu ČR do EU a celkovým společensko-politickým děním v zemi došlo k určitým změnám v preferencích cílové migrační země.

Obdobně jako před třemi lety byl mezi potenciálními migranty evidován vysoký rozptýl zájmů a výrazně zastoupení skupiny nerozhodnutých migrantů. Navzdory informacím, že některé země EU, na rozdíl od Německa a Rakouska, nebudou klást českým zájemcům o práci překážky, se orientace na Německo a Rakousko posílila. Vyšší frekvence byly zaznamenány paradoxně na úkor jiných členských zemí Unie i jiných zemí světa. Nepříliš zjevný pokles je zaznamenán v zájmu o anglofonní státy, které však v souhrnu stále představují více jak pětino-vý podíl (22,2 %).

Tab. 9 Předpokládaný odchod potenciálních migrantů do zahraničí v roce 2000 a 2003 v % (Potential migrants expected to leave the country in 2003 and 2000)

Odchod	2000	2003
do 6 měsíců	4,6	6,5
do 1 roku	10,7	16,8
za 1–2 roky	29,0	24,9
po schválení volného pobytu ¹⁾	12,9	26,1
nevím	42,8	25,6
Celkem	100,0	100,0

Pozn.: ¹⁾ V roce 2000 zněla odpověď – po přijetí ČR do EU. V té době nebylo předpokládáno oddálení volného pohybu.

Tab. 10 Sociodemografická struktura potenciálních migrantů v roce 2000 a 2003 v % (Sociodemographic structure of potential migrants in 2003 and 2000 (%))

Ukazatel	Rok	
	2000	2003
Pohlaví		
muži	55	53,1
ženy	45	46,9
Věk		
–24	46	48
25–29	12,4	17,4
30–39	23,2	20,9
40–49	13,8	9,2
50+	4,6	4,6
Vzdělání		
základní a nižší	5,3	8,2
vyučení a střední bez maturity	35,4	34,4
maturita	48,8	45,5
vysoká škola	10,5	11,9

(v obou průzkumech méně než pět procent) a verifikuje tak nevýznamnou vazbu mezi nezaměstnaností dotázaných a jejich přáním hledat uplatnění v cizině. **Zahraníční pracovní migrace zůstává nadále záležitostí zaměstnané populace a studentů, jejichž počet se v letech 2000 až 2003 téměř zdvojnásobil.**

Závěr

Výsledky provedených terénních šetření opakovaně prokazují, že majoritní část české populace o pracovní migraci do zahraničí neuvažuje a preferuje život a práci v mateřské zemi (podle šetření české populace v roce 2003 se jedná o 82,5 %). Skupina potenciálních migrantů je silně redukována ve vztahu k míře pravděpodobnosti a reálnosti jejich migračního záměru.

Obávané trvalé přistěhovalectví do států „staré Evropy“ ze strany českých obyvatel nehrozí, sousední státy Německo a Rakousko nevyjímaje. Rozsah potenciální trvalé migrace se v průběhu posledních tří let dokonce snížil a představuje zanedbatelných necelých 8 % z potenciálních migrantů (tj. všech osob s pozitivním postojem k práci v zahraničí). Snižující se trend trvalých (dlouhodobých) potenciálních migrantů do zahraničí může demonstrovat i vyšší důvěru občanů ČR v budoucí ekonomickou prosperitu vlastní země.

V nadcházejícím období bude třeba zmapovat pravděpodobnost možného odchodu vysoce kvalifikovaných odborníků z České republiky do zahraničí. Za rizikovou skupinu lze považovat, nejen v Evropě žádané počítačové experty, ale i představitele oborů s širokým mezinárodním uplatněním (např. lékaři a zdravotní personál vůbec, vědci, VŠ učitelé a další specialisté), které jsou v ČR dlouhodobě příjmově podceňovány. Pro Českou republiku to bude v každém případě znamenat negativní jev s rozsáhlými celospolečenskými důsledky, na které bude nutno dříve či později reagovat.

Jana Vavrečková

Pohyb obyvatelstva v České republice v roce 2003 podle krajů a okresů (Movement of population in the Czech Republic in 2003 / regions and districts)

Ú z e m ě	Státní	Rozvody	Živě narození	Potraty	Zeměli		Přírůstek (úbytek)		Státní	Rozvody na 1 000 obyvatel	Živě narození na 1 000 obyvatel	Zeměli	Celkový přírůstek		Úmrtí	
					celkem	do 1 roku	přirození	stěhováním					koje- necká	novoro- zenecká		
															do 28 dnů	celkový
Česká republika	48 943	32 824	98 685	42 304	365	221	25 789	8 186	4,8	3,2	9,2	10,9	0,8	3,9	2,4	
Hlavní město Praha	6 467	3 884	10 057	4 688	25	19	7 074	3 643	5,6	3,3	8,7	11,6	3,1	2,5	1,9	
Sředočeský kraj	5 587	3 837	10 633	4 551	33	14	9 538	7 121	4,9	3,4	9,4	11,5	6,3	3,1	1,3	
Benešov	425	247	827	366	3	1	172	431	4,6	2,7	8,9	11,7	1,8	3,6	1,2	
Beroun	395	217	682	321	4	-	887	672	5,2	2,8	8,9	11,7	8,8	5,9	0,0	
Kladno	752	560	1 474	746	4	2	574	355	5,0	3,7	9,8	11,3	2,4	2,7	1,4	
Kolín	481	318	956	372	1 249	5	263	556	5,0	3,3	10,0	13,1	2,7	5,2	2,1	
Kutná Hora	321	224	610	272	800	1	305	115	4,4	3,1	8,3	10,9	1,6	1,6	0,0	
Mělník	455	355	915	459	1 019	6	551	447	4,8	3,7	9,6	10,7	4,7	6,6	1,1	
Mladá Boleslav	607	372	1 008	412	1 188	3	802	622	5,3	3,3	8,8	10,4	5,5	3,0	3,0	
Nymburk	400	297	810	262	1 073	1	887	624	4,7	3,5	9,5	12,6	7,3	1,2	1,2	
Praha - východ	531	413	1 006	405	1 209	1	2 015	1 812	5,3	4,2	10,1	12,2	18,2	1,0	1,0	
Praha - západ	444	298	887	336	915	4	2 147	2 119	5,1	3,4	10,1	10,4	24,1	4,5	2,3	
Příbram	515	324	970	399	1 260	-	67	-223	4,8	3,0	9,1	11,8	-2,1	0,0	0,0	
Rakovník	261	212	488	201	661	1	316	143	4,8	3,9	9,0	12,2	2,6	2,0	2,0	
Jihočeský kraj	2 018	2 001	5 736	2 568	6 521	20	1 229	444	4,7	3,2	9,2	10,4	0,7	3,5	1,6	
České Budějovice	865	628	1 639	769	1 726	7	607	520	4,8	3,5	9,2	9,7	2,9	4,3	0,6	
Český Krumlov	308	186	612	345	540	2	72	124	5,2	3,1	10,2	9,0	2,1	3,3	0,0	
Jindřichův Hradec	387	276	826	322	988	4	77	-85	4,2	3,0	8,9	10,6	-0,9	4,8	4,8	
Písek	338	186	660	273	772	2	40	-112	4,8	2,6	9,4	11,0	-1,0	3,0	1,5	
Prachatice	249	149	479	222	546	-	134	67	4,8	2,9	9,3	10,6	1,3	0,0	0,0	
Strakonice	326	233	607	235	766	2	247	88	4,7	3,3	8,7	11,0	1,3	3,3	1,6	
Tábor	445	343	913	402	1 183	3	72	-198	4,3	3,3	8,9	11,5	-1,9	3,3	2,2	
Plzeňský kraj	2 585	1 874	4 934	2 582	6 208	24	2 013	739	4,7	3,4	9,0	11,3	1,3	4,9	2,0	
Domažlice	305	183	560	244	667	2	113	6	5,2	3,1	9,5	11,3	0,1	3,6	1,8	
Klatovy	387	237	797	376	1 044	2	140	-107	4,4	2,7	9,1	11,9	-1,2	2,5	1,3	
Plzeň - město	885	688	1 415	850	1 880	6	-58	-523	5,4	4,2	8,6	11,4	-3,2	4,2	2,1	
Plzeň - jih	272	193	598	305	770	5	663	491	4,0	2,8	8,8	11,3	7,2	8,4	3,3	
Plzeň - sever	312	214	690	326	813	5	749	626	4,2	2,9	9,4	11,1	8,5	7,2	2,9	
Rokycany	194	169	374	199	537	2	165	2	4,3	3,7	8,2	11,8	0,0	5,3	2,7	
Tachov	230	190	500	282	497	2	241	3	4,5	3,7	9,7	9,7	4,7	4,0	0,0	

(pokračování)

Ú z e m í	Statky	Rozvody	Živé narození	Potraty	Zeměří			Přírůstek (úbytek)			Statky	Rozvody na 1 000 obyvatel	Živé narození na 1 000 obyvatel	Zeměří	Celkový přírůstek	Úmrtí	
					celkem	do 1 roku	do 28 dnů	přirození	stěhováním	celkový						koje- nečná	novoro- zenecká
Karlovarský kraj	1 584	1 238	2 887	1 719	3 095	24	17	237	-208	2 072	49	3,8	10,2	0,1	8,3	5,9	
Cheb	440	380	846	564	891	10	7	541	-45	496	4,9	4,3	9,5	10,0	11,8	8,3	
Karlovy Vary	659	455	1 128	608	1 366	6	4	-436	-238	-674	5,4	3,8	9,3	11,3	-5,6	5,3	
Sokolov	485	403	913	547	838	8	6	132	75	207	5,2	4,3	9,8	9,0	2,2	8,8	
Ústecký kraj	3 906	3 126	8 344	4 753	9 260	53	34	2 072	-916	1 156	4,9	3,8	10,2	11,3	1,4	6,4	
Děčín	723	515	1 401	793	1 475	7	4	177	-74	103	5,4	3,9	10,5	11,0	0,8	5,0	
Chomutov	525	460	1 262	715	1 322	10	7	172	-60	112	4,2	3,7	10,1	10,6	0,9	7,9	
Litoměřice	639	377	1 092	494	1 312	6	5	676	-220	456	5,6	3,3	9,5	11,4	4,0	5,5	
Louny	419	278	884	430	1 023	9	6	206	-139	67	4,9	3,2	10,3	11,9	0,8	10,2	
Most	483	496	1 094	668	1 300	7	3	151	-206	-55	4,1	4,3	9,4	11,1	-0,5	6,4	
Teplice	592	533	1 293	912	1 534	4	3	709	-241	468	4,7	4,2	10,2	12,1	3,7	2,3	
Ústí nad Labem	615	467	1 318	741	1 294	10	6	-19	24	5	5,2	4,0	11,2	11,0	0,0	7,6	
Liberecký kraj	2 067	1 504	4 045	2 127	4 460	15	9	816	-415	401	4,8	3,5	10,4	0,9	3,7	2,2	
Česká Lípa	545	451	1 084	608	994	6	4	30	90	120	5,1	4,3	10,2	9,4	1,1	5,5	
Jablonec nad Nisou	399	305	827	462	980	3	2	139	-153	-14	4,5	3,5	9,4	11,1	-0,2	3,6	
Liberec	832	547	1 494	784	1 633	4	1	558	-139	419	5,3	3,5	9,4	10,3	2,6	2,7	
Semily	291	201	640	273	853	2	2	89	-213	-124	3,9	2,7	8,5	11,4	-1,7	3,1	
Královhradecký kraj	2 618	1 661	5 083	2 371	6 014	18	9	47	-921	-874	4,8	3,0	9,3	11,0	-1,6	3,5	
Hradec Králové	793	459	1 370	801	1 682	6	2	-26	-312	-338	5,0	2,9	8,6	10,6	-2,1	4,4	
Jičín	361	233	689	301	897	-	-	-94	-208	-302	4,7	3,0	8,9	11,6	-3,9	0,0	
Náchod	552	385	1 076	474	1 208	5	3	107	-132	-25	4,9	3,2	9,6	10,7	-0,2	4,6	
Rychnov nad Kněžnou	352	240	827	294	848	2	1	28	-21	7	4,5	3,0	10,5	10,7	0,1	2,4	
Trutnov	560	374	1 131	501	1 379	5	3	32	-248	-216	4,7	3,1	9,4	11,5	-1,8	4,4	
Paroubický kraj	2 260	1 433	4 645	1 714	5 354	16	11	-339	-709	-1 048	4,5	2,8	9,2	10,6	-2,1	3,4	
Chrudim	435	247	951	374	1 164	3	1	19	-213	-194	4,1	2,4	9,1	11,1	-1,9	3,2	
Paroubice	757	548	1 404	414	1 678	4	3	-380	-274	-654	4,7	3,4	8,7	10,5	-4,1	2,8	
Svitavy	470	218	960	428	1 105	6	4	4	-145	-141	4,6	2,1	9,4	10,8	-1,4	6,3	
Ústí nad Orlicí	598	420	1 330	498	1 407	3	3	18	-77	-59	4,3	3,0	9,6	10,1	-0,4	2,3	
Vysočina	2 398	1 252	4 775	1 847	5 409	14	8	515	-634	-119	4,6	2,4	9,2	10,5	-0,2	2,9	
Havlíčkův Brod	405	265	839	345	1 019	2	1	260	-180	80	4,3	2,8	8,9	10,8	0,8	2,4	
Jihlava	538	277	1 012	446	1 124	2	1	214	-112	102	5,0	2,6	9,3	10,4	0,9	2,0	

(dokončení)

Ú z e m í	Svatky	Rozvody	Živě narození	Potraty	Zeměli		Přírůstek (úbytek)		Svatky	Rozvody na 1 000 obyvatel	Živě narození na 1 000 obyvatel	Zeměli	Celkový přírůstek		Úmrtnost	
					do 1 do 28 dnů	přirozený	stěhováním	celkový					koje- necká	novoro- zenecká		
															celkem	do 1 roku
Pelhřimov	323	157	638	275	-	-	140	-58	4,4	2,2	8,8	11,5	-0,8	0,0	0,0	
Třebíč	496	305	1 122	415	3	2	-45	-147	4,2	2,6	9,6	10,5	-1,3	2,7	1,8	
Žďár nad Sázavou	636	248	1 164	366	7	4	-54	-96	5,1	2,0	9,3	9,6	-0,8	6,0	3,4	
Jihomoravský kraj	5 441	3 193	10 007	4 153	37	27	2 852	778	4,9	2,8	8,9	10,8	0,7	3,7	2,7	
Blansko	490	300	974	354	4	3	-147	329	4,6	2,8	9,1	10,4	1,7	4,1	3,1	
Brno - město	2 022	1 214	3 367	1 458	9	7	-196	-946	5,5	3,3	9,1	11,1	-2,6	2,7	2,1	
Brno - venkov	755	396	1 498	504	5	3	-300	2 284	4,7	2,4	9,2	11,1	12,2	3,3	2,0	
Břeclav	555	309	1 034	486	5	2	-266	74	4,5	2,5	8,4	10,6	-1,6	4,8	1,9	
Hodonín	681	385	1 281	564	8	7	-322	-196	4,3	2,4	8,1	10,1	-3,3	6,2	5,5	
Vyškov	388	252	771	319	1	1	-200	415	4,5	2,9	8,9	11,2	2,5	1,3	1,3	
Znojmo	550	337	1 082	468	5	4	-89	142	4,8	3,0	9,5	10,3	0,5	4,6	3,7	
Olomoucký kraj	2 671	1 887	5 830	2 323	19	12	-784	-437	4,5	3,0	9,2	10,4	-0,7	3,3	2,1	
Jeseník	189	174	375	152	2	2	-30	-73	4,5	4,1	8,9	9,6	-2,4	5,3	5,3	
Olomouc	1 069	700	2 091	773	8	4	-142	319	4,8	3,1	9,3	10,0	0,8	3,8	1,9	
Prostějov	498	265	1 001	414	3	2	-302	217	4,5	2,4	9,1	11,9	-0,8	3,0	2,0	
Přerov	603	408	1 212	507	5	4	-180	-116	4,5	3,0	9,0	10,3	-2,2	4,1	3,3	
Šumperk	512	340	1 151	477	1	-	-130	-	4,1	2,7	9,2	10,2	-1,0	0,9	0,0	
Zlínský kraj	2 605	1 584	5 147	2 023	19	13	-1 198	-66	4,2	2,7	8,7	10,7	-2,1	3,7	2,5	
Kroměříž	437	326	878	377	5	5	-367	291	4,1	3,0	8,1	11,5	-0,7	5,7	5,7	
Uherské Hradiště	626	358	1 263	439	1	1	-345	239	4,3	2,5	8,8	11,2	-0,7	0,8	0,8	
Vsetín	586	350	1 291	537	8	5	-232	-115	4,0	2,4	8,8	10,4	-2,4	6,2	3,9	
Zlín	847	550	1 715	670	5	2	-254	-481	4,4	2,8	8,8	10,1	-3,8	2,9	1,2	
Moravskoslezský kraj	5 655	4 350	11 552	4 885	48	29	-1 637	-546	4,5	3,4	9,2	10,6	-1,9	4,2	2,5	
Bruntál	411	386	951	462	4	4	-117	-256	3,9	3,7	9,1	10,2	-3,6	4,2	4,2	
Frydek - Místek	1 058	584	2 054	788	2	2	-394	665	4,7	2,6	9,1	10,8	1,2	3,9	1,0	
Karviná	1 171	1 052	2 360	1 178	8	4	-562	-921	4,2	3,8	8,5	10,6	-3,3	3,4	1,7	
Nový Jičín	742	470	1 527	482	4	3	-143	-7	4,7	2,9	9,6	10,5	-0,9	2,6	2,0	
Opava	817	398	1 650	656	11	9	-238	42	4,5	2,2	9,1	10,5	-1,1	6,7	5,5	
Ostrava - město	1 456	1 460	3 010	1 319	13	7	-383	-631	4,6	4,7	9,6	10,8	-3,2	4,3	2,3	

Pohyb obyvatelstva ve městech nad 20 000 obyvatel v roce 2003 (Movement of population in the Czech Republic in towns with population above 20 thous. in 2003)

Název města	Střední stav obyvatel	Sňatky	Živé narození	Rozvody	Potraty	Zemřelí		Přítulek (úbytek)		Sňatky	Rozvody na 1000 obyvatel	Zemřelí	Celkový přírůstek	Kojenecká úmrtnost
						celkem	do 1 roku	přirozený	stěhováním					
Praha	1 161 851	6 467	3 884	10 057	4 688	13 488	25	-3 431	7 074	3 643	3,3	8,7	11,6	2,5
Brno	369 715	2 022	1 214	3 367	1 458	4 117	9	-750	-196	-946	3,3	9,1	11,1	2,7
Ostrava	313 568	1 456	1 460	3 010	1 319	3 393	13	-383	-631	-1 014	4,6	9,6	10,8	4,3
Pižň	164 214	885	688	1 415	850	1 880	6	-465	-58	-523	3,2	8,6	11,4	4,2
Olomouc	101 328	534	375	895	489	992	4	-97	-259	-356	3,7	8,8	9,8	4,5
Liberec	97 564	528	361	911	489	969	2	-58	151	93	3,7	9,3	9,9	2,2
České Budějovice	95 582	484	383	838	467	895	4	-57	-684	-741	4,0	8,8	9,4	4,8
Hradec Králové	95 377	509	319	802	558	933	4	-131	-429	-560	3,3	8,4	9,8	5,0
Ústí nad Labem	94 204	495	432	1 057	636	1 052	8	5	-444	-439	3,6	11,2	11,2	-4,7
Paroubice	89 390	428	318	755	244	942	2	-187	-797	-984	4,8	8,4	10,5	2,6
Havířov	85 084	354	357	676	347	815	1	-139	-218	-357	4,2	7,9	9,6	1,5
Zlín	79 477	367	287	686	299	840	-	-154	-510	-664	3,6	8,6	10,6	0,0
Kladno	70 106	365	304	700	396	732	2	-32	-293	-325	4,3	10,0	10,4	2,9
Most	67 936	289	306	614	345	687	7	-73	-50	-123	4,5	9,0	10,1	11,4
Karviná	63 900	301	266	569	354	707	2	-138	-331	-469	4,7	4,2	8,9	11,1
Opava	60 458	271	175	548	299	610	3	-62	-417	-479	4,5	2,9	9,1	10,1
Fryčkův-Místek	60 404	314	211	605	292	548	4	57	-370	-313	5,2	3,5	10,0	9,1
Děčín	52 113	303	243	584	312	558	2	26	-123	-97	5,8	4,7	11,2	10,7
Karlovy Vary	52 022	319	222	423	219	645	2	-222	-330	-552	6,1	4,3	8,1	12,4
Teplice	51 168	262	233	515	398	582	2	-67	140	73	5,1	4,6	10,1	11,4
Chomutov	50 359	236	204	484	273	494	3	-10	-253	-263	4,7	4,1	9,6	9,8
Jihlava	50 093	272	160	455	256	518	1	-63	-11	-74	5,4	3,2	9,1	10,3
Prostějov	47 569	241	163	414	204	607	-	-193	-111	-304	5,1	3,4	8,7	12,8
Přerov	47 457	241	170	377	176	407	1	-30	-241	-271	5,1	3,6	7,9	8,6
Jablonec nad Nisou	44 829	218	184	453	253	461	1	-8	-105	-113	4,9	4,1	10,1	10,3
Mladá Boleslav	43 406	256	195	397	190	394	2	3	137	140	5,9	4,5	9,1	3,2
Česká Lípa	38 914	232	221	431	236	311	2	120	-312	-192	6,0	5,7	11,1	8,0
Třebíč	38 877	171	142	350	179	318	1	32	-210	-178	4,4	3,7	9,0	8,2
Trinec	38 467	185	112	314	145	421	1	-107	-8	-115	4,8	2,9	8,2	2,9
Tábor	36 359	174	147	336	178	369	1	-33	-163	-196	4,8	4,0	9,2	3,2
Znojmo	35 405	178	130	331	196	352	4	-21	-251	-272	5,0	3,7	9,3	9,9
Příbram	35 358	185	135	319	140	365	-	-46	-211	-257	5,2	3,8	9,0	10,3
Orlová	34 435	155	152	310	152	279	1	31	-237	-206	4,5	4,4	8,1	8,1

(dokončení)

Název města	Střední stav obyvatel	Sňatky	Živě narození	Rozrody	Potraty	Zemřelí		Přistěhovaní (týžetek)			Sňatky	Rozrody na 1000 obyvatel	Živě narození na 1000 obyvatel	Zemřelí	Celkový přírůstek	Kojenecká úmrtnost
						celkem	do 1 roku	přirození	stěhováním	celkový						
Cheb	33 256	170	147	323	257	288	3	35	15	50	5,1	4,4	9,7	8,7	1,5	9,3
Trutnov	31 487	172	117	309	146	319	1	-10	-180	-190	5,5	3,7	9,8	10,1	-6,0	3,2
Kolín	29 822	163	120	291	135	345	1	-54	-73	-127	5,5	4,0	9,8	11,6	-4,3	3,4
Písek	29 764	138	90	292	152	301	1	-9	-40	-49	4,6	3,0	9,8	10,1	-1,6	3,4
Kroměříž	29 079	112	106	222	129	349	2	-127	73	-54	3,9	3,6	7,6	12,0	-1,9	9,0
Šumperk	28 871	121	91	231	129	321	-	-90	-215	-305	4,2	3,2	8,0	11,1	-10,6	0,0
Veselín	28 655	136	106	274	159	251	1	23	-179	-156	4,7	3,7	9,6	8,8	-5,4	3,6
Valašské Meziříčí	27 496	111	77	262	124	279	2	-17	-22	-39	4,0	2,8	9,5	10,1	-1,4	7,6
Litvínov	27 077	106	111	239	130	346	-	-107	-7	-114	3,9	4,1	8,8	12,8	-4,2	0,0
Nový Jičín	26 616	118	94	279	115	306	1	-27	-67	-94	4,4	3,5	10,5	11,5	-3,5	3,6
Hodonín	26 475	122	108	204	114	263	-	-59	-171	-230	4,6	4,1	7,7	9,9	-8,7	0,0
Uherské Hradiště	26 468	119	97	261	107	249	-	12	-118	-106	4,5	3,7	9,9	9,4	-4,0	0,0
Český Těšín	26 173	113	93	258	121	242	-	16	-41	-25	4,3	3,6	9,9	9,2	-1,0	0,0
Břeclav	25 930	121	99	213	132	299	1	-86	-109	-195	4,7	3,8	8,2	11,5	-7,5	4,7
Krnov	25 618	103	87	249	109	325	3	-76	-31	-107	4,0	3,4	9,7	12,7	-4,2	12,0
Sokolov	24 923	123	128	242	152	225	4	17	-115	-98	4,9	5,1	9,7	9,0	-3,9	16,5
Litoměřice	24 572	138	110	228	128	239	3	-11	-108	-119	5,6	4,5	9,3	9,7	-4,8	13,2
Havičkův Brod	24 321	97	92	208	110	252	-	-44	80	36	4,0	3,8	8,6	10,4	1,5	0,0
Žďár nad Sázavou	24 072	116	58	208	91	192	2	16	-14	2	4,8	2,4	8,6	8,0	0,1	9,6
Chrudim	23 742	111	87	196	102	203	1	-7	-171	-178	4,7	3,7	8,3	8,6	-7,5	5,1
Strakonice	23 582	119	99	228	102	215	-	13	20	33	5,0	4,2	9,7	9,1	1,4	0,0
Kopřivnice	23 429	117	93	217	59	178	-	39	-136	-97	5,0	4,0	9,3	7,6	-4,1	0,0
Bohumín	23 119	97	77	201	96	306	3	-105	64	-41	4,2	3,3	8,7	13,2	-1,8	14,9
Klatovy	22 888	107	75	200	124	226	1	-26	25	-1	4,7	3,3	8,7	9,9	0,0	5,0
Jindřichův Hradec	22 765	113	85	232	81	241	-	-9	26	17	5,0	3,7	10,2	10,6	0,7	0,0
Vyškov	22 258	97	88	171	83	221	-	-50	-30	-57	4,4	4,0	7,7	9,9	-2,6	0,0
Kutná Hora	21 272	102	76	199	91	210	1	-11	-30	-41	4,8	3,6	9,4	9,9	-1,9	5,0
Náchod	21 257	115	86	187	140	214	-	-27	-69	-96	5,4	4,0	8,8	10,1	-4,5	0,0
Jirkov	20 993	94	82	258	153	239	4	19	181	200	4,5	3,9	12,3	11,4	9,5	15,5
Blansko	20 393	103	80	161	82	201	-	-40	49	9	5,1	3,9	7,9	9,9	0,4	0,0

Miroslav Šimek

Bibliografie

Fertility and Family Surveys in Countries of the ECE Region. Standard Country Report: Austria. Geneva: New York – United Nations, 1998.

Tato zpráva je již osmou v řadě publikací FFS (Fertility and Family Surveys in Countries of the ECE Region) vydaných *Ekonomickou komisí pro Evropu* (Economic Commission for Europe) v souvislosti s výzkumným projektem uspořádaným organizací *Population Activitis Unit*.

Na začátku této zprávy jsou podány základní informace, stručný přehled o ekonomických trendech (vývoj zaměstnanosti v jednotlivých sektorech národního hospodářství), ale také o trendech sociálních a kulturních v Rakousku. Další část zprávy je věnována demografickým trendům (plodnosti, manželství, nesezdanému soužití, úmrtnosti, populační struktuře a populační politice) sledovaným od poválečného období Rakouska až do současnosti. Pozornost je věnována i skladbě domácností, procesu vytváření a rozpadu partnerství, omezování plodnosti, vzdělanosti žen a jejich vztah k rodinným povinnostem. Všechny výsledky jsou klasifikovány podle pohlaví a roku narození respondenta, stejně jako v ostatních FFS Standard Country Report. Na závěr je uveden technický popis metodiky získaných dat.

krm

Fertility and Family Surveys in Countries of the ECE Region – Standard Country Report – Spain. Geneva: New York – UNECE, UNPF, 1999.

Publikace prezentuje výsledky šetření z roku 1995, jehož cílem bylo získat detailní a mezinárodně porovnatelná data, vedoucí k lepšímu porozumění současným trendům, které ovlivňují reprodukční chování španělské populace. Důraz byl kladen na otázky týkající se partnerských vztahů, výchovy dětí, antikoncepčních metod, úrovně vzdělání a vlivu zaměstnanosti žen na vývoj porodnosti.

Studie upozorňuje na dva rozpolupné proudy, jež utvářejí vzorce chování. Na jedné straně probíhají ve Španělsku stejné demografické procesy jako v ostatních moderních západoevropských zemích. Míry sňatečnosti, posun věku při narození prvního dítěte a míry porodnosti patří k nejnižším v Evropě. Na straně druhé je zde stále výrazný vliv tradičních hodnot a míry zastoupení nemanželských soužití, rozvodů, rodin pouze s jedním rodičem a bezdětnosti zůstávají, ve srovnání s ostatními evropskými zeměmi na velmi nízké úrovni.

Práce je rozdělena do několika kapitol analyzujících jednotlivé faktory. První část je zaměřena na ekonomické a socio-kulturní faktory jako vliv HDP,

nezaměstnanost, vzdělání a úroveň bydlení. Další kapitola se zaměřuje na rozbor populačních trendů jako porodnost, sňatečnost a rozvodovost, úmrtnost a rodinná populační politika. Ve třetí kapitole jsou prezentovány vlastní výsledky výzkumu, mezi něž patří zkoumání vlivu rodičovství na zakládání nových domácností, formování partnerských vztahů a rozchody, regulace porodnosti, preference a hodnotové žebříčky a vzdělání a zaměstnanost žen. Poslední rozsáhlá kapitola obsahuje výchozí statistická data pro uvedené hypotézy.

ŠIM

SHNEIDMAN, E. Krizová intervence. Praha: Portál, 2003.

Sebevražda je těžká a ohrožující právě pro svou nesrozumitelnost. Většinou je opravdu téměř nemožné pochopit, kudy se ubíral vnitřní proces člověka, který svůj život svou vlastní rukou skončil. Především je nutné zbavit se předsudků a mýtů o sebevraždách, zejména toho, že je to záležitost slabých, slabobožských, patologických, duševně nemocných, něčím poznamenaných a divných jedinců. Americký suicidolog *E. Shneidman* vystopoval na základě mnohaleté zkušenosti v práci se sebevrahy deset společných charakteristik sebevražd. Znalost sebevražedného terénu – jako neefektivnější prevence sebevražd – je mimo odborníků důležitá také pro laickou veřejnost. Jak tedy vypadá psychologická mapa tohoto nebezpečného území.

1. *Nesnesitelná psychická bolest*

Nikdo se nedopouští sebevraždy z rozmaru. Život je ohrožován bolestí a právě bolest je to, před čím člověk hledá úniku.

2. *Frustrované psychické potřeby*

Potřeba bezpečí, úspěchu, důvěry a přátelství tvoří značnou část mapy našeho vnitřního života. I když nastane mnoho zbytečných úmrtí, z tohoto hlediska nedochází ke zbytečným sebevraždám. Jsou-li rozpoznány a dosycovány tyto psychické potřeby, k sebevraždě nedojde.

3. *Snaha vyprostit se*

Sebevražda není náhodná, vždycky má svou podstatu a svůj smysl. Je to způsob, jak se zbavit problému, jak uniknout nesnesitelné situaci, krizi.

4. *Snaha zbavit se vědomí*

Ukončit vědomí, zastavit uvědomování si bolestné existence, vypnout vypínač života, to je cílem sebevraždy.

5. *Bezmoc a skleslost*

Stud, vina, ztráta výkonnosti, zklamání ve vztazích a řada dalších pocitů mnohdy vypadají jako ta „skutečná“ příčina sebevraždy. Ale pod tím

vším se skrývají pocity slabosti a nemohoucnosti, které spolu s bolestí vedou k přesvědčení, že nic kromě sebevraždy udělat nejde.

6. *Zúžené možnosti*

Suicidální jedinci přestávají brát v úvahu rozmanité možnosti řešení svých problémů a začínají se pohybovat pouze mezi dvěma krajními alternativami: absolutní vyřešení, nebo absolutní skončení.

7. *Ambivalence (vnitřní rozpolcenost)*

Ty jsou zcela normální. My všichni můžeme cítit současně lásku i nenávisť ke svým rodičům, partnerům, dětem, vůči sobě samým, ale pro sebevraha ambivalence znamená život i smrt. Člověk si podřízne hrdlo a zároveň volá o pomoc, obojí je opravdové.

8. *Sdělování svého záměru*

Okolo 80 % lidí odhodlávajících se k sebevraždě řekne nebo naznačí někomu ze svého okolí svůj záměr zabít se. Dají najevo svou bezmoc, doufají v pomoc, v záchranu.

9. *Úniky*

Odchody z domova, opouštění zaměstnání, odchody s partnery, to všechno jsou úniky, ale sebevražda je únik konečný, je to nekompromisní plán, únik jednou provždy.

10. *Celoživotní modely zvládnání*

Při identifikaci potenciálního sebevraha se můžeme opřít o tendenci k záchvatům rozrušení, o sklon k uzavřenosti a k prožívání psychické bolesti, ale také o myšlení „buď, anebo“. Bývají to odchody ze zaměstnání spíše než propuštění, úniky z manželství spíše než rozvod. Jsou to způsoby řešení ostrým řezem.

Podle profesora Shneidmana žádná z uvedených deseti charakteristik není smrtelná sama o sobě, avšak dohromady tvoří zkázonosnou kombinaci. V tomto stavu pak člověk vidí ztrátu života, konec, únik do jiného světa jako přijatelnější možnost než trýzeň z nenaplnění té konkrétní potřeby, o kterou jde.

Bohumil Tesařík

Fertility and Family Surveys in Countries of the ECE Region. Country Report – Denmark. New York and Geneva: United Nations, 2001.

Zpráva je další v řadě publikací FFS vydávaných Ekonomickou komisí pro Evropu. Obsahuje základní demografické údaje o Dánsku, ekonomické, sociální a kulturní trendy jeho současného vývoje. Zabývá se populační strukturou, úmrtností, porodností, sňatečností, rozvodovostí, celkovou populační politikou, zaměstnaností, vzděláním a národnostním složením země. Stejně jako ostatní práce se ale vztahuje k plodnosti, jejíž data jsou pořízena z *Dánského centra pro demografický výzkum* (Danish Centre for Demographic Research) a jsou založená na údajích o plodnosti žen a párů (Fertility of Woman and Couples Data – FWCD).

Zajímavé je konstatování o výrazné změně rodiny. Faktická manželství jsou častá i mezi páry, které mají děti. Velice málo mladých lidí vstupuje hned do manželství. Ke sňatku u nich dochází později a u takových vztahů bývá manželství stabilnější.

tdr

ILLIFFE, JOHN. Afrika a Afričané. Dějiny kontinentu. Praha: Vyšehrad, 2001.

Publikace je překladem anglického originálu **Africans, The History of a Continent** nakladatelství Cambridge University Press z roku 1996, pořízeným *Lubošem Kropáčkem*. Autor při popisu dějin „černého kontinentu“ postupuje chronologicky od evoluce lidstva ve východní a jižní Africe, přes diferenciaci jednotlivých etnik a kmenů, zemědělských a pasteveckých komunit až ke společenstvím využívajícím kov. Poté následuje období šíření křesťanství a islámu související s kolonizací, obchodu s otroky a jeho dopadu na africkou společnost. V dalších kapitolách upozorňuje na značnou regionální rozmanitost kontinentu. Popisuje rozdělování Afriky mezi koloniálními mocnostmi v 19. a počátku 20. století, všimá si přeměn v rozdělení a fungování kolonií v 1. polovině 20. století a problémů nezávislé Afriky.

Publikace je také cenná z demografického hlediska – nabízí přehled demografického vývoje kontinentu. Téměř všechny kapitoly obsahují pasáže o demografické situaci v té které popisované době a analýzu jejich příčin a důsledků. Zajímavé jsou části nabízející pohled do kuchyně africké rodiny, smýšlení a jednání lidí. Autor dějiny Afriky vidí v celosvětových souvislostech. Zájemci o danou problematiku ocení anotovanou bibliografii a rejstřík.

Stanislav Straka

MASAŘÍK, HUBERT. V proměnách Evropy. Paměti československého diplomata. Praha: Paseka, 2003, 392 s., 16 obr. příloh.

Paměti *dr. Huberta Masaříka* (1896–1982) představitele meziválečné československé diplomacie a jednoho z představitelů domácího odboje za německé okupace jsou svědectvím o československé zahraniční politice 1918–1939 a začátků organizovaného domácího odboje vedeného generálem *A. Eliášem, doc. J. Havelkou a dr. H. Masaříkem* až do jejich zatčení v říjnu 1941. Paměti přinášejí nové a zasvěcené pohledy na čs. zahraniční politiku v meziválečné době, profily významných čs. politiků a kritické zhodnocení jejich působení, včetně povahových rysů a z toho vyplývajících jejich rozhodování a skutků. Kritický pohled je věnován *E. Benešovi*, který byl sice domácím odbojem považován jednoznačně za představitele československé rezistence v zahraničí, ale často zasahoval do

domácího dění nezodpovědně, jako např. měnícím se stanoviskem k nutnosti rezignace *dr. E. Háchy* a protektorátní vlády, výzvám k brannému odboji v nejnepohodnějších okamžicích apod. Kriticky je hodnocena činnost *M. Hođzi* jako předsedy vlády v mnichovských týdnech, oférsná politika *R. Berana* a agrárníků při spolupráci a henleinovci. Osobní styk s protektorem *K. von Neurathem* a *K. H. Frankem* umožnil podat jejich osobní a politické charakteristiky. *K. H. Frank* byl domácím návrhatelem likvidace českého národa a nikdy se tím netajil. Paměti umožňují čtenáři udělat si nový názor na nejvýznamnější čs. politiky, ale také na *Chamberlaina*, *Daladieru*, *Mussoliniho* a *Hitlera* na základě podrobných charakteristik *Masaříkových*.

Významná část paměti je pochopitelně věnována jeho spolupráci s gen. Eliášem a doc. Havelkou. Tito tři politici si vzali za úkol zachraňovat – v plné dohodě se zahraničním odbojem – zdražovací politikou záměry okupační moci. V prvních letech měli i podporu prezidenta Háchy, který však postupně propadal fyzicky a psychicky důsledkům procesu senility. *H. Masařík* byl po válce souzen z podnětu *E. Beneše*, který ho nenáviděl pro jeho častá negativní stanoviska k Benešovým rozhodnutím. Národním soudem, ale v roce 1946 byl nejen plně rehabilitován, ale i morálně vyznamenán. Paměti měly být vydány již v roce 1970. Z důvodů sovětské okupace k tomu přirozeně nemohlo dojít a tak čekaly na své vydání až do současné doby. Paměti považují za mimořádně cenný příspěvek k hlubšímu poznání československé zahraniční a vnitřní politiky nejen let 1918–1939, ale protože autor své paměti místy aktualizoval i děním současným, i za možnost srovnávacích východisek meziválečné i současné politiky našeho státu.

Vladimír Srb

NIESSEN, JAN. Rozmanitost a soudržnost: nové úkoly v oblasti integrace imigrantů a menšin. Praha: Ministerstvo vnitra ČR (ve spolupráci s Radou Evropy), 2000, 116 s.

Zpráva, zabývající se problematikou imigrantů a menším, je výsledkem konzultací uvnitř Rady Evropy a je určena především vládam, i když autor věří, že podnítl širší debatu např. i nevládních organizací. V předmluvě oslovuje čtenáře tehdy ještě prezident *Václav Havel* a v úvodu generální tajemník Rady Evropy *Walter Schwimmer*. V první kapitole je nastíněn problém – evropské dějiny podle Niessena svědčí o tom, že mír a stabilitu mezi komunitami nelze považovat za samozřejmost. Rovnost a odmítání diskriminace jsou sice zakotveny v národních a mezinárodních zákonech, ale nesnášenlivost vede k porušování zákonů a k útlaku těch, kteří jsou vnímáni jako odlišní. Přitom pro Evropu je charakteristická globální výměna lidí a jejich kultur. V druhé kapitole se

autor zabývá hranicemi Evropy – není totiž vždy snadné je přesně určit. Jsou tady také načrtnuty hlavní sociální, ekonomické, politické a kulturní trendy a současné migrační pohyby. Třetí kapitola shrnuje vývoj politických debat o společenské integraci imigrantů a menšin a zkoumá nové orientace migrační politiky. V další kapitole jsou formulovány strategické cíle členských států Rady Evropy a přístupy, s jejichž pomocí lze cílů dosáhnout. Mezi tyto přístupy patří koordinace politiky vůči imigrantům a menšinám, řízení migrace a začlenění problematiky migrace a menšin do mezinárodních vztahů. V páté kapitole je vyzdvihována důležitost mezivládní spolupráce v rámci Rady Evropy a Evropské unie a autor se zabývá právními nástroji pro danou problematiku. V šesté kapitole je probírána úloha různých článků vládní moci, státních úřadů a nevládních organizací (politické strany, soukromý sektor, odbory, církve, umělci apod.). V sedmé kapitole jsou uváděny příklady vládní a nevládní politiky a praxe v oblasti společensko-ekonomické integrace a kulturní rozmanitosti. Zde se vychází z praktických zkušeností členských zemí. Osmá kapitola se zabývá monitorováním a měřením výsledků dané politiky. V přílohách jsou uváděny statistické údaje o migraci a seznam souvisejících publikací, které vydala Rada Evropy.

JKL

MUELLER, URLICH – HEINZEL-GUTENBRUNNER, MONIKA. Krankheit und Beschwerden (subjektive Gesundheit) unter Bewertung der eigenen Gesundheit. Materialien zur Bevölkerungswissenschaft, heft 102c, Wiesbaden: BiB, 2001, 224 s.

Jde o jednu publikaci z řady studií vydávaných *Spolkovým institutem pro populační výzkum*. Práce se zabývá závislostí mezi životním stylem, podmínkami života a zdravotním stavem obyvatele.

Na začátku se autoři zabývají otázkou zdraví a nemocnosti. Upozorňují např. na to, že nemoc není jen výsledkem příčin objektivních (fyzických) poškození, ale i subjektivních (např. trápení, zdraví). Dále se zabývají faktory, které ovlivňují zdravotní stav a délku života (finanční příjmy, bydliště, sociální jistoty, životní styl, míra znečištění životního prostředí, nezaměstnanost apod.) a uvádějí některé možné způsoby měření zdravotního stavu.

Druhou, hlavní část knihy tvoří výsledky šetření závislosti subjektivního zdravotního stavu obyvatele na různých faktorech (např. pohlaví, vzdělání, rodinný stav, styl života, druh zaměstnání apod.). Datovou základnu tvořily údaje za osoby, které se podrobily šetření na téma Život + zdraví v Německu 1984/86 (výzkum pouze v SRN), popřípadě 1991/92 (šetření v NDR) a v roce 1998 byly Spolkovým institutem tázány znovu. Cílem bylo zachycení změn mezi lety obou výzkumů.

EP